

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1978

SORSUNK

A JÁRÁS, A PÁRTTUDOMÁS, A TÁRSASÁGI ÉS A KÖZÖSSÉGI ÉLET

Dunántúl

DUNÁNTÚL

Jelenkor

10

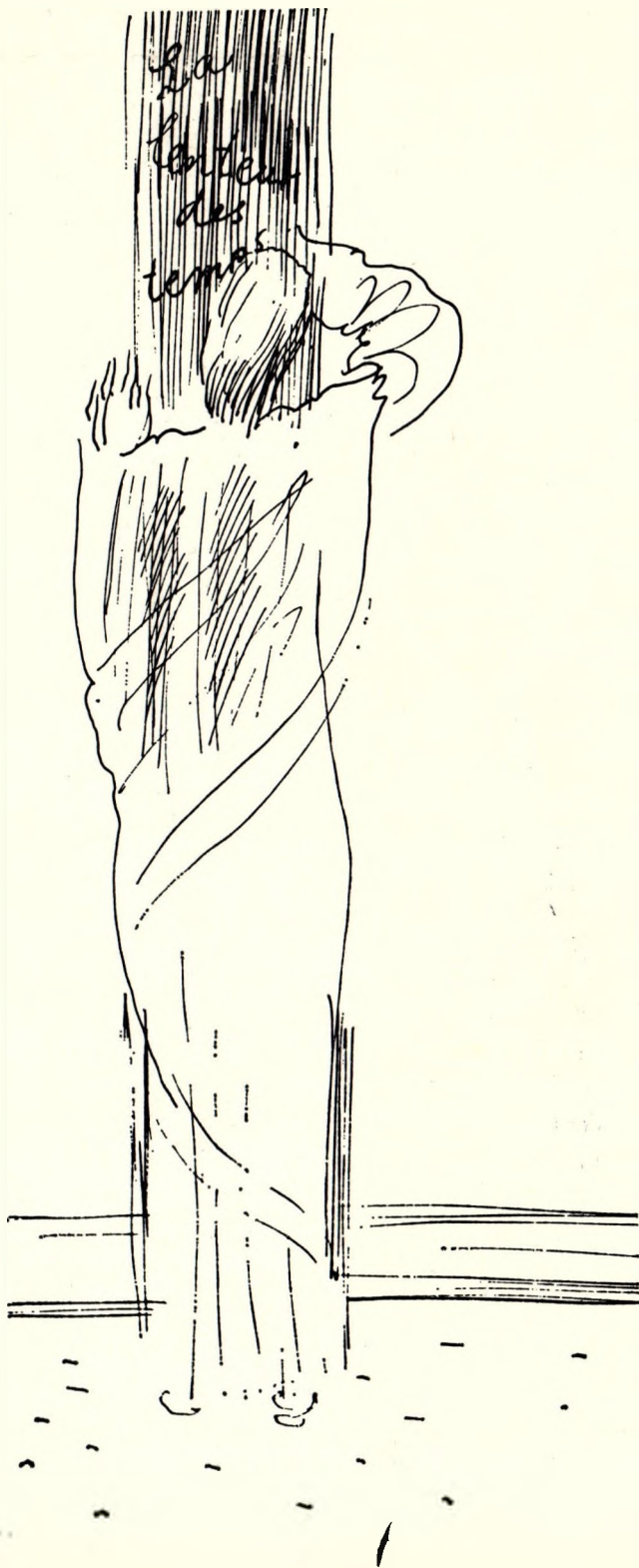
6,— Ft

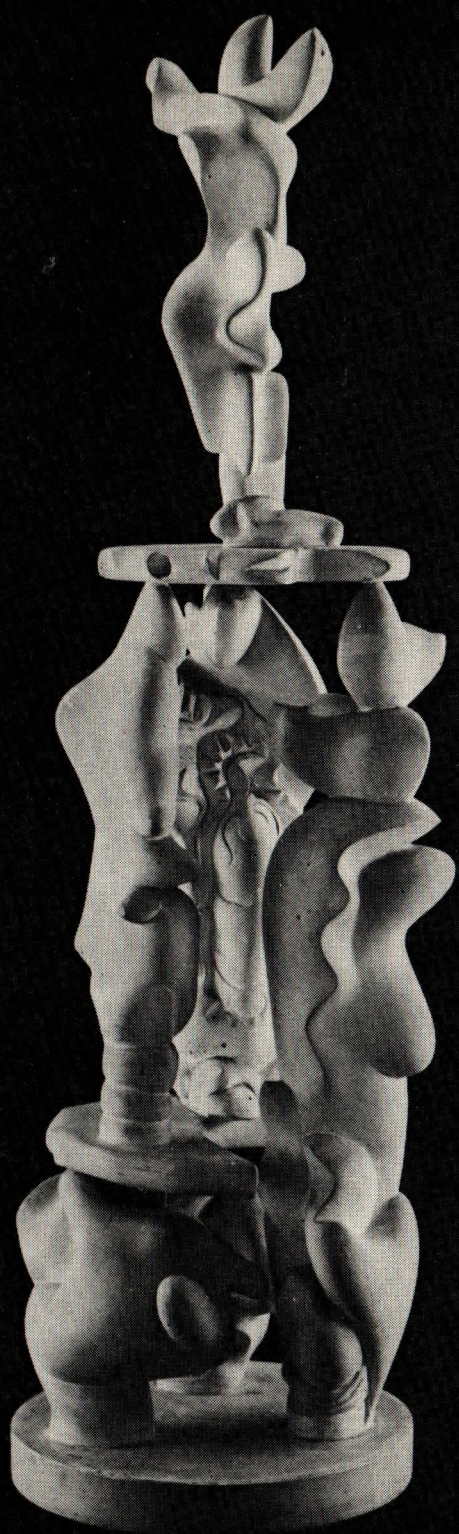
SZAMUNK SZERZOI:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BÉCSY AGNES
BÉCSY TAMÁS
BÉLADI MIKLÓS
BUJIDOSÓ ALPÁR
CSORBA GYÖZÖ
CSÜROS MIKLÓS
FODOR ANDRÁS
GÁLL ISTVÁN
HERNÁDI GYULA
HORVÁTH ELEMÉR
ILLYÉS GYULA
JÉKELY ZOLTÁN
KÁLNOKY LÁSZLÓ
KÁROLYI AMY
KISS DÉNES
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
LANCZ SÁNDOR
MAKAY IDA
MANDY IVÁN
MEZEI ANDRÁS
MÉSZÖLY MIKLÓS
NAGY PÁL
NEMES NAGY AGNES
PAPP TIBOR
PARANCS JÁNOS
PÁKOLITZ ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY LÁSZLÓ
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
TATAY SÁNDOR
THIERY ÁRPAD
TUSKÉS TIBOR
VEKERDI LÁSZLÓ
WEÖRES SÁNDOR

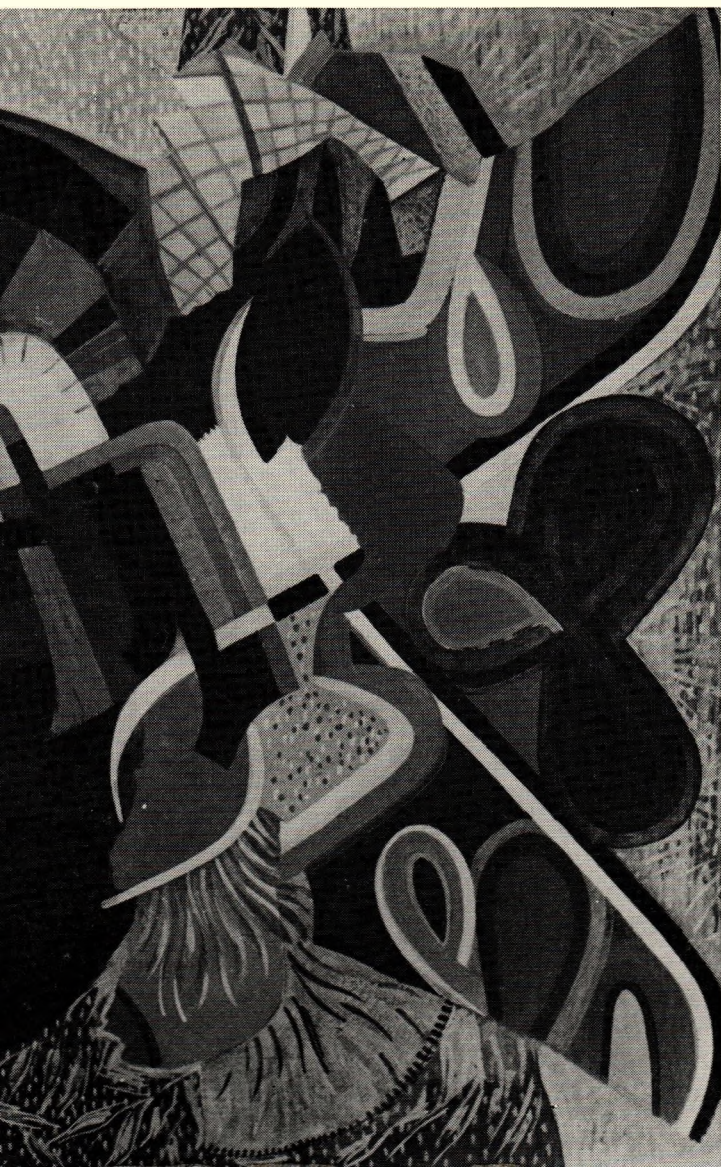
KÉPEK:

BORSOS MIKLÓS
MARTYN FERENC

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVFOLYAM 10. SZÁM

1978. OKTÓBER

TARTALOM

CSORBA GYÖZÖ: Emlékezés és elmélkedés — — — — — 867

*

ILLYÉS GYULA: Aki úgy is él, hogy túlél (vers) — — — — — 869

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei — — — — — 870

PÁKOLITZ ISTVÁN: Vigasztaló, szép üzenet (vers) — — — — — 871

WEÖRES SÁNDOR: Emlékező (vers) — — — — — 872

*

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Egy „pécsi” találkozó
 prológusa — — — — — 879

TATAY SÁNDOR: A Nagy Séta (elbeszélés) — — — — — 879

GÁLL ISTVÁN: Három királyok (elbeszélés) — — — — — 889

KÁLNOKY LÁSZLÓ versei — — — — — 894

KÁROLYI AMY versei — — — — — 895

JÉKELY ZOLTÁN versei — — — — — 869

*

MÁNDY IVÁN: A bútorok (elbeszélés. II.) — — — — — 897

HERNÁDI GYULA: A vándorlás technikái (elbeszélés) — — — — — 904

MÉSZÖLY MIKLÓS: Érintések — — — — — 910

BERTÓK LÁSZLÓ versei — — — — — 916

MAKAY IDA versei — — — — — 917

FODOR ANDRÁS: A hídon (vers) — — — — — 918

*

BERTHA BULCSU: Interjú Bertha Bulcsuval — — — — — 919

THIERY ÁRPÁD: Városarc (szociográfia, I.) — — — — — 926

LÁNCZ SÁNDOR: Martyn Ferenc életmű-kiállítása — — — — — 930

HORVÁTH ELEMÉR versei — — — — — 934

PARANCS JÁNOS: A látható irodalom — — — — — 935

NAGY PÁL: imago! — — — — — 936—937

BUJDOSÓ ALPÁR műve — — — — — 938—939

PAPP TIBOR: műszerek órák jelzőkészülékek lékek (részlet) 940—941

•

Írószobám

NEMES NAGY ÁGNESSEL beszélget MEZEI ANDRÁS — —	942
POMOGÁTS BÉLA: „Mesterségem, te gyönyörű...” (Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemhez) — — — — —	953

*

BÉCSY ÁGNES: A kincskeresők ismerője (100 éve született Krúdy Gyula) — — — — —	957
KISS DÉNES: Balladás ősz (vers) — — — — —	962
BÉLÁDI MIKLÓS: Különös testamentum (Illyés Gyula új verses-kötetéről) — — — — —	964
TAKÁCS IMRE versei — — — — —	969
CSÜRÖS MIKLÓS: Világ körüli utazás (Csorba Győző összegyűjtött verseiről) — — — — —	970
RÓNAY LÁSZLÓ: Bárdosi Németh János: Nyugtalan madarak — — — — —	976
BÉCSY TAMÁS: Pákolitz István: Vargabetűk — — — — —	978
TAKÁTS GYULA: Bertók László: Emlékek választása — — — — —	979
TÜSKÉS TIBOR: Kalász Márton: Szállás — — — — —	981
VEKERDI LÁSZLÓ: Tatay Sándor: Lődörgések kora — — — — —	984
A Jelenkor krónikája — — — — —	987
A Jelenkor panteonja — — — — —	988

K É P E K

BORSOS MIKLÓS rajzai — — — — —	869, 872
MARTYN FERENC rajzai — — — — —	937, 952

Műmellékleten

Képek a pécsi irodalmi és művészeti élet félszázadából (1929—1978)

A b o r í t ó n

- 1., 4. MARTYN FERENC: Napló XVII—XVIII.
 2—3. MARTYN FERENC: Kelta emlékmű, Kakas
 (Nádor Katalin fotói)

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly
 Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
 (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
 jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72 Ft.

78-3840 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György igazgató

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Emlékezés és elmélkedés

A Jelenkor szerkesztősége a múlt év végén beköltözött oda, ahol az ötvenes évek elején a Dunántúl számai készültek. Oda, ugyanabba a szobába. Talán más a falak színe, biztosan mások a bútorok, más az elhelyezésük. Az ablakon túli kép viszont alig-alig változott. A Hunyadi-szobor kivételével szinte minden ugyanaz. Ugyanaz a Széchenyi tér, ugyanazok a padok, a galambok és ugyanaz a Szentháromság-szobor. Túl a téren ugyanaz a Nagy Lajos Gimnázium és a Megyei Tanács hatalmas tömbje, s ez utóbbi homlokzatán ugyanaz a kék alapra írott, titokzatos, fehér római szám.

Csak néhány házat meg a Belvárosi templomot kellene arrébb tolni, s innen az ablakból még az öregedő szem is ellátna az Egyetemi Könyvtár klasszicista s a Megyei Könyvtár barokk épületéig. Ez a három helyszín – egy alig néhány száz méteres oldalú háromszög csúcsai – őrzik a Sorsunktól kezdve a pécsi irodalmi folyóiratok emlékét. Először az Egyetemi Könyvtárban Várkonyi Nándor szobája, aztán a Megyei Könyvtár egy-egy parányi helyisége, végül a mostani, Széchenyi téri épület első emeleti szobái nyitottak ajtót a szinte staféta-szerűen egymás után induló folyóiratoknak.

Az emlékezés elmélkedésre késztet. Ehhez még hozzásegít az évforduló alkalmja is. Nem az ünneplés, inkább a számvetés lelkiállapotával és szándékával. Mert alighanem az cselekszik helyesen, aki az évfordulók tartalmaiból ezt a részt emeli ki. Persze nem zárható ki az öröm érzése sem. Egy folyóirat életében is szép kor húsz esztendő. Pécsen megjelent folyóiratában pedig fölényes rekord, ami még országosan is tiszteletre méltó. A Sorsunk, az első tartósabb életű pécsi irodalmi és művészeti folyóirat nyolc éven át jelent meg. A két Dunántúlnak együtt alig hét esztendő adatott. Rövid életük végén ott áll egy-egy többé-kevésbé sorsfordító történelmi esemény. A Jelenkor húsz éve már azért is örömdetes, mert utal rá, hogy ebben a húsz évben nem voltak „történelmi” események nálunk. Közhely, hogy még a legelőrelendítőbb megrázkódtatások is szükséges rosszak csupán. Lassan kezdjük megszokni – s ő bárcsak az egész emberiség így tenne! –, hogy a nyugalmi állapot is történelem. Még hozzá az igazán termékeny, igazán hasznos, igazán emberhez méltó történelem.

Bár jó harminc-negyven év óta jelennek meg a magyar vidéki városokban folyóiratok, különféle okok miatt még mindig a kérdések tömege vetődhet föl, ha szándékaikat, igényeiket, feladataikat, teljesítményeiket vizsgáljuk. Szerfelett bonyolult kötelesség utat választaniuk, programot fogalmazniuk, munkatársakat szervezniük, egyáltalában: megtalálniuk helyüket, beleépülniük, mégpedig kétszeres összehangolódással, közegükbe: egyszer a közvetlenbe, egyszer az országosba. (Mennyivel könnyebb mindez egy budapesti folyóiratnak!) S ehhez még nyugodtan hozzászámíthatjuk a gyakorlati nehézségeket is.

A Sorsunk 1941-ben indult. Más politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális talajon. A Dunántúl 1951-ben már elvileg a main, gyakorlatilag kevésbé.

Az 1958-ban megszületett Jelenkor természetes mozdulattal fordult támaszáért elődeihez, nyúlt folytatható eredményeikhez, igazolt tapasztalataikhoz.

Az emlékező kicsit elréved, s a régi szerkesztőségi szobában jubileumi, kibővített szerkesztőségi ülést vél látni. Itt van Várkonyi Nándor és Szántó Tibor is. Nyilván erre az alkalomra őket is elengedték az Örök Szerkesztőségéből. S persze észreveszem Tüskés Tibort, Szederkényi Ervint, sőt Katkó Istvánt is, a három számot megért első Dunántúl szerkesztőjét. Itt szorong Bárdosi Németh János, Weöres Sándor, Galsai Pongrác, Bertha Bulcsu, Lázár Ervin, Pákolitz István és természetesen jómagam is. A hang bár ünnepélyes, olykor erősödik, sőt föl-föl is szikrázik. Igen: a programok, az időszerűség, a folyóirat arca! Majd negyven évről van szó, nyilván nem lehetnek azonosak a vélemények. De aztán mintha valamiféle közmegegyezés alakult volna ki. Hallom a mai programot, benne az elődökének hasznos summáját: vidéken, de országos folyóiratot kívánunk szerkeszteni; a Dunántúl földjén állva országban, sőt világban óhajtunk gondolkodni; a provincializmust csak földrajzi értelemben vállaljuk, mércéinkben, igényeinkben semmiképp sem; gondosan őrizzük tápláló, termékeny hagyományainkat, visszafelé akár Janus Pannoniusig is, de szeretjük a kísérletezést; tudjuk, hogy a mának csak az szól helyesen, aki a szebb holnapért szól (s milyen roppant nehéz az igazi maiság lényegét fölismerni!); írói bázisunkat a helyiek, a dunántúliak s a tőlünk elköltözöttek adják, de minden magyar író-t szívesen látunk . . .

Hallgatom a programot, és megszólal bennem a kérdés: sikerült-e megvalósítani valamikor is? Az állandó tettestárs felelősségével mondom: nem mindenben. Úgy gondolom, főként a helyi jelleg és az országosság együttese volt mindig kifogásolható. Az utolsó húsz évben is. Ez mindenekelőtt a Jelenkor elméleti anyagának, benne a dokumentum-irodalomnak gyöngeségével magyarázható. A helyi valóságfeltárást pedig vagy vállalja a Jelenkor, vagy gazdátlan marad a feladat. Pedig fontos eszköze lehet az országosságnak is. Bátorabban és rendszeresebben kellene továbbá „közös dolgaink”-hoz is hozzászólni. Ezt tágan és még tágabban értem, úgy, ahogyan a program mondja: „országban, sőt világban óhajtunk gondolkodni”.

Egyébként: a provincializmust folyamatosan képesek voltunk rossz hírűvé tenni, megtaláltuk a jó egyensúlyt a hagyománytisztelet és a kísérletezés között, s talán munkatársaink szervezésében sem követtünk el nagyobb hibát.

A Sorsunk induló szerkesztő-gárdájából egymagam maradtam Pécsen. Magam vagyok, aki azóta is valamennyi itteni irodalmi folyóirat körül tevékenykedtem. Az újrakezdések nehezen mentek, az új és új szerkesztői munka viszont már nem követelt nagyobb belső, szellemi átrendezkedést. Az egymás után születő, más-más nevű folyóiratok kicsit mindig folytatások is voltak. A szerkesztő-elődök kicsit mindig társszerkesztőként is működtek együtt az utódokkal. Még ha nem is okvetlenül a gyakorlatban. Örülök, hogy a Jelenkor jubileumi számát én vezethetem be. Szavaimból talán kihallik ezeknek az elődöknek az üdvözlője is.

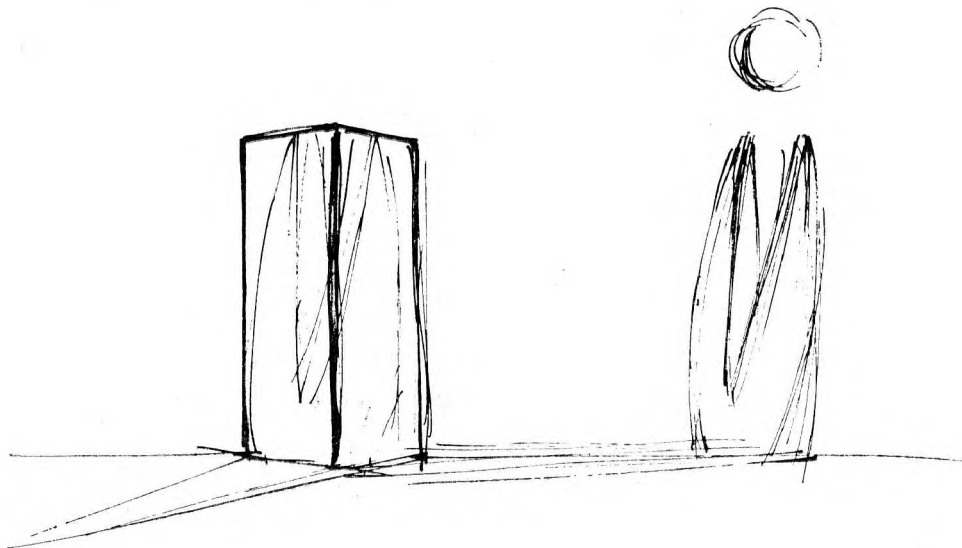
Aki úgy is él, hogy túlél

Aki úgy is él, hogy túlél: adóssá válik. Őnekik tartozik, akik – úgy miként ő – részük már ki nem vehetik abból a szép vállalkozásból, mely együtt volt hős földadat. Allok naponta nyugtalanítóbb kötelezettség-súly alatt.

Elementek. Egyedül vagyok. Én tudom ez, meg az miért élt volna vállalva kivégző-osztag előtt is: bölcsen élt! Mert volt elvégzendő olyan, mi alól börtön, síri bolt, kudarc, mellőzés, száműzés nem mentesít és föl nem old.

nem a feledés, nem a gúny s közöny (mibe egy nemzet sülyed el). Én tudom, hogy a pusztá lét milyen beváltást: szótartást követel. Kapkodok, járnak le a váltók, tömöm, kezes, a réseket. De ők úgy várnak tőlem rendezést: maguk is zord hitelezők.

Vakulok, gyengülök, dobálom, – szórnám szét – halom iratom, aztán: micsoda gög (s rögeszme) hogy lám csak én szólítottam? Nohát, sok adósságlevél, ti: szélbe ki, szállni, – hinni kort, lesz tán, ki értetek lenyúl sárba is, fürkészsze, hogy mit tiport.

Br

Évszakok

*Almodd, hogy szép a behavazott út,
melyet még lábnyom nem érintett meg,
csak a hold árnya, mint a kék betűk,
írtak rá rólad pár üzenetet.*

*Almodd, hogy szép az ezüst nyárfasor,
melybe álmokat pólyált a tavasz,
csízek szavával szól az üzenet,
örömeidnek hangja ugyanaz.*

*Almodd, hogy ég a pipacsos mező
és piros ernyőt bont fölé a nyár,
a férfi évek kaszája suhog,
s míg dől a rend, a dal is oda már.*

*Az ősz, az ősz, a kincset álmodod,
melyben gyümölcs és mézes bor terem,
az alkony pírja olyan bűvölő,
míg küllőidbe törsz be, Istenem.*

Nem állhat meg

*Nem állhat meg a motor benned,
amíg van mindig újat lelned,
vonzanak emberek és tájak,
szemed új bűvöletet láthat.*

*Amíg füttyösen, mint a madár
vágysz csapongva magasba száll,
addig ne tudd a felejthetőt,
állj meg minden káprázat előtt.*

*Szeresd a földet, jó anyánkat
és ha a lelked csüggedt, fáradt
s úgy érzed vége már az útnak,
vágj botot, vágysz megújulhat.*

*Bűvös madaram, szálló, kényes,
röpíts el bizón a reményhez,
őregségben, bánatban, bajban,
hívó szavadat folyton halljam.*

*A nyugtalanság hajtson messze
s ha rám szakad a végső este,
ámuló gyermek-szemmel lássam
a változást a pusztulásban.*

Vigasztaló, szép üzenet

Egyet se búsulj, Bandi,
 Úgy esett, hogy ki-ki saját Isten-képére formált
 S lettél vala lézengő, dekadens Ritter,
 Némber-faló áldozat, Hágár oltárán áldozó,
 Tivornyákon dúdolgató vérboros Pimodán, Halál-rokon,
 Asztal alatt elnyúló Ős-kaján,
 Csakazértisekből faragott Sátán-kevélye,
 Párizsi Bakonyba bujdosó szegénylegény,
 Asztal-trónon gögölő Dölyf,
 Halottak élén vonuló Vezér,
 Pacsirta-álcás Sirály a centenáriumi Randin;

Egyet se búsulj, Bandi,
 Úgy esett, hogy Isten drága Pénzé-t
 Profán értékmérőként népszerűsítették
 A Jövendő tehérei-től elfajzottak
 És megszámlálván minden tetemidet
 Sorsot vetettek vala köntösödre;
 A Cohors Generosa továbbra is a munkás-mivoltra szavaz,
 Míg az időtlen igénytelen a melós-nevezettel tüntet
 Három féldeci után a centenáriumi Randin;

Egyet se búsulj, Bandi,
 Úgy esett, nem izgatja a lumpent,
 Micsodás részed lehetett abban,
 Hogy bugyellárisából kilógsz a szomorú-lilas bankón;
 (Egyébként neked is örökké az a Százforintos hibázzott,
 Ami Szegény Vajda Jánosnak)
 Most ott búslakodsz Elődöd pénzének Ötszörösén,
 De akár név-, akár valóságos érték szerint nézzük is,
 Mit használ, ha a Három Holló-ban nem húzhatod
 Gyurka primás nyirettyűjébe a centenáriumi Randin;

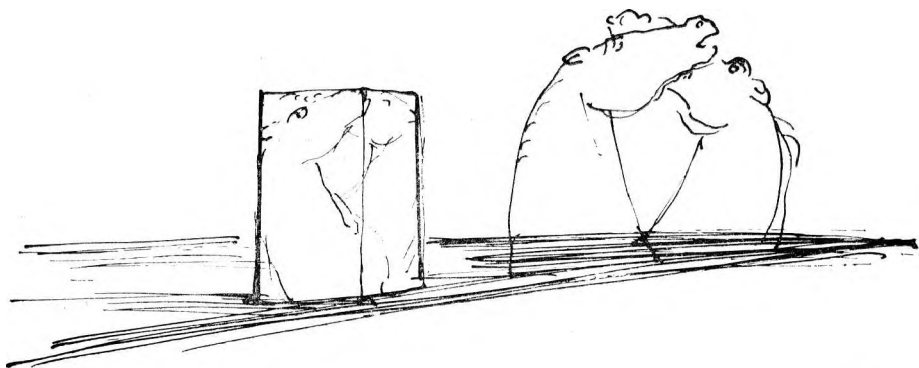
Egyet se búsulj, Bandi,
 Úgy esett, hogy elöcskult, mocskos csehók
 Hervadt-szirom-bagófüstjében bucskázik a neved:
 Tucatnyi rundóra bőven futja egy adi-ból
 És a Kedves Vendégnek még vissza is löknek a tocsogós pultra
 Néhány petőfi-t a centenáriumi Randin;

Egyet se búsulj, Bandi,
 Úgy esett, hogy elnapoltattál,
 De bizakodunk:
 Halottaidból föltámadván majd csak kicsírázik
 Ostoros Szent Haragod,
 S minden ifjú szivekben élni és hódítani fogsz
 A bicentenáriumi Randin!

Emlékező

*Tiszta habbal, mint a forrás,
mikor elindultam én,
a folyókról mit se tudtam,
víz-szennyező mocsarakról,
pohár vízről szomjú szájon,
mindent nyelő tengerárról;
de tudtam a nagy hegyekről,
buzogtattak magasságból,
hasadt szikláik közül.*

*Most a folyót ismerem,
s a zsombékot és a berket,
ázó rétet, partokat,
helyet vályúban, pohárban,
s a tengert is láttam olykor.
Ó én zaklatott bolyongó,
forrásomra gondolok
és buzgón emlékezem,
szinte szikla-nyomta habbal,
mint bolygásom kezdetén.*

Me

Egy „pécsi“ találkozó prológusa

Ha ugyan megírom – hisz annyi a tervem, alig győzöm észben tartani – „Pécs után ötven évvel” lesz a címe.

A találkozót Párizsba tervezzük, oda utazunk mindannyian, akik a hajdani Batsányi Társaságból még életben vagyunk: – Charles F. Blazsik M. D., M. P. H. és F. C. C. P., magyarul Blázsik Karcsi, világhírű orvos, tüdő specialista stb., az American-Hungarian Medical Association elnöke, harmincnyolcban vándorolt ki, New Yorkban pincérként kezdte önálló életét; Fischl Feri, azaz François Fejtő, párizsi újságíró, számos társadalmi és politikai mű szerzője, nyugdíjaztatásáig az Agence France Presse munkatársa, jelenleg a Giornale Nuovo olasz napilap párizsi irodájának vezetője, legjobb úton a világhír felé; a Holler Bandiból André Bajcsává vedlett, strasbourgi makettőr, ugyancsak nyugdíjban, de máig aktivan; Kabdebó Tibor, őt a Rákosi korszakban kitették a Kereskedelemügyi Minisztériumból s így, mint a tözegkitermelő vállalat helyettes főmérnökét nyugdíjazták, egyébként Talpassy Tibor néven író Budapesten, végül én, aki Pécsen még csak Grandpierre Emil voltam, de második könyvkiadóm, a Franklin Társulat publicitási megmondolásból, nevemhez ragasztotta a Kolozsvárit, amit számosan predikátumnak tartanak, ki jó-, ki rosszakaratból, de mindenképpen alaptalanul. Aki nem tudná, író vagyok, mégpedig a három T szerinti osztályozás (támogatott, túrt, tiltott) közbülső csoportjához tartozó.

Mindannyian a Kováts Jóska alapította Batsányi Társaság tagjai.

Fölldézzük a találkozón halottainkat is, nélkülük nem lenne teljes a réggen fölbomlott, csupán emlékeinkben élő társaság, a „banda”, ahogyan közösségünket pejoratív mellékszövegként nélkül neveztük. Mindenekelőtt kolozsvári osztálytársamra, Kováts Jóskára emlékezem, aki nélkül talán sohasem verődtünk volna össze. Édesapám savanyú Jóskának nevezte, ami az arc kifejezését illeti, az elnevezés telibe talált, a római Kollégium Hungáricumban lo scheletro che cammina – azaz sétáló csontváz néven emlegették. Ehhez még annyit, hogy magassága elérte a száznolcvan centimétert, koponyája kerülete meghaladta a hatvanat, súlya negyven valamennyi körül mozgott. Nemegyszer karomban vittem föl a lépcsőn, szívbillentyű-elégtelensége miatt kíméletre szorult. Mi, a barátai, kíméltük, ő önmagát sohasem.

Becsúzó terveket melengetett magában, s nekünk is kiosztotta a szerepeket. Új falanx élén készült betörni a magyar szellemi életbe. Tervei nem a tehetség híján futottak zátonyra, Jóska Szabó Dezső hatása alá került, s valami nagyon nagyot akart írni, vagyis fizikai erőivel aránytalan föladattal emésztette magát. Lelke mélyén tudta, hogy kudarcot vall s ezért nekem – legbizalmasabb barátjának – e terveiről szót sem ejtett. Mint ahogy nagy szerelmét is eltitkolta előlem. Erről is, arról is évtizedek múltán, kerülő úton értesültem.

Tartózkodását a következő kijelentéssel indokolta:

– Emil túlságosan realista szellem.

Karizmatikus egyéniség volt, de híján annak a szervezési készségnek, amelynek segítségével személyi varázsát egyéni és közös érvényesülésünkre felhasználhatta volna. Erről bővebben Talpassy Tibor írt az Irodalomtörténetben.

Fölidézzük majd Kardos Tibort, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem olasz nyelv és irodalmi tanszékének nemrég elhunyt professzorát. Ez az ironikus hajlandóságú, metszőn éles eszű fiú úgy vállalt velünk közösséget, hogy egyben távol is tartotta magát tőlünk. Nyílegyenesen tört célja felé, de ezt gondosan rejtegette, ehelyett macchiavellista pózokban tetszelget, s szakadatlanul ócsárolta a diszciplinát, a magyar reneszánszot, noha titokban halálos komolyan hitt benne, később egyik legtekintélyesebb szakértője lett. Éles eszére rendkívül büszke volt, bennem látott vetélytársat, s nemegyszer szóba hozta a témát, ilyenformán, tehát gyerekesen:

– A te kollokviumaid, vizsgáid, dolgozataid azért sikerülnek jól, mert Epinalban, a textil szakmában kipihentetted az agyadat. Én viszont elemista korom óta szüntelenül tanulok. Hidd el, kettőnk közül én vagyok okosabb.

Egyébként ő fedezte fel és hozta körünkbe a kissé félénk Fischl Ferit, aki már régebben Pécssett tartózkodott. Megpillantotta a bölcsészkar folyosóján, amint elmerengve nézte valamelyik csinos kolléganőt:

– Milyen szép álmódózó szemed van. Hogy hívnak?

Így került körünkbe Fejtő Feri. Patkós Gyuri más úton.

Kibujásképpen a trianoni békediktátum megszorításaiból, a kormány úgynevezett egyetemi zászlóaljakat szervezett, hogy gondoskodjék a tisztek utánpótlásáról. A zászlóaljba besorozott szegénysorsú fiatalok egyfelől szállást, katonai kiképzést kaptak, másfelől egyetemi tanulmányokat végezhettek. A técsői Patkós Gyurka ilyenformán került a pécsi Egyetem bölcsészkarának magyar–francia szakára, huszár egyenruhában, karddal. Aki a hazai szokásokkal ismerős, nyilván kitalálta, hogy az állam költségén kiképzett Patkós Gyurka civil állapotát az általános mozgósítás idején is tiszteletben tartották.

Patkós Gyuri az erőmre féltékenykedett, pontosabban az ügyességemre, ugyanis sokkalta erősebb volt nálam, ám valahányszor amúgy barátságosan összeakaszkodtunk, kivétel nélkül én maradtam felül. Addig forgolódtam, amíg hónom alá nem szorítottam a nyakát.

– Engedj el – morogta ilyenkor pulykavörösen.

Utóbb a tehetségem riasztotta meg. Alattomosan megakadályozta, hogy Németh Antal maga mellé vegyen a Nemzeti Színházba.

Pécssett valamennyien verseket írtunk, és Blázsik Karcsi kivételével költőnek készültünk. Karcsit érdekelte az irodalom, ez az érdeklődés hajtotta körünkbe, édesapja állandó aggodalmára. Az öregúr, a Tolnamegyei Újság főszerkesztője, azt szerette volna, ha a fia pályatársaival s nem bizonytalan jövőjű költőjelöltekkel barátkozik. Én azért nem a magyar szakot választottam az egyetemen, hogy az előadók meg ne utáltassák velem nagy íróinkat, mint ahogy a középiskolában történt. Hasonló megfontolás terelhette Blázsik Karcsit is az orvostudományi karra.

– Az orvostudományt meg lehet tanulni – mondta ötven év múltán Párizsban –, az irodalmat nem...

Akaratereje, szívóssága, tehetsége mellett az a kíméletlenség is hozzájárulhatott sikeréhez, ahogyan a verseivel bánt. Mint utólag megvallotta, őt is elkapta a magyar ragály, csak hogy öbenne korábban kifejlődött az önkritika, miután elolvasta költeményeit, gondosan darabokra tépte s

nyomban lehúzta őket a vécén. Nekünk egyet sem mutatott meg. Viszont az apja szerkesztette Tolnamegyei Újságba gyakran írt vezércikkeket, nyilván apja nevéen. Ezeket a cikkeket többnyire sajtópör követte.

Karcsi részt vett a Batsányi Társaság valamennyi ülésén, mint csendes szemlélő. Az üléseken ki verssel, ki novellával, ki esszével szerepelt, és mint csoportba verődött magyar írókhoz illik, kölcsönösen dicsértük egymást. E gentleman's agreement ellen egyszer vétettünk. Az áldozat Fischl Feri volt.

Az esetre egyikünk sem, csak Karcsi, a kívülálló emlékezett. Feri verse a következő sorral végződött:

„A kukoricásból a szerelem halk zenéje szólt.”

Valamennyiünkől kitört a kacagás. Feri nagy, kifejező zöld szemével szemrehányólag nézett ránk, hűtlen barátaira, de nagyvonalúan napirendre tért az árulás fölött s továbbra is dicsérte „műveinket”, mintha egyikünk sem szegte volna meg a hallgatolagos megállapodást.

Az özönnyi versből, amit barátaim írtak s megmutattak nekem, Kardos Tibor egyik versének négy sora ragadt meg az agyamban. Négy gyönyörű sor:

Harmat esett éjjel,
Belepi a bokrot,
Harmatos virágból
Szedek neked csokrot.

Társaságunkban költői tehetsége egyedül Kováts Jóskának volt, mi többiek lassankint abbahagytuk a versírást, Fischl Feri, amikor megismerte József Attilát, akinek egyik legelső méltatója volt; Holler Bandit ugyanerre a lépésre Weöres Sanyi költészete készítette. Hogy a szokatlanul önkritikus Blázsik Karcsi mikor hagyta abba a vécének nyújtott versáldozatokat, ő maga sem tudja.

Legostobábban mindanyiunk közül én viselkedtem, én tartottam ki ugyanis legmakacsabban a versírás mellett. Már erőfélben lévő prózaíró voltam, s még mindig róttam a rímeket. Ebben nemcsak a saját vakságom ludas, hanem néhány derülátó, meg néhány süket szerkesztő, akik némelyik versplacentámat kinyomatták, sőt újakat kértek tőlem. Költői tehetségtelenségemre csak akkor eszméltem rá, de akkor aztán másodpercek alatt, amikor Kováts Jóska a maga sajátosan savanykás és fanyar módján megkért, hogy hagyjam abba a versírást.

– Megigéred? – kérdezte s felém nyújtotta a kezét.

Lehullt a hályog a szememről. Olyanformán éreztem magam, mint egy válogatott csatár, akinek hirtelen eszébe jut, hányszor rúgott lyukat gólhelyzetben.

Kezet adtam rá és ígéretemet megtartottam. Még aznap elégettem valamennyi versemet. Azóta legfeljebb limerickszerű klapanciákat írtam. A hatvanadik születésnapomra ezt:

Pislákolnak a fények, lehullott a dér,
Szikkadt tökeimet csörgeti a szél.

Ezt nem szégyenlem, mint ahogy a „Buzi sóhaját” sem, mely így hangzik:

Nincs szebb öröm a földtekén,
Mint babrálni a más tőkén.

Es nem restelkedem a pécsi kocsmá ecetes bora sugallatára írt két sor miatt sem:

Oly komisz e bor, hogy rosszkedvembe
Beleragad a szél a fenekembe.

Egy mai pécsi fiatallal, e most már élénk, mozgalmas, kulturált légkörű gyönyörű város lakójával nem egykönnyen lehet elhitetni, hogy a Batsányi Társaság tagjait elsősorban a kulturális nyomorúság terelte egy táborba. Gazdagabb, színesebb szellemi környezetben, a mi heterogén gyülekezetünk még annyi ideig sem maradt volna együtt, mint ameddig mi együtt maradtunk. A mozin, az uszodán s száналmas színvonalú színházon kívül csak a kocsmák kínálkoztak szórakozóhelyül.

Mi lenéztük a helybelieket, noha sok tekintetben egy nevezőn voltunk velük. Éppúgy bőgtük a műdalokat, mint ők, éppúgy adtunk éjjeli zenét a lánynak, akinek csaptuk a szelet, s éppúgy lerészegedtünk, mint ők, vagy a tanulatlan segédmunkás. Mit sem gyanítottunk az ivás művészetéről. Akárcsak a helybeliek, ritkán és tökéletlenül tisztálkodtunk, többnyire csak övön felül. Egy pécsi orvostól hallottam, hogy a húszas évek végén Pécsen – a kórházakat is beleértve – mindössze hatszáz fürdőszoba volt. Igaz, nem igaz? – nem tudom. Annyi viszont bizonyos, hogy állandóan váltogattam albérletimet, de egyetlen egyszer sem találtam a főbérő lakásában fürdőszobát. Mikor állapotunk tarthatatlanná vált, a közfürdőbe zárandókoltunk. A varázslatosan szép vidék és a hullamerev város ellentéte – ha nem is tudtunk róla, ha nem is tisztáztuk magunkban, állandóan kísértett a lelkünk mélyén, mint a szép, a tartalmas, az emberi élet és nyomorú tengődésünk ellentéte.

Talán ebből fakadt a második összekötő kapocs: – az ellenzékiesség. Eleinte, ha politikai témát pedzett meg valaki, a vezérszólamot a számos mesterségbe belekóstolt, viszontagságos életű Talpassy Tibor vitte. Ő beszélt először az ormánsági egyke veszedelméről, az állástalanság réméről, a föld-reform szükségességéről, és Szabó Dezső hatására, amely rajtam kívül a Batsányi Társaság valamennyi tagjára kiterjedt, az ország vezetőinek elsvá-bosodásáról, mint a német veszedelem előfutáráról. Ellenzékiességünk elége-detlenségben s a Horthy-rezsim elleni utálatban nyilvánult meg, ösztönösen, program nélkül.

Egyébiránt Talpassy Tibor éppúgy átesett a költősködés gyermekbeteg-ségén, mint mi valamennyien. Sőt, ő egy lépéssel tovább tartott nálunk: kö-tete volt, saját kötet, saját kiadásban. Versein, mint ő maga írja, Lévy József hatása uralkodik. Alighanem ő az egyetlen Lévy-epigon az egész világiro-dalomban. Utóbb ráeszmélt, hogy nem a líra, hanem a próza a területe. Ezt az üdvös pálfordulást pécsi barátai számlájára írja.

Volt ugyanis még valami, ami a Batsányi Társaságot megkülönböztette a diákság zömétől: – mégpedig a széles irodalmi, szellemi, művészeti érdeklődés, amely nemcsak Európára terjedt ki, hanem a műveltség távolabbi tartományaira is. Ennek az érdeklődésnek a kiszélesítésében, elmélyítésében, helyzeti előnyömnél fogva én játszottam a főszerepet. Mielőtt kikötöttem Pé-csen, megjártam Svájcot, Franciaországot és Belgiumot, a többiek közül egyet-len egy sem járt külföldön. Sok olyasmit láttam, aminek barátaim hírét sem hallották, úgy mondták, a „francia kultúra batyujával” szálltam ki a pécsi állomáson. Három francia könyvet hoztam magammal. Pierre Louys Chansons de Bilitis-ét, Montherlant esszéit, az Aux fontaines du désir-t és Baudelaire

kötetét, a Les fleurs du mal-t. Később Pirandello, s Bontempelli, és más szerzők műveivel ismertettem meg őket.

Talán az eddigiek megmutatták, hogy társaságunk egyik legeredetibb tagja Blázsik Karcsi volt, a szemérmes verslelő, állandó közönségünk és józan megfigyelőnk. Lenszöke, hamvasan fehérbőrű, kiugró állú fiú, fiumei születése jóvoltából a mediterrán életszeretetet hozta magával, ő érezte magát leginkább otthon Pécsen, a szülei ugyanis Szekszárdra költöztek, számára Pécs Szekszárd folytatása volt, a két várost rokonsági, ismeretségi szálak fűzték össze. Egyedül ő élt számára otthonos közegben, minden bizonnyal ez a magyarázata, hogy életszeretetét, humorát a kedvezőtlen körülmények között sem veszítette el.

Fischl Feri Nagykanizsáról, Holler Bandi Székesfehérvárról, Patkós Feri Técsőről utazott Pécsre, nekik a pécsi tartózkodás előmenetel volt, s ha azt nem is állíthatom, hogy ők három otthonosan ficáinkoltak az unalom e vérszes tanyáján, annyi bizonyos, hogy Kováts Jóskánál és nálam sokkalta jobban beleilleszkedtek a pécsi környezetbe. A pécsi tartózkodás mindkettőnknek a lefokozással volt egyenlő. Kevesebbet kaptunk mindenből – elsősorban kultúrából, szórakozásból, társasági életből –, mint amennyihez Kolozsvárt hozzászoktunk. Háborogtunk, ahelyett hogy beilleszkedtünk volna.

Holott Karcsi több ízben megpróbált bevezetni minket a helybeli társaságba. A pécsi lányok, a pécsi anyák kétségkívül színtelenebbek, zárkózottabbak s főleg unalmasabbak voltak a kolozsváriaknál. Sorra elmaradtunk minden lányos háztól, s belesüllyedtünk a dühöngő magányba.

Karcsi hajtotta fel nekünk – Jóskának és nekem – az első nőket. Főbérőnk bibliai átkokkal úzte ki őket a házból, szerencsére csak azután, hogy szomjunkat csillapítottuk.

Karcsi egyik legbájosabb kalandjának hősnője, készségesen engedett hívásának és fölment a lakására. Ott viszont meggondolta magát. Az utcán ismét megváltoztatta a véleményét, s amúgy szepegésformán megjegyezte:

– Nem kell ajtóstul rohanni a házba.

– Noná, majd a kulcslyukon fogok kukucskálni – vágott vissza Karcsi, és csakugyan nem kukucskált.

Hasonló esetben Jóska összeomlott volna, engem meg elkapott volna a dühroham. Mindnyájunkat megszorongatott olykor valamilyen búsmagyar világfájdalom, Karcsi látszólag immunis volt, vagy remekül fegyelmezte magát. Ki tudja. Néha csöpögősen érzelmes dalokat énekelt:

Csak várlak, várlak,
de sírni nem merek,
hisz úgysem érted
magányos szívemet.
Komédiázol, játszol velem,
pedig az élet te vagy nekem.

Halálos komolyan gondolta. Legalább három hónapig.

Ahogy bizonykodott, abban egyedülálló volt. Ha valamiben kételkedtünk, mint utolsó és megcáfолhatatlan tromfot vágta ki a következő szólást:
– Istók zicsi.

Nem szóltam még a társaság egyik legrokonszenvesebb tagjáról, Holler Bandiról. Lélegzetállítóan szép volt, mint egy kerub: – dús szőke haj, magas

homlok, két óriási kék szem, fehér bőr s ráadásul félénk, visszahúzódó jellem, épp ami a nőknek kell. Alig győzött védekezni ellenük.

Egy alkalommal vasutas családnál lakott albérletben. Az egyébként jóképű asszony nem sokat törődött a tisztálkodással. Bandi nyíltan megmondta neki, mit kifogásol benne s hogyan készüljön föl, ha őt akarja kegyeiben részesíteni. Épp nála voltam – csendben beszélgettünk, mikor résnyire ki-nyílt az ajtó, s a vasutasné félénken beszólt:

– Tanár úr, irigátam ám!

– Mindent elértem, amit nem akartam – jellemezte saját pályáját Bandi. Majd a következő mondattal egészítette ki a jellemzést: – Semmihez sem értettem, de mindent elvállaltam.

Annyi és oly sokféle tehetséggel áldotta (vagy verte) meg a sors, hogy Bandit az életben semmilyen helyzet nem érte váratlanul. Mint a macska, mindig talpra esett. Jól rajzolt, szépen énekelt, jól írt, jól fordított, foghatott bármibe megállotta a helyét, s mindig átlagon felüli formát mutatott. Nem választott sokféle tehetsége közül. Ez az egyik kulcsa sajátos pályafutásának, azok szemében legalább, akik törekedtünk valamire. Ám könnyen meglehet, hogy ez a kulcs nem nyitja a zárat, s Bandi valójában hivatás helyett az életművészetet választotta. Kevés erőfeszítéssel mindenkor a főlzínen maradt, minden perc gyümölcsét leszakította, mindmáig megőrizte gyermekien tiszta, művészien fogékony kedélyét, és soha semmivel nem piszkította be magát.

Eleinte Talpassy Tibor volt a hangadó a politikai beszélgetésekben, utóbb a rendkívül művelt Fischl Feri lépett előtérbe. Korán kezdte a mesterséget, „Zala” címmel gyermekkorában újságot írt. Minden számában volt vezércikk, kultúrrovat, beszámolt az eseményekről, helyzeteket, eseteket elemzett. Egyszóval szabályos újságot szerkesztett. A rokonok vásárolták meg.

Feri, amint már említettem, a többiekkel egyetemben Szabó Dezső hívévé szegődött. De a nagy fordulatot nem Szabó Dezső, hanem a katolizálás és a következményei, az ige és a gyakorlat összeütközése játszották életében. Hívő alkat lévén, amiben hitt, halálosan komolyan vette, a kereszténység tanait is. Aztán megismerkedett egy komlói bányászlánnyal, s az ő révén a szénbányászok életkörülményeivel. Úgy érezte, kötelessége tapasztalatairól beszámolni keresztapjának, Varga Damján professzornak. E beszélgetés hatására egész világfelfogása gyökeresen megváltozott.

Pécsi tartózkodásunk valamennyiünk pályafutását befolyásolta. Onnan indultunk el és mindegyikünknek adott valamit ez a város, kinek ezt, kinek azt, anélkül amivel útravalóul ellátott, egyikünk sem ért volna oda, ahova ért. Máig sugárzik bennünk, ami jót, ami hasznosat, ami szépet, ami vágyat, nosztalgiát innen hoztunk magunkkal.

Ezért határoztuk el, hogy fél századdal pécsi tartózkodásunk után valahol összejövünk s ki-ki elmondja, mivel tartozik ennek a városnak, vagy mi hiányzott e városból, ami hozzájárult pályája fordulataihoz. A sorsformáló erőket kutatjuk. Mert ahogy már egyszer leírtam: – egyetlen életünk van, de egy tucat élet sem lenne elég arra, hogy ezt az egyetlen életet megértsük.

A Nagy Séta

Újra kell építenünk a badacsonyi házat. Megrepedeztek a falai, elkorhadtak a gerendái. Nem csoda, harminc évvel ezelőtt, mikor tető alá hoztuk, nehezen jutottunk anyaghoz. Nincs a kövei között sem mész, sem cement, csak sár. Szalufáit lebombázott házak anyagából szereztük.

Jankovich Ferenc barátommal vásároltunk két szomszédos szőlőt a hegy vállán. Erdőrész is tartozott hozzájuk. A szerződésben Fischer Henrik néven szerepel az eladó, de a hegyoldalban csak Ernst kisasszonynak emlegették, mert így tartozott emlékeikhez. Ami azt is jelenti, hogy az Ernst család nem valami új keletű birtokos Badacsonyban.

Napsütéses késő ősz volt, mikor Ferivel először szemügyre vettük a területet. Akkor szőlőskertek voltak itt végig, ameddig a szem ellátott. A hajlatokban forró must illata gördült lefelé a magasabban fekvő pincékből. A lehullott, megaszalódott, már-már megerjedt szilvaszemeken lakmározó bogarak szárnyukkal nem is érett gyümölcs, hanem pálinkaillatot vertek fel. Bódító volt a táj szemre is. A különféle szőlőfajták a zöldnek, sárgának, vörösnek megannyi árnyalatában pompáztak őszi leveleikkel. A csendes nagy vizen a túlsó part fái két-három szintben ismétlődtek meg egymás felett, a levegő, a pára és a napsugarak délibábos játékában.

A háború vége felé kissé elhanyagolódott a két Ernst szőlő a család válságos esztendeiben, de ahogy határait végigjártuk meg-megbontva a benyomuló iszalagot, mindjobban kibontakoztak előttünk az egykori remekmű körvonalai. Egyes helyeken a teraszokat valósággal kőbe vágták.

A kiforgatott kő sem ment kárba. Abból épültek a teraszokat tartó bazalt bástyák, a határon végigvezető, két oldalt felfalazott, fenekén is kővel kirakott árok. Minden terasz alatt kikövezett út a lezúduló víznek az oldal-árkok felé, és helyenkint megint csak bazaltból épített hatalmas ciszternák, melyekben meggyült bőségesen a permetezéshez szükséges víz.

A tőkék állapotából ítélve az első világháború éveiben élhette virágkorát a két Ernst szőlő. Jó lett volna akkor látni – mondtuk, és fogadkoztunk, hogy kelljen bármekkora erőt ráfordítanunk, megteremtjük ezen a helyen az új aranykort.

Jankovichék szőlőjében volt egy kis nádtetős ház, a miénkben pince. Nekik pincét kellett építeniök, nekünk hajlékot.

Előbb azonban kiforgattunk egy-egy vágót, hogy jöjjön elő használható kő. Jankovichék a legelső teraszt forgatták, de abból is előjött annyi, hogy nem látszott ki semmi a földből, elborította a kékesszürke bazalt az egész területet. Igaz, legnagyobb részt hitvány volt. Sok száz talicskával le kellett tolni a közeli vízmosásba. E mély árok fölött megtalálható volt még több helyütt a régi boltozat maradéka. Mert beboltozták az árkot bazalt kővel hajdan, hogy beültethessék ott is szőlővel. Ekkora költséget nem vállalhatott az egykori uraság haszonvárásból, csak lelkesedésből a badacsonyi borért, és a hegy szeretetéből. Igaz, néki nem magának kellett

forгатnia a csákányt, de voltak szegény emberek, akik ennél még sokkal kegyetlenebb helyen, fenn a sziklák tövéénél vájták a kőbe bástyákra támaszkodó teraszaikat, és hordták fel évről évre a lefolyó drága földet.

Mikor Jankovichék szőlőjében a követ talicskázták, egy angol zene-tudós jött arra kíséőjével. Nem tudhatom már, hogy került oda, de beszéd-be elegyedtünk. Az emberek azt mondták, kérdezzem meg tőle, mit fizetnek Angliában ilyen munkáért.

– Ilyen munkára nincs már ember Angliában – mondta a zenetudós.

– Ilyen köves hegyoldal sincs?

– Az van, csakhogь ott birkák legelnek – volt a válasz.

– Akkor arra is való csak, hogь birkák legeljenek rajta – vont vállat Jankovichék embere, és hátra feszülve megindította a púposra rakott talicskát völgynek.

A mi pincénk külső tölgyfakapujára kiverték csigaszeggel Ernst Lázár nevének kezdőbetűit, és e külső rész építésének évszámát: 1887. A belső pince ajtaja fölött, a szemöldökfán is volt egy dátum: 1794. De hogь ezt ki építtette, nem tudom kinyomozni. A Badacsonьban hupogakőnek nevezett bazalt tufából rakták, minden látszat arra mutat, nem kőmívesek keze munkája, csak úgy házilag készült, átabotában, mégis áll nagy tömeg földet tartva a hátán. Jó volna ott koccintani a kétszáz éves születésnapján.

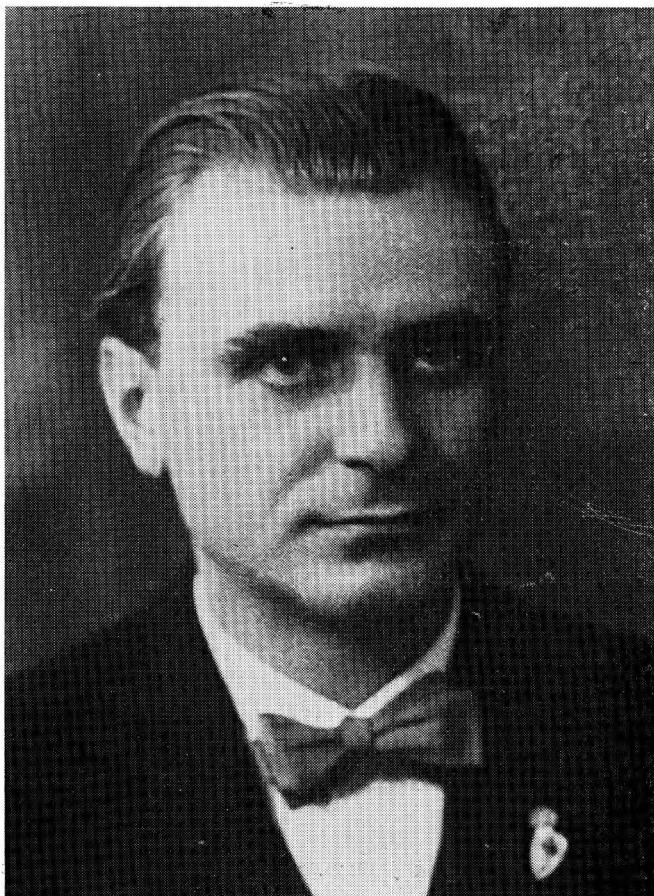
Úgy véltem, ez a pince kiszolgálja az életünket, építünk egy szobát pince nélkül. A ház fundamentumát magam jelöltem ki, és magam is ástam. Ástam? Vágtam, csákányoztam, feszegettem a szappanos földbe ékelődött köveket. A terep lejtős volt, a felső részén két méter mélyre kellett jutnom, hogь kiegyenlítődjek. A csákányozás, azt hiszem, a legnehezebb munka. Megérzi a derekuk, válluk, azoknak is, akik éven át kemény fizikai munkát végeznek. Különösen az átállás napjaiban. Én ilyen folyamatosan még sosem csákányoztam. Erőm volt annyi, mint bárki korombelinek, aki szőlőt munkált a hegyen, de más az erő, és más a megedzett szervezet kitartása. Megcsodáltam a reggeltől estélig kapát pengetőket a köves oldaldban, a kőfejtőket. Hajlott korú és hajlott testű emberek is tették a munkát egyfolytában. Húsz-harminc kilós teherrel rendszeresen jártam fel a tördemici álmásról a turista házig, de az is más. Nem tudtam még a munka ritmusát. Nekirohantam az első órában, ki is merültem, azután már csak a dac hajtott, vitt előre: az is egyre lassudabban. Úgy képzeltem, egy nap alatt végzek. Tartott három napig, vagyis négyig összesen, mert a másodikon alig tudtam kiegyenesedni. Aznap szünetet kellett tartanom. Negyednap jöttem csak rá, hogь nem jelölhetek ki magamnak még órákra sem métert, centimétert az előre haladásban, hanem rá kell bíznom mindent a testre, mely mozog a saját törvényei szerint, a lelket, a sikerre törő akaratot, az ambíciót, önmagam kegyetlen pallérját ki kell kapcsolnom. A gondolatok jobb, ha másutt kalandoznak, csak tegyék magukét kedvük szerint az izmok... Ha azt a koponyát, a csontokat, az első nap találom, csak kidobom, hadd fehéredjenek a szürke kövek, a fekete föld között. A negyedik nap elbogarásztam vele. Lám, nincs semmi korhadéka egykori koporsónak, semmi jele a földben. Jól tudom, hogь évszázad alatt eltűnik a fa és a hús. De más az állaga annak a földnek, mely valaha megemésztett egy koporsónyi deszkát. Csak úgy egy csontváz. Azon gondolkodtam, miképp lehetséges, hogь az ember, aki turkál a földben egy életen át, itt is, ott is talál magános csontvázakat? És míg ilyen semmi dolgokon eltöprengek, halad a munka az erő-

Az első pécsi Batsányi Társaság 1929-ben: Patkós György, Blázsik Károly, Kardos Tibor, Kolozsvári Grandpierre Emil és Kováts József

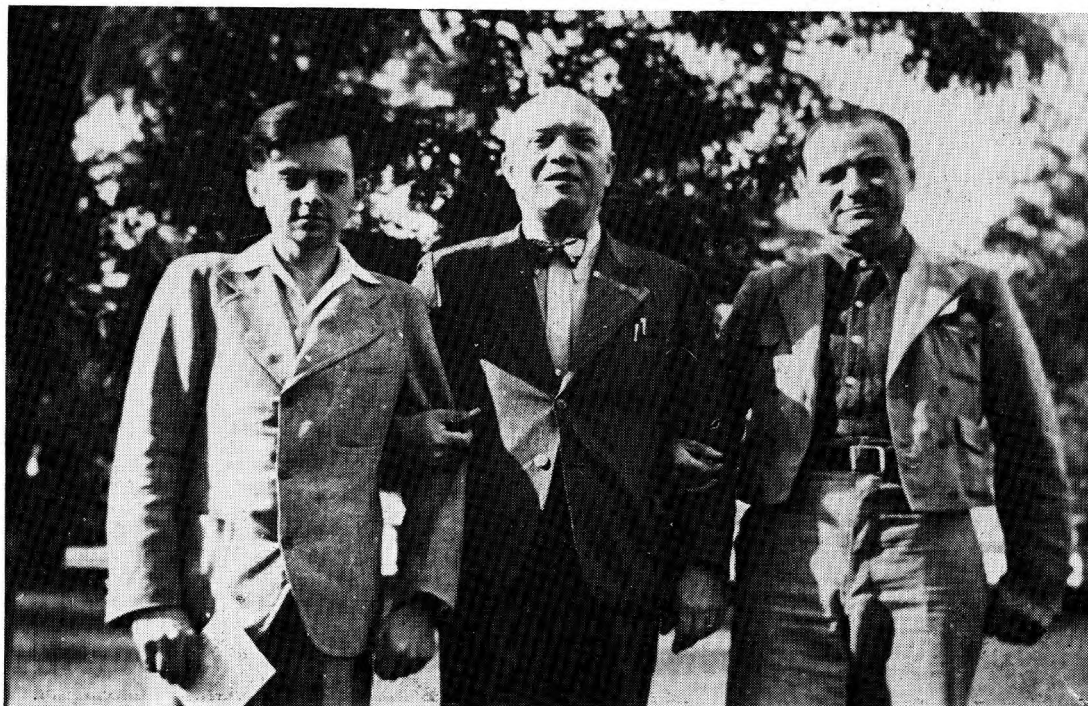
Lovász Pál, a Janus Pannonius Társaság főtítkára

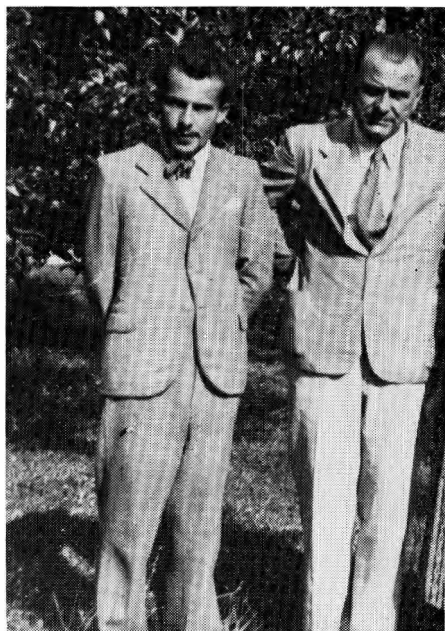
*Várkonyi Nándor,
a Sorsunk főszerkesztője*

*Weöres Sándor,
Pável Ágoston
és Várkonyi Nándor*

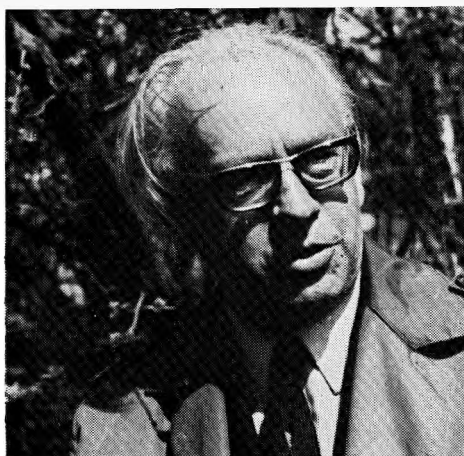
*Várkonyi Nándor, Németh László és Harcos Ottó
Pécsett*

*Csorba Győző
és Várkonyi Nándor 1941-ben*

*Kodolányi János és Várkonyi
Nándor Pécsett a 40-es években*

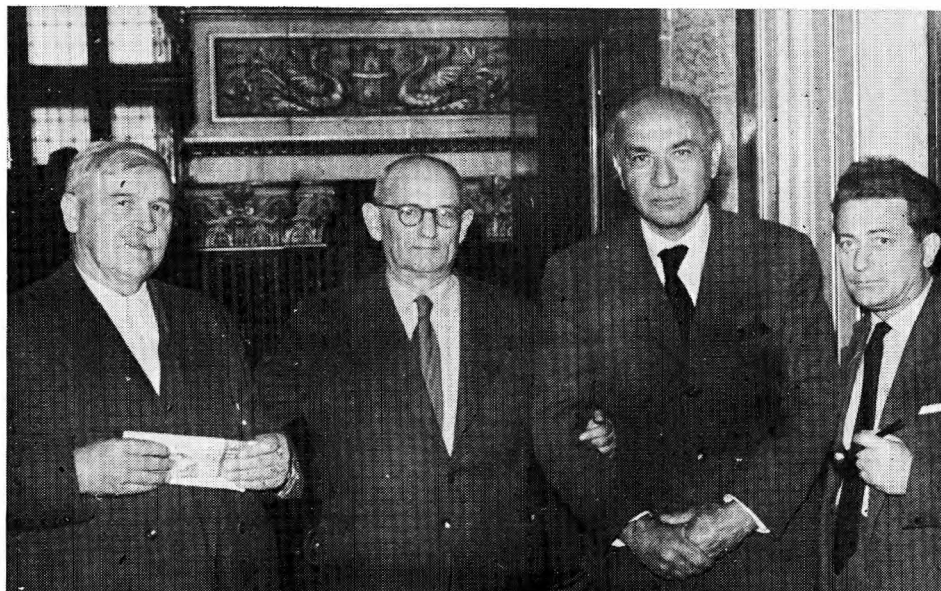

Csuka Zoltán

*Tatay Sándor és
Jankovich Ferenc
Badacsonyan*

Veres Péter, Bárdosi Németh János, Illyés Gyula és Pákolitz István 1962-ben

Darvas József (1940).

Tamási Áron Czine Mihállyal

feszítés kinja nélkül. Beszéljess füvel, fával, gyökerekkel, kövekkel, ismerkedj, barátkozz a föld sokféle rétegével, aki magánosan dolgozol, könnyebb lesz a munkád.

Mint írtam, lebombázott házak törmelékéből került ide ajtó, ablak, gerenda. Némi új deszkára mégis szükség volt. Ehhez az akkori rendeletek szerint csak úgy juthattunk, ha kukoricát adunk le. Nékünk kukoricánk nem termett, próbáltam rábeszélni az illetékes hatóságokat, fogadjanak el tőlem bort. Nem lehetett, a rendeletben kukorica áll. Azt pedig Badacsony környékén hiába kerestem eladót. Badacsonyban van a bor, Somogyban pedig a tengeri és a kenyérgabona. Elutaztam hát Somogyba, vittem magammal bort, meg jó forintot is, mert ekkor már volt. Hála a bornak, szereztem is négy zsákkal. Mindig úgy volt az, hogy Somogyba áthajózott a bor, ide pedig a kenyérnek való és a szemes takarmány. Csakhogy a hajóról szó sem lehetett. A somogyi törvények nem engedték át a Balatonon a terményüket. Szigorúbb volt a déli part, mint egy országhatár. Kézenfekvő lett volna, hogy leadom a kukoricát Fonyódon, vagy Lengyeltótiiban, a deszkát pedig megkapom Tapolcán. Ám a zalai hatóságok sem estek a fejükre, majd bolondok ők deszkát adni olyan kukorica fejében, amelyet Somogyban szolgáltatnak be.

Éjszaka kellett átlopnom csónakon a négy tele zsákot. Szerencsére volt erre emberem: Szentpáli Jani bácsi. Derék férfiú volt. Dacolva az éjszakával, és a fel-feltámadó balatoni zivatarokkal, a kötelességüket teljesítő rendőrörszemekkel, sok megszorult emberen segített, akinek sorsáról megfélemedtek az egymást keresztező rendeletek alkotói. Nem először ültem csónakjában tilos szállítmánnyal. Nem először aggódtunk együtt, csak hogy elő ne bújjon a hold. Takarják a felhők, de ne gorombáskodjanak villámaikkal, és ne szakadjon ránk égi háború. Mert bizony a törvény szabta keretek között nem tudtuk volna táplálni turistaházi vendégeinket, akik egyre szaporodtak, legfőképpen pedig a ritka jó falatokért. Ha a törvényekre, és rendeletekre adunk, ott hagyjuk a házat a sziklák tövében, betördelik az ablakait, kifosztják, összedől. Mert a rendeletek lehet, hogy jók az országra általánosságban, de nem minden zugára.

Akkor, mikor a négy zsák kukoricát hoztuk, nem az utazás félelmetes szépsége tartott hatalmában, hanem ilyen panaszos gondolatok. És szerencsén partot értünk a lábdihegyi halásztelep alatt.

Míg a házat építettük, az alattunk elterülő urasági szőlőket egy Mikó nevezetű ember birtokolta. Nem tudhattuk hogyan és miért. Egyesek szerint nagy érdemei voltak ennek a Mikónak, mások úgy tudták, valahol az Alföldön nagy, és példásan művelt almáskertje volt. Ehelyett adták neki, mert kiváló gazda volt. Mindenesetre hatalmas területen gazdálkodott Badacsonyban. Annyit megtudtam tőle magától, hogy az almatermeléshez ért, de nem a szőlőhöz. Azt is kivettem szavaiból, hogy a síkságot szereti, de ezt a meredek, köves hegyoldalt gyűlöli, bármi gyönyörű is róla a kilátás. Azt is sejtette, hogy csak pünkösdi királyság ez az ő badacsonyi birodalma, mert amúgy okos ember volt.

Gyűlölték ezt a nehéz munkálatú lejtőt sokan később is, akiknek a gondjaikra bízták. Igaz, akadt olyan is, aki járta messzemenően kötelességén túl, ám ehhez is szív kellett.

Mikor már széthordták, elbitangolták mind a kiváló régi urodalmak felszerelését, állami szektorok birtokába kerültek a kis embereknek szét nem parcellázott területek. Lényegében a Badacsony szíve-lelke.

A ház oldalához féltető verandát ragasztottunk, ezen üldögéltem belecigarettázva a pompás tájba, mikor jött Jankovich Feri szalmakalapban, ingujjban, rövid nadrágban széles mosollyal, kihúzva magát még a szokottnál is egyenesebbre. Így szokott ő jó hírt hozni. Terebélyes papírlapot lengetett. Siettem is egy korsó borért.

– Ezt nézd meg, Sanyi! Mondom neked, olyan világban élünk, amikor legszebb álmaink megvalósulnak. Nem kell nekünk magunkat törnünk Badacsonyért. Nemcsak ketten vagyunk már. Sőt leveszik vállunkról a terhet. Hehe!

Sajátja volt ez a huncutkás kurta nevetés. Olyankor hangzott el, amikor valami jó dolog történt, valami nagyon a szíve szerint való. Benne most a megkönnyebülés, hogy elég, ha az író megálmodik valamit, a többit teszik a jóra való emberek.

A ropogós, széles, áttetsző papírlapon a déli lejtő újjáteremtésének ceruzarajzos vázlata volt. Nem véletlen jutott hozzá. A kötélvasút gépházát az ő szőlőjük alsó sarkába rajzolták, mert úgy kívánták a domborzati viszonyok. Az adta néki, aki előzetes hozzájárulását kérte a kis terület ki-sajátításához.

A szép és grandiózus tervezet minden képzeletet felülmúlt. Már lent az aljban kezdődött narancsligettel, citromfákkal. Igaz, hogy ezek egyelőre mély árkokban helyezkednek el, melyeket hűvös időben üvegtető borít, de majd kinőnek abból, hozzáadződnek klímánkhoz, hiszen fügefáink szebb gyümölcsöt hoznak, mint az olaszországiak. Ekkor már nagy híre volt a micsurini csodáknak a növénytermesztésben. Az ember, fejlődésének jelen korszakában, képes kisistenként segíteni a természetnek, és a természet segít az embernek.

– Higgyünk ebben, Sanyi, ettől leszünk jókedvűek, úgyis olyan keveset voltunk életünkben.

– Egészségedre, Feri – mondtam én poharat emelve, mert igazat adtam neki. – Jobb nekünk hinnünk, még ha csalódunk is kicsinykét, mint az örök kétkedés.

A narancsligettől széles út kanyarog fel a hegyre, egészen a bazalt-orgonáig. Levág egy darabot a mi szőlőnkől is. Mit számít az a húsz-harminc négyszögöl, ha remek út vezet a telkünk alatt.

– Adom boldogan a négyszögöleket az útért!

– Adom én is a gépháznak. Ennyit megtehetünk a minden idők leg-szebb Badacsonyáért. Mert mi volt ehhez képest, amit a régi urak csináltak összehangolt terv nélkül.

– Egészségünkre.

És figyeltük tovább a tervrajzot. Csodálatosan kialakított, széles teraszok hatalmas bástyákra támaszkodnak. A vízelvezető rendszerek nagyszerűbbek és ésszerűbbek, mint valaha. Óriási víztárolók!

Ekkortájt írtam egy ifjúsági regényt utópisztikus kerettel. A Badacsony tetején üvegtető, forgatható csillagvizsgálóban mesél egy öreg ember a fiataloknak a hegy egykori szegényes kis parcelláiról, míg a gyermekek, akiknek öröme ez a pompás játék készült, ha tetszik, az oldalt elhelyezett távcsöveken figyelhetik a katonás rendben feltörő hosszú szőlősorokat – 1988-ban. Fel is olvastam Ferinek az első oldalakat, hogy még szebb legyen a lelkesültségünk.

– Ez az! – kiáltott ő. Ne takarékoskodjunk az optimizmusunkkal, mert az éltet minden jó szándékot.

És vége lesz a lovak kíztatásának, ostorok csattogásának, a kocsisok keserű káromkodásának, karók zuhogásának a szegény párák testén. Mert nemhogy csak a jó utak, hanem a kisvasút, a drótkötélen vontatott csillék.

A terv lelke, a kötélvasút egyenest Jankovichék szőlőjéhez vezetett a tervrajzon a hegy legaljától, ahol az országos vasúthálózattal találkozik. Minden szinten szárnyvágányok lesznek jobbra-balra, azokon jutnak el a csillék az új telepítmény minden zugába, széthordják a karókat, a trágyát, műtrágyát, permetező szereket, a vizet, ha szükséges, szüretkor pedig le-siklanak rajtuk a szőlőhalmok.

– Ez bizony a világ legpompásabb szőlőskertje lesz.

– Ha lesz – mondtam fáradtan a sok gyönyörűségtől, mikor korszónból kifogyott a bor. Jankovich akkor hozzám hajolt, de ha csak halkan akart szólani, akkor is zengett szép orgona hangjától a táj.

– Ezt a tervet úgy veheted, mint a szentírás betűit. Mert az ország első emberének fejében született meg a gondolat egyszer, mikor titokban erre járt.

Ez már olyan szép volt, mint a mese, kimentünk hát a pincébe, és ittunk annak az egészségére, akinek a fejében megszületett a gondolat. Tervrajzunkat pedig, míg ott időztünk, elvitte a felkerekedett szél. De téved az olvasó, ha ezt rossz jelnek veszi, mert már azon az őszen benépesült szorgos emberekkel a hegyoldal. Télen át folyt a munka, sürgés-forgás, majdnem szünet nélkül, mert gyenge tél következett, hó is ritkán hullott.

Soha még ilyen nagyarányú telepítési munkát nem láttam Badacsonyan. Nemhogy csak a helybeliek, jöttek százával más falvakból, még más megyékből is téli munkára. És nemcsak férfiak, lányok, asszonyok is, hogy egyengessék a megforgatott területet, elhordják cselényen a kiszórt követ, a vén tökéket, gyökereket. Kőművesek és segédmunkásaik nagy csapata rakta a támfalakat, szekerek térültek-fordultak, fel a sziklák tövébe és vissza, szállították a sziklaoszlopok alatt évezrek folyamán összegyűlt hulló kő színe-javát. Válogatták, pattintgatták már ott fenn a kőfaragásban jártas emberek. Pengtek a kövek a hegyoldalba, zuhogott a föld, nyekeregtek a bekötött kerekű kocsik, csikorogtak a csúszó abroncsok. Kocsisok füttye és szentségelése. Ha kivillant a nap, még lányok jókedvének a nesze is. Szüretben sem lehet ennél teljesebb élet a szőlőhegyen. Magas partok között faragták a kisvasút helyét, bástyákkal támasztották oldalát, árkolták, kövezték a sínek helyét. Repesett a szív örömében ekkora sürgés-forgás láttán.

Így múlt a tél, és így múlt még néhány tél azután. Kisebb havazással nem törődött senki. A téli munka mindig ajándék volt ezen a vidéken, akinek adódott.

Az újságok nagy munkasikerekről számoltak be. Olyan brigád is akadt, amelyben egy emberre napi huszonöt négyzetöltnyi forgatás jutott. Mi is forgattunk akkor megint, bizony örültem, ha négy ölet átmunkált valaki. A badacsonyiak el is ültették a bogarat a fülembe, hogy valami hézag van a nagy lendületben.

A szőlő alá meg kell forgatni a földet hatvan-hetven centiméter mélyen. Alul kerüljön a felső, televény réteg, hogy megkapaszkodjanak benne a talpgyökerek. A helybeliek akkor még nem is tudták másként csinálni, de akik messziről jöttek, azok majd tovább állnak, mire kihajtanak az oltványok. Ezek aztán jócskán hagytak „gerendákat” a forgatásban, főképp ott, ahol a legkövesebb volt. Ha messze járt Fehér Sándor bácsi, akinek a gondjaira bízta őket, bizony óriási léptekkel haladtak.

– Mi lesz ebből, Sándor bácsi? – kérdeztem a bögötei Horváth uraság egykori vincellérjét.

– Bizony attól félek, temető – felelte –, de nem lehetek egyszerre mindenütt ekkora területen. Meg, ha ott volnék is, hogyan állítsam meg őket a nagyléptű munkában, mikor ennek örül az ország, nem olvassa az újságokat? Lehet, hogy még sztahanovistát is avatunk, vagy micsodát. Nem szeghetem annyi lelkes ember kedvét.

A temető pedig úgy alakult ki, hogy a tél végén mégiscsak megjött a hó, rajta feküdt néhány hétig a forgatáson, mikorra pedig elvitték a bőjti szelek, megsüllyedt a jól megmunkált lágy föld, és mint a sírhalmok, ott maradtak a turpisság tanúi, a mozdíthatlan földgerendák arasznnyi turkálás alatt.

Igyekezett akkor Sándor bácsi, és mindenki, aki illetékes volt, hogy gyorsan elsimítsák a területet. Tűnjék el a temető sebesen, mert ez itt az élet földje. Valóban szépek lettek akkor a minden eddiginél szélesebb teraszok. Még szebbek, mikor zsinórok mentén kirakták a gyelkarókat. A bökkenő akkor már csak az volt, hogy a szálvas, mellyel lyukat fúrtak az oltványok számára, gyakorta megakadt a földgerendákban, kőnek ütközött, visszarugótt. Megpróbáltak ott gödröket vájni megint csak csákány segítségével, de minden lyukból egy kosár kő fordult ki, ez meg mindennél nagyobb csúfság volt még látszatra is. Okosabbnak tetszett oldalvást elszűrni a szálvasat, ha többé-kevésbé hasmánt fekszik is az oltvány; ki tudja azt, hogyan fekszik, fejét eltakarják a csirkék. Vagyis azok a kis kupacok, melyeket rendszerint lányok húztak az oltványok fejére, mert igyekezetében áthajt azon a szőlőcsemete, és jóval erősebben, mintha egyenest a napsütésben rügyezne. Hogy hantmentes, finom föld kerüljön a drága oltvány fejére, leguggoltak a lányok, úgy csirkézték fel a jelkarók tövében térdük között, ahogy gyermekkorukban az ismeretes sárpogácsát formálták. Ezek közül a lányok közül is sokan messziről jöttek, és jónéhányan Badacsonyan találtak párt, mert jó volt őket nézni, ahogy így csirkézgetnek. Így került abban az időben egy kis friss vér hegyünk elégségszerű idő óta zárt embertenyészetébe. Természetesen maradtak itt a férfiak közül is, ahogy nyomot hagynak a népek vérségében a hadjáratok, de még a zarándoklatok is.

Amint múltak az évek, és nőttek a tőkék, elkészült szépen a kisvasút is, csakhogy nem olyan gyorsan, ahogy a költség fogyott. Előbb elfogyott, hogysen felért volna Jankovichék szőlőjéig. Abba maradt valahol a hegy derekán. Ott bevájták a domboldalba a gépház helyét. Szép is lett az a viskó, öt méteres gyönyörűen megrakott bazalt falak tartották körülötte a partot.

A szárnyvágányok elhelyezése sem történt meg, mert megint csak új pénzügyi keret kellett volna a haránt utak megfelelő, egyenletes kiépítéséhez. A síneket felhozták az összetartó vastalpakkal együtt, de csak hevertek ott és rozsdásodtak. Szerencsére akadnak olyan gondos emberek, akik az ilyen drága hulladékokat összeszedik, beépítik házuk fedémébe, így végül is nem veszik el a nemzetgazdaság számára. Aki sint lop, annak nem kell importból származó drága gerendát juttatni.

Nem sikerült összehozni az Államvasutakkal sem a megegyezést, hogy leágozást építsenek az alsó állomásig. Nehéz is lehetett ennek a forgalmát besorolni a balatoni menetrendbe. Érthető dolog. Nincs más hátra, oda kell

hordani szekérrel az árut, aztán felhajtani a lovakat ostorral, karóval, hogy itt fenn megint széthordják kijelölt helyére a szükséges anyagot.

A csonka kötélvasút átadása azért szép kis ünnepség keretében történt, mert ki ne jönne szívesen munkasikert ünnepelni Badacsonyba. Ekkor már épülőben volt a hegyoldal talán legszebb helyén bazaltkőből, stílusos bolt-hajtásokkal, nádtetővel egy reprezentatív célokat szolgáló tágas ház, hogy fogad hassák benne a világ egyik legszebb szőlőgazdaságának méltó vendégeit. De még nem volt annyira, hogy az ünnepséget ott tarthatták volna. Beszorultak a hegy alján egy régi urasági épületbe. Az ünnepség így is méltó volt a páratlan vállalkozáshoz. Legalábbis így hallottam híréből. Elsősorban egy ismeretlen idős úrtól, aki estefelé ott sétált magánosan a házunk körül. Szóba elegyedtem vele, behívtam a pincébe. Kiderült, hogy jó mesz-sziről, Garadnáról jött, és nem véletlen. Szakértőnek hívták a hegyi vasutak öreg tudósát a badacsonyi létesítmény átvételéhez. Természetesen megkérdeztem tőle, nem talált-e kifogást új büszkeségünkben. A felelet hasonló volt Fehér Sándor bácsiéhoz.

– Uram, nem lehettem ünneprontó. Ilyen országos lelkesedést nyakon önteni az őszinte szakvélemény hidegzuhanyával? Öreg vagyok már ahhoz, hogy ennek az ódiumát elviseljem. Különben is mindig azt tartottam, amin már nem lehet segíteni, azon ne sajnálkozzunk. Felejtsük el, hisz a tervezés és megvalósítás útja csupa lelkesedéssel, jóigyekezettel volt kirakva.

– Hogy felejlhetnénk, mikor itt díszíti legtöbbet látogatott szőlőhegyünket?

– Tíz év múlva a kecskék legelnek a helyén – volt a meglepő válasz. Igen, ezt ismertem, sajátossága volt annak a kornak, hogy hivatalos helyen minden igényt kielégítő tetszetős nyilatkozatot tettek, aztán alig várták, hogy szólhassanak valakinek szívük szerint, mert így sokkal könnyebb. Ez az idős ember csak a mi pincénkig jutott lelkiismeretének terhével.

– Kecskéket már nem tartanak – mondtam kitérőleg, mert nem akartam sürgetni bizonyára helytálló érveit. – Csak egy volt uraságnál tudok még anyakecskét, azt is Halápra kell vezetni a bakhoz, ha eljön az ideje. Aki ad magára valamit, az nem tart kecskét, meg is szólnák érte.

– Kérem – folytatta a vendég készségesebben, mintha faggattam volna –, először is ennek a kisvasútnak a kapacitása legalább hússzor akkora, de inkább harmincszor, mint amire a gazdaságnak szüksége van. Ha nem használják ennek megfelelően, akkor a létesítése már a terveiben káros volt. Másodszor beleépítették a vízmosásba, így a fenntartási költsége akkora lesz, hogy éveken belül lemond a kötélpályáról az üzemtartó.

A jóslat pontosan bevált a kecskék híján... De minek emlegetni ezeket a régi dolgokat – mondhatná az olvasó. Nem is érdekes, hiszen annyi hasonló példa akad az országban, én meg tálalom itt, mint valami különlegességet. Nem szánom fölhánytorgatásnak, eszembe sincs valakinek a szemére vetni, kinek is lehetne? Ha veszem például az igazgatót, aki ekkortájt vette át az üzemet, csak csodálhatom szorgalmát, gondosságát. Hajnalban már kint találtam a terepen, a lovak korai etetésétől kezdve szemmel tartott mindent, ameddig ellátott. Népszerű ember is volt. Alig találkoztam életemben valaki vezető állásban lévővel, akiben ennyi emberség lett volna, ennyi jóindulat a beosztottjai iránt, ennyi igazságérzet, segítő készség. Minden biztonnyal tele voltak a Badacsonyiért lelkesedéssel azok is, akik valamely magasabb hivatalban a nagy tervet elkészítették. Állítom, hogy senki nem felelős semmiért, csak mesélem azoknak az éveknél az itteni törté-

netét, mert szép, kerek történet, és én ezt tudom, mások mást tudnak. Ki tehet róla, hogy a pénzügyi keret kimerül? Nem lettek járható utak sem, pedig a legfőbbiknek már ki is jelölték a helyét, belekanyarítva a mi szőlőnkbe meszelt karókkal. A rosszul előkészített talajban akadt bőven tökehiány. Mégis, ha végig néztünk Jankovich Ferivel az átalakult tájon, dagadt a keblünk a gyönyörűségtől. És így volt vele mindenki, akárhonnan jött ide körületekinteni.

A következő határkövet a nagy alkotó munka esztendeiben ismét egy emlékezetes ünnepség jelölte. Az évszámot nem tudom biztosan, csak annyit, hogy akkor már termőre fordult az egész új telepítés. És támpontot adhat az a tény, hogy az ünnepségen együtt jelent meg Rákosi Mátyás és Nagy Imre. Ekkora ünnepségnek természetesen jócskán előtte jár a híre. Tudtuk, hogy külön vonaton érkeznek a vendégek, a magyar politikai és gazdasági élet nagy személyiségei, velük együtt a külföldi követségek vezetői, és rangos képviselői, nyugatiak és szocialisták egyaránt. Előre tudtuk, merre vezet majd sétaútnjuk a hegyen, mert ott kétoldalt, meddig a szem belátott a szőlősorok között, el kellett tűnni minden szál gaznak, gereblye nyomai csíkozták a bakhátakat, az utakat elsöpörték.

Mi még másoknál is többet tudtunk az elkövetkezendő nagy eseményről, mert előző nap megérkezett Veres Péter, aki rangjánál fogva hivatalos volt az ünnepségre. Gépkocsival érkezett, nem várta meg a különvonatot. Magával hozta szeretetre méltó feleségét is. Akkorra elmúlt a szőlőkötözés ideje, csak itt-ott a tőkéből kinyúlt lábakat kellett beagatni. Juliska női segített ebben, és minden biztonnal gyakorolta a foglalatosságot fiatal korában, mert nagyon ráállt a keze. Takácscsomót kötött szapora ujjmozgással, ami nagyon hasznos, mert sok raffiát lehet vele megtakarítani, csak ma-napság már Badacsonyan is kevesen értenek hozzá. Pétert addig hatéves kislányom tartotta szóval. Mesélte neki nagy csörfösen, amit elfülett a felnőttek társalgásából. Hogy itt azért terem jó bor, mert két nap süt, egy az égről, egy a tó tükréről, továbbá a magas sziklafalak a hegy koronáján, a forgó kövek a szőlőben, a szélesre rakott bazalt bástyák a teraszok alatt és felett nyelik a napfényt reggeltől estig, éjszaka pedig kiárasztják. Próbálja meg csak a Péter bácsi, ahogy lemegy a nap, álljon egy bástya elé. Úgy süti a hátát a belőle kiáramló melegség, mintha háta mögé került volna a nap. Ha éjfél tájban áll oda, akkor is forróság járja át a derekát. Még használ is, ha véletlen reomája volna. Mert ez a kövek közül, mélyről áramló meleg átjárja a csontokat is. Meg is fogta estefelé a kezét, és odaálltak ketten háttal a köveknek.

Voltak egyéb előjelek is. A Hableány vendéglőben, ahol az ünnepi ebéd készült, jóelőre kicserélték a személyzetet, valószínűleg olyanokra, akik jobban, és biztonságosabban főztek. Már előző nap ellepték a hegyet szokatlan turisták, az volt bennük az érdekes, hogy valamennyien jól fésült fiatalemberek voltak. Eggyel közülük megismerkedtünk, megkínáltuk, de nem fogyasztott, csak egy decis pohárkával. Lányok is jöttek, csinosak. Azt pletykázták, népi együttes tagjai, majd ott tesznek-vesznek a tőkék között a Nagy Séta idején, és az ilyen lányokkal előfordulhat, hogy énekelni szotytyan kedvük, nem úgy, mint a napszitta badacsonyiaknak.

Felmásztunk a diófára, hogy lássuk a vonat érkezését. Olyan szép vonatot nem is láttunk addig errefelé. Hamarosan felérkezett a híre, hogy mielőtt a vendégek kiszálltak, fehérkesztyűs vasutasok megtörölték szarvasbőrrel a fényezett fogantyúkat. A nagyon különféle nemzetiségű urak öltö-

zetét részletesen leírta egy asszony, aki kosárral a fején megállt a szilva-fánk alatt, és csak mesélt, mesélt páratlan élményéről. Mondtuk neki, tegye le a kosarát addig is. Dehogyan teszi, hiszen siet, meg kell főzni az ebédet, és csak mondta, mondta. Egyik-másik vendég nemzetiségét is megállapíthattuk a részletesen leírt öltözetéről. Azt is megtudtuk, hogy érkezés után betérnek villás reggelire, és egy kis aperitifre. Azután kezdődik majd a séta.

Természetesnek vettük, hogy gépkocsin jönnek fel a hegyre, ilyen társaság nem lohol a meredeken, majd csak vízszintesen haladnak gyalog, és legfeljebb lefelé. A pince tetején helyezkedtünk el, hogy lássuk, amint befordul a kocsisor a Kisfaludy útra. Láttuk is a nagy, fekete kocsikat, ablakaikon és nikkelezett részeiken játszott a napsugár. A pincénk tetejéről jól látszott kőhajításnyira alattunk a még mindig épülő reprezentatív ház előtt vezető széles út, amelyet akkor már kikövezett egy zalaegerszegi vállalat, hanyagul, lapjára fektetett kövekkel, elmozdultak azok az első nehezebb járművek alatt. Máig is olyan átabota. Jobb azon gyalogolni, mint gépkocsin rázatni a lelket. Juliska néni ekkor is velünk volt, itt várta végig, míg férje részt vesz a nagy badacsonyi körmenetben. Velünk volt az a csinos fiatalember is, akivel előző nap megismerkedtünk. Azt mesélte, Juliska néniére nagyon hasonlít az ő édesanyja. A szíve fáj, hogy olyan ritkán láthatja. A Magyar Alföldről beszélgettünk, míg várakoztunk, mert az is szép, csak másképpen. Ezzel tartoztunk két alföldi vendégünknek, Juliska néni-nek, és az ismeretlen fiatalembernek.

Végre feltűnt a köves út kanyarulatában a Nagy Menet. Hosszú volt, és előkelően rendezetlen. Örömmel fedeztük fel, hogy Veres Péter mindjárt a második sorban halad, és máris szóval tartja a társaságot. Szavait idegen nyelvekre fordították. Az annyi mindenben otthonos kiváló író, mintha a házigazdák közé tartozott volna, szólott a megilletődött helybeliek helyett. Kétségtelen nagy szakértelemmel, mikor oda értek a készülő reprezentatív épülethez, annak rendeltetéséről is szólott. Akkor még nem tudták, hogy közönséges kocsmá lesz belőle később. Elképesztő volt, hogyan szerzett rövid idő alatt annyi információt. Éberségére mi sem jellemzőbb, mint hogy szinte szóról szóra emlékezett arra, amit előző este kislányomtól hallott. Ezt helyesnek találom. A tudós író tanuljon mindenkitől, akitől lehet, mert ha maga akar mindent kiokumláni, akkor legfeljebb csak költő lesz belőle.

A kisvasút mentén ereszkedtek le, természetesen nem a csillékben, hanem a gyalogúton libasorban. Ilyen nagytekintélyű emberekből összeverődött libasort nem látott még Badacsony. Onnét már nem hallatszott fel a társalgásuk. Csak azt láttuk, ahogy vesznek el a kötélvasút partjai között. A hírt meghozták később, hogy nagyon jó volt a hangulat, különféle nyelveken kiáltoztak át egymásnak. A korai fajta szőlők értéke már akkor. Inkább zöldoltás útján kerültek ilyen csemege félék a tőkehiányok helyére, gondoltak magukra, akik oltották. Csak tudni kellett, hol vannak szétszórva. A jól öltözött lányok tenyerükön fürtöket kínáltak a vendégeknek, és kedves mosolyt hozzá. Mondom, nem voltam ott, ha nem így történt, feleljen érte, aki a hírt hozta. A gyalogút mellett, hogy a kirándulóknak elmenjen a kedvük a szemezgetéstől, ültettek otelló szőlőt, mert az kései. De nagy szemeket hozott, tetszetősnek találta zölden is egy népi együttes lány. Így csúszott be a hajmresztő hiba, hogy éppen a francia követ kapta a markába az otelló fürtöt zölden. Azt mondják, kétségbeesett képet vágott,

mikor szájába vett egy szemet. Nem hiszem, hogy egy francia ne ismerte volna fel, mit nyomtak a markába, és nem hiszem, hogy belekóstolt. Ha csak nem önfeláldozó udvariasságból, mert erről is ismeretesek a franciák.

Szemünk fénye, a kisvasút aljában a Római úton várakoztak ismét a fekete kocsik. Ott bomlott fel a libasor, és ez már jól látszott megint a pince tetejéről.

Ha másért nem, ezért érdemes volt létrehozni a Badacsonyi legutolsó szőlőkultúráját, és azért a néhány szüretért, amikor megteltek mustal még a hirtelen tárolóvá alakított ciszternák is. Hogy az évei meg voltak számlálva – megint csak mondom – azért nem felelős senki, csak a végzet. Igaz, hogy a végzet nem szocialista, hanem ógörög fogalom, de ebben a tájban van valami görögös. Az is igaz, hogy a végzet nem az istenektől származott, csak éppen magas helyről, miniszteriális rendeletek formájában. A könyörtelen csapást ezek közül is az hozta, amely eltörölte a badacsonyi bor megkülönböztetését, az ország bortermő területeinek antidemokratikus osztályba sorolását. Tessék minden bort megkülönböztetés nélkül maligánfok szerint fizetni, úgy, ahogy az már az irodalomban bevált. Negyvenezer betű egy szerzői ív, akár remekműveket írnak azokkal a betűkkel, akár csak szószátyárkodnak, egy ár az egész. Mert a maligán fokot le lehet mérni, a betűket meg lehet számolni, de ki hivatott a minőség eldöntésére. Ha pedig valaki többet kap a boráért, kapjon az, aki fagyveszélyes területeken telepített, mert ott többször érheti kár.

Isten ments, hogy azokat tegyem felelőssé az annyira megünnepelt telepítvény helyén támadt pusztaságért, akik az ilyen rendeleteket hozták. Hiszen a végzet annál is messzebből származik. Világjelenség, hogy a pincemesterség az elmúlt évtizedekben, a kémia és biológia mai nagy korszakában, rendkívüli mértékben fejlődött. Nincs szükség többé különleges, és drága áron termelt alapanyagra. Alapanyaggá vált a must, és ebben sokkal fontosabb a mennyiség. Ha az ember elgondolja, hogy egy ilyen kis országban legalább fél millió métermázsa répacukor kerül évenként a mustba, akkor megnyugszik Badacsonyi sorsában, mely jelentéktelenné vált az óriási boszorkánykonyhában. Csak termelgetünk itt néhányan a magunk jókedvére, idegeneket nem is nagyon merünk megkínálni, mert elhúzzák a szájukat, mért nem tudjuk mi előállítani azokat az édes zamatos szürkebarátokat, ami előkerül a korszerű üzemekből. Őszintén mondom, meg kell hajolnom az igazságuk előtt. Az ország gazdasági érdekei szerint cselekednek, a mai édesszájú ember ízlése szerint cselekednek nagy hozzáértéssel, szorgalommal, és világszínvonalon, de én magam és néhány barátom, még mindig ezt a yers bort szeretjük. Nem is igen termelünk többet elmaradott kultúránkban, mint amennyi elfogy a ház körül.

Csakhogy fogynak a barátok, ahogy öregszünk. Közülük is legjobban hiányzik a hegyről nékem Jankovich Feri, aki nem is érte meg környezetünkben a szőlők teljes pusztulását. Annyi volna, amennyivel elkoccintgatnánk a pince előtt. Hallgathatnám gyermekien tiszta lelkesedését minden jelért, ami szép jövő felé mutat, akár a hegyünkről, akár az országunkról beszélgetünk. Elvesztett barátomra emlékezve keresem a kedélyt és a bölcsességet ma is a badacsonyi találkozásaimban.

Három királyok

Taknyos január volt. Reggelenként tapadós ködökre ébredtünk, napközben a borongó égből nedvesség szitált, amitől felpuffedt rajtunk az egyenruha, és a nyirkosságtól libabőrösen bármerre ténferegünk, mindenütt sár, pára és nyúlós hideg emlékeztetett rá, hogy nem tud végre férfias tél lenni! – az egész világ mintha egy rosszul megfagyott, óriási tál kocsonya latyakjába merült volna el. Pécsi öreg laktanyánk épülettömbjein megfeketedett az ázott vakolat, az ablakok bedagadtak a keretbe, és tenyérrel töröltgettük üvegükről a homályt, ha le akartunk lesni a mélyben kucorgó udvarra.

Így kezdődött az ötvenkettes év.

Egy kedvetlen hajnalon, azt nézegetve, hogy elinduljunk-e ilyen cuppogó időben reggeliért, az őrszoba gyanús nyüzsgését vettem észre. Odaintettem Ábrahámot – ráunva a határon az aknaszedésre, minapában jelentkezett nálam, az írnoknál maródinak –, akivel ketten tengődtünk idebent az aknászok körletében.

Az utcafront épületébe vágott kapubejárón egy sárral telifröcskölt Po-beda csúszott be az udvarra; a felsorakozott őrség előtt kisideig a hosszú útról érkező kocsik szokásos mozdulatlanságába dermedt, aztán ajtajai kicsapódtak – odafentről úgy láttuk, mintha bogárszárnyait kifeszítve fölpülni készülne –, és három elmacskásodott lábú tiszt kecmertett elő. Teli-arany váll-lapjuk kankalinsárga, csizmájuk bokszosan fénylett, és tányérsapkájuk feszes teteje is arról árulkodott, hogy Pestről jöttek. Messziről fölismertük az ilyen hivatalban megkimélt egyenruhákat, melyek nem a határszélen nyüvödtek el.

– Mit szólsz hozzájuk? – kérdeztem.

– Mennyből az angyal – pislogott le rájuk Ábrahám, és sárgás arca elborult. – Ebből pattogás lesz. Teatyaisten! Ismerjük, milyen az, ha mennyből az angyal lejön hozzátok.

– Talán mégse angyalok – helyesbítettem. – Három királyok.

– Jó, három királyok. És akkor mi van?

– Rovancsolás lesz, általános leltár. Gatyáknak, aknáknak, golyóbisoknak egyenként való átszámogatása.

Ábrahám utálkozva rázta meg a fejét.

– Nem, kispajtás. Ezeknek nincs fegyverolaj szaguk. Finom górék. Fehér kezűek, kiborotváltak, és arcszesz van a pofájukon. Fogadjunk!

– Politikaiak?

– Olyanfélék. Nézd azokat a disznóbőr táskákat!

– De nincsenek degeszre tömve. Talán mégse lelkigyakorlatot jöttek tartani.

– Az a legrosszabb, ha nem is ők osszák ki a brosúrákat, amit majd tudni kell, hanem tudnod kéne, amit nem tudhatsz. – Lapos ujjaival megnyomogatta a gyomrát. – Csavarognak a beleim.

Én örök optimistaként leszóltam.

– A tegnapi vinkótól másnapos vagy, undok és gyanakvó. Ezek azértis a három királyok. Plecsniket hoznak, mirhát és balzsamot, és mindenkinek cvikipuszit osztanak. Menjünk reggelizni.

Ábrahám visszahúzódott az ablaktól.

– Majd ha eltűntek a parancsnoki épületben. De még akkor is kockázatos kimozdulnunk. – Varjűszemét rámszegezte, sárga arca megfeszült. – Nem kell a szemük elé kerülni. Hallgass rám, kispajtás! A francba avval a reggelivel. Amint csak lehet, tűnjünk innen, nyomás a többiek után ki a préreire!

Mégiscsak elclappogtunk reggeliért. Ezért amire szedelőzködni kezdünk, a kaput bezárták, a laktanyából egy lélek se távozhatott. Összetartás – ez a hivatalos elnevezése az ilyen kibaszásnak.

Délben a megszeppent ebédelők suttogva adták tovább: nyilvános hadbírószági tárgyalás lesz. Elrettentésünkre. A mosogatóban félig teli csajkákát lötyböltünk ki, a lefolyó is étvágytalanul nyelte el a zsírkarikás levest. A második fogást már készségesen öntöttük ki az ordító ügyeletesek sürgetésére. Hátunk mögött rakták össze az asztalokat, és a sarokba halmozták a székeket.

Délután mindenkit összereltek, a vécéket is kikutatták, senki se hiányozhatott. Az ebédlőben századokba sorakozva dermedzett az egész laktanya, és megbabonázva meredt egy kopár asztalra, amit bírósági pulpitusnak neveztek ki.

Bevonult a három pesti tiszt, és helyet foglalt az asztal mögött. Táskájukból iratokat pakoltak ki. A hadbíró intett, és bevezettek egy megbilincselte híradóst. A terem sóhajtott, ennyi volt a meglepetés. És máris lemondunk róla, mert egyedül ült egy sárga széken, háta mögött két fegyverrel.

Maronnayval ismertették a vádiratot. Külföldi kémszervezettel fenntartott rádiós kapcsolat, adatszolgáltatás, katonai eskü megszegése – kopogtak a vádak. Bűnösnek vallja magát? – Nem – lehelte Maronnay, az úgy volt, hogy... Csak a kérdésre feleljen, intette le a bíró, lesz még rá módja, hogy védekezzen, de a beismerő vallomást mérlegelné a bíróság. Nincs mit beismernie, rázta fejét a vádlott.

Piros arcú, fiatal ügyész pattant fel tettekrekeszen és – nekünk szólóan, de látszólag a bíróságnak magyarázva – kiselőadást tartott az elvetemült imperialista kémszervezetek kémkedési technikájáról. Nem nagy titkokat akarnak kitudni. Dehogyan. A klasszikus kémkedés ideje lejárt. Apróságokat, adatok tömegét gyűjtik be, és számítógépekkel folyik a kiértékelés. Például: megfigyeltetik az egy városban mozgó katonákat, hány közülük a szakszolgálatos, hányan kapnak kimenőt, és a hadsereg fegyvernemeinek ismeretében az arányokból számítják ki a valószínű állományt, a technikával való ellátottságot és így tovább. Ha tehát valamelyikünk, tegyük fel csak meggondolatlanságból, elárul bármi apróságot egy ismeretlennek – akár egy másik egyenruhásnak –, esetleg kémkedéshez nyújt segítséget. Világos? Persze, hogy világos. Aki az érverésedet tapintja, a szívedet fogja a markába. Világos? Persze, hogy világos.

Alkonyatkor felfüggesztették a tárgyalást. Vacsorára visszarendezték az ebédlőt, de bágyadtan csörögtek a kanalak a babgulyásban.

– Teatyaisten – nyögte este Ábrahám az ágyán ülve – ahogy azt a Csinosjankót hallgattam, az ügyészt, eszembe jutott hogy teatyaisten, én is főfő kém vagyok.

– Ne marhulj.
– De igen, kispajtás! Mert amikor odahaza voltam, és sutyiban leböktük azt a keshedt disznót, amire nem adtak vágási engedélyt, az öregemnek meg a komájának, úgy bor mellett, mi mindent kifecsegtem! Ha belegondolok, te-
atyaisten...

– Miről dumáltál? Az aknazárról a határon?
– Arról nem – ingatta a fejét. – Azt hitték volna, hazudok. De ugye, beszélget az emberfia. Azért van a disznótor. Teatyaisten! Az öregek, tudod, Isonzó meg Dober, harminchatos vegyesezred, ármebatájlunk és Manlicher puska, mondják a magukét. Hát nem ülhetsz köztük kukán, és kérdezik is, hogy: hát te meg? – nektek van-e rohamkések? – meg nyakba akasztható dögcédula? Valamit nyögni kell. – Ábrahám a fejét fogta. – Csinosjankó nekem is nyakamba tenné a kötelet, ha tudná, hogy felvágtam a dobtaras géppisztollyal.

Másnap az ügyész papírfecniket lobogtatott, és bizonyítékként letette a bíróság elé. A vádlott hívójelét fogta a központi ügyelet, bemérték, és így került kézre. Hilda – ez a hívójel szállt az éterbe. Kezdte is kopogni az asztalon: titititi – titi – titátiti...

– Vádlott, feleljen, leadta ezt a hívójelet? – tette fel diadalmasan a kérdést.

A híradós szöke feje lecsuklott.

– Ez nem hívójel, hanem...

– Szóval leadta! A beismerést kérem jegyzőkönyvbe foglalni.

– Tiltakozom! Ez nem hívójel.

A bíróság kegyes volt, meghallgatta a magyarázkodást. Hilda az édes-
anyja neve, aki egyedül nevelte, zongoraórákat adott, abból éltek.

– Na, ne mondja – gúnyolódott Csinosjankó. – Miközben egy budai villában laktak?

– Villarészben – felelt váratlanul csengő hangon a vádlott. – De nagy szegénységben, tessék elhinni, mert a vagyonból nekünk semmi se jutott.

Husz évig pereskedtek valami földhaszonbérlet és malomrész tulajdon-
jogáért, amit negyvennyolcban végre nekik ítélt a bíróság; és ezért lettek nem sokkal később kuláknak nyilvánítva. Maronnay Dezsőt sorozás után a muszosokhoz vitték, mint megbízhatatlant, építkezéseken dolgozott a többi szakadt egyenruhással. De kellett a híradós szakember, és mert civilben a postánál ez volt a képesítése, áthelyezték hozzánk. Az anyját még mi is lát-
tuk, fájdalmasan törékeny asszony volt. Tavalý halt meg. Maronnay ezután kis fekete szalagot hordott a gimnasztyorka legfelső gombjánál.

– Hiába mondtam neki, hogy ez nincs rendszeresítve, vegye le – ful-
doklott Bárány törzsőrmester, a híradósok szolgálatvezetője. – Tisztelt bírós-
ág! Nem hallgatott a jó szóra, az ilyen alak mindenre képes!

Maronnay nem tudta elfogadhatóan megmagyarázni, hogy miért adta le a „Hilda” hívójeleket. Éjszaka, ügyeletben, nem bírt ellentálni a kísértésnek, vallotta, hogy ne kopogja le az édesanyja nevét: így a név kiröppen az éter-
be, körbeszáguldja a földgolyót, és felfogható valahol, tehát él néhány pilla-
natig... Mert édesanyja elvesztésébe nem tud belenyugodni. Huszéves harca,
hogy eltartsa, iskolába járassa, örökös hajszában a buta tanítványokkal, akik
undorral pötyögtek a zongorán, a rezsón főzikélt paprikáskrumplik, a vagy-
onért folytatott pereskedések, amiből végül semmi hasznuk nem lett, csak
káruk, szörnyű bánatuk, mindezt jelentette ez a név: Hilda, ami az ő számára
szent, kéri a tisztelt bíróságot, értsék meg, ha lehet.

Csinosjankó hadarva foglalta össze.

– Vádlott a hívőjel leadását beismerte, a rádiótávíró rendeltetés ellenes használata bizonyítást nyert, a kémkedés tényét a következő tárgyalási napon bizonyítani fogom.

Maronnay apja, aki főhadnagyként a háború után nyugatra távozott, már a harmincas években sem élt a családjával. Úgy ismerkedtek meg, hogy felesége – lánykorában – Maronnay méltóságánál volt társalkodónő. A fiatalúr megejtette, elvette, és rövid házasság után elhagyta. Gyereke nevelésére földhaszonbérletet és malomrészt kötött le, amit gyámként az asszony bátyja kezelt. Egy postatiszt. Vele folyt a per. Mert a bátyy kizeccölte hűgát a va-
gyonból.

– És milyen nyelven társalkodott a kedves mama munkaadójával? – kérdezte Csinosjankó nagy ravaszul.

– Németül és franciául — válaszolta Maronnay Dezső. — A nagymama, úgy tudom, alig beszélt magyarul.

– És maga is tud ezeken a nyelveken?

– Tudok.

– Kérem jegyzőkönyvbe venni a beismerést! – harsogta az ügyész. – Erről a felettébb gyanús tényről nem volt tudomásunk. A vádlott maga tárta fel a bíróság előtt.

Ábrahám talpát vakargatta az ágyban, miközben számbavettük a napközben hallottakat, és próbáltuk megemésztetni.

– Kispajtás, itt valami bűzlik! Nem vagyok olyan bunkó, hogy azt mondjam, mint sokan mások, hogy miért nem tanul meg mindenki magyarul, aki más, ronda nyelven csácsog. Jó, egy idegen nyelvet még tudhat valaki. A háború előtt jöttek hozzánk tótok aratni, teatyaúristen! – mire elmentek, már mi is váváztunk velük. – Abbahagyta a talpvakarást, és figyelmeztetően föl-emelte a mutatóujját. – De két nyelv? Az sok! Fölfogtad, kispajtás, mit mondok? Ami sok, az sok, és felettébb gyanús! Annyi idegen szó nem is férhet bele az ember fejibe, és neki is csak egy feje van, akár neked vagy nekem, csak ha nagyon akarja, és miért akarja olyan nagyon? Na, ez az! Teatyaúristen, mégiscsak kém az a simaképű úrigyerek.

A következő tárgyalási napon a vád koronatanúját vezették elő: Maronnay nagybátyját, egykori gyámját, a postatisztet, akivel a földért és a malomrészt folyt a per, de aki azért beszerezte unokaöccsét a postához, hogy később saját céljaira felhasználhassa. A megbilincselte, táskás szemű postatiszt készségesen vallott; unokaöccse nyomán került gyanúba, de benne igazi ügynököt fogtak, nyugati kapcsolatai letagadhatatlanok voltak. Kapzsiak ezek, fuldokolta, én örültem, hogy megszabadultam a földtől, ezért nyerhették meg a pert, jó állásom volt, kellett nekem az a malomrész? – nem kellett, tisztelt bíróság, de Hilda gyámapai kötelességemben támadott, tisztelt bíróság, pedig én segíteni, mindig csak segíteni akartam rajtuk. De micsoda emberek ezek? Tisztelt bíróság, nem hallgathatom el, hiába a húgom, kérem, ezek egy ágyban aludtak! – és mi történhetett abban az ágyban? – ezt a tisztelt bíróság fantáziájára bízom...

– Disznó! – sipította Maronnay, a tárgyalás során először veszítve el önuralmát. – Édesanyám a legszebb és a legtisztább nő volt, aki csak létezett ezen a világon! Ezt tessék tudomásul venni. A háború után, mert nem tudtunk fűteni, tényleg egy ágyban aludtunk. Egymást melegítettük. De én akkor még csak kamasz voltam. És azért mondtuk el neki, hogy legyen irgalmas,

értse meg, milyen szegénységben élünk, és jogos örökségünkről mondjon végre le!

Szó esett még svájci bankokról, ahol titkos letétben gyűlt a postatiszt pénze. Mindezt nem is próbálta tagadni. De neki is van bankszámlája – mutatott reszkető ujjakkal unokaöccsére, ezt közvetve bizonyítani tudom, amikor szegény Hildám temetésére hazajött, harmadnap a Márványmenyasszonyba hívtam el, nem tagadom, kérem, ki akartam tapogatni, hogy használható-e a fiú, és célozgattam rá, hogy megcsinálhatná a szerencséjét, és mi volt erre a válasza, tisztelt bíróság? – a cigánnyal egyre azt húzatta, hogy Hazám, hazám, te mindenem...

– Miért húzatta ezt a cigánnyal? – fordult a hadbíró a vádlotthoz.

– Ez a kedvencem – felelte megátalkodottan Maronnay.

Csinosjankó kifejtette, hogy természetesen ez a jelszó, amivel hozzájuthatna a bankbetétjéhez.

Délutánra zárt tárgyalást rendeltek el, hogy „az államérdeket különösen sértő tények” bizonyításának részletei előttünk is titokban maradjanak. És akit még nem győzött meg az, amit hallott, meggyőzte az, amit nem hallhatott...

Hírekkel volt tele a laktanya.

– Azt mondják, az a legfőbb bűne – fontoskodott Ábrahám –, hogy kapcsolatát nem volt hajlandó a mi szolgálatunkban felhasználni. Téves adatokat akartak vele közölni, és ezt megtagadta.

– Honnan tudod? – képedtem el.

– Jó helyről. Mesélik, kispajtás.

A másnapi ítélethirdetést nem akartuk megvárni. Ki kell jutnunk a laktanyából! Ábrahám azt hallotta, hogy megérkezett egy teherautón a pokróccal letakart gerenda.

– Nézd csak meg, ha nem hiszel nekem! – meresztgette a szemét.

Hajnalban osontunk el a hátsó udvarba, az istállókhöz. A téglafalon túl elhanyagolt házhelyek árválkodtak, a város idehordott szemetének szomorú hegyvonulataival. És a reggeli derengésben csodálkozva láttuk, hogy utánunk újabb és újabb katonák ugrottak át a falon, akár a békák, úgy ugráltak-potyogtak a szemétkupacok közé – menekült, aki csak tudott. Pedig a pesti tisztek foglyaikkal rég elsuhanak Pest felé...

A város bevétele

*Minden sejtemben érzem
az alattomban folytatódó,
bekerítő hadmozdulatokat.
Fellegváramba visszavonulva,
már szinte közömbösen szemlélem a mélyben
az apró, szürke martalócok
dúlását, míg lángolva hulló zsindelek,
üszkösen zuhanó téglák között
hajtják a lakosságot csorda módján,
nyárson forгатják a megnyúzott barmokat
a csapra vert hordók között,
az esti dáridón,
és a templomfalról letépett
szentképeket a bordélyház falára
aggatják fel röhögve.*

Határon

*Festmény az arc az ablak keretében,
de hátralép, és elnyeli a háttér félhomálya.
Vissza hiába hívnám. Mindez a múltban
történt, vagy meg se történt. Egy idegen halott
álmai úsznak át félálmod szürke tükrén.
Oszlop vagyok, mit elfogyaszt saját belső tüze,
míg összerogy, és rajta átvonul
a néma kórus, nem méltatva gyászenekére
a törmeléket, bár a réseken
tűzszikrák pattannak ki még...
Már nem sokáig. Hangtalan mennek tovább,
kámzsába burkolózva, az úton, hol lassan elfogynak a fák.
A rom marad, árnyék borul rá, és fölötte
szederjes arcú szél kering.*

Ad notam W.S.

*Almod ajtajában álldogálsz,
álmod ablakában üldögélsz.
Ablak, ajtó nyitva, sohse félsz.*

*Almod ablakában üldögélsz,
álmod ajtajában álldogálsz.
Valaki belessen, arra vársz.*

Korona

*Öt, hét, kilenc, tíz-
ágú koronát hord
a polgár, a báró, a gróf, a fejedelem,
de tizenkét-ágú korona van a máktejeken.*

Hullott szilva

*Kék virágként fűbe búvik,
míg egy cefre-hordó mélyén
a szilva-léttől elbucsúzik.*

*Megkísérli mélybe szállva,
mi nem sikerült szilva-módon,
megvalósul szesszé válva.*

Nélkül

*Sebeim nélkül, mit csinálnék?
Tökéletes lennék, mint egy csikó,
átugrálnám az árkokat,
jó lenne a szép, és szép a jó.*

*Sebeim nélkül, mit csinálnék?
Porcellán lennék, nincs rajt kopás,
porcellán-unalmas, sima, hideg,
szív, miből hiányzik a dobogás.*

Hazajöttél...

– Takács Jenő születésnapjára –

*Hazajöttél szülőhazádba,
mely hajdan volt Pannónia,
ezer évig Hungária,
s már ötven éve Ausztria –
Ez mind-mind a rimet kínálja:
légy üdvöz, ó-hazád fia!
Bejártad többször a világot,
ne bánd, hogy szíved hazavágyott!
E föld is régen vár reád,
s illata, íze gyümölcsnek, virágnak.
Zengjen hát új erővel zongorád,
a régi tájban, ahol megtaláltad
gyermekkorodnak Paradicsomát!*

Acceleratio

*Egykor állt az Idő – vagy látszott állni: olyan
lassan járt le az év négy évszak tarka mezében.
Amde ma nyílsebesen, megveszekedve rohan!
„Nálam 1 esztendő: 3 nap” – mint a mesében.*

*Szántó Tibor,
a Dunántúl főszerkesztője*

Szántó Tibor és Galsai Pongrácz

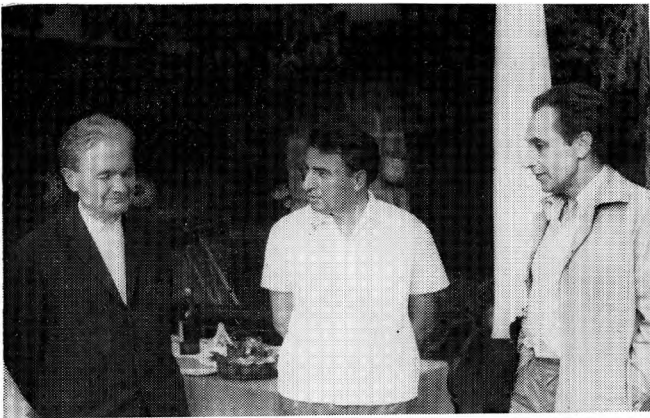
*A Dunántúl szerkesztői és munkatársai 1953-ban: Csorba Győző, Pákolitz
István, Pataki László, Fazekas Istvánné tanácsi osztályvezető
és Szántó Tibor*

*A Jelenkor szerkesztői és munkatársai
1961-ben: Tüskés Tibor, Bárdosi Németh
János, Kende Sándor, Takáts Gyula,
Pákolitz István és Csorba Győző*

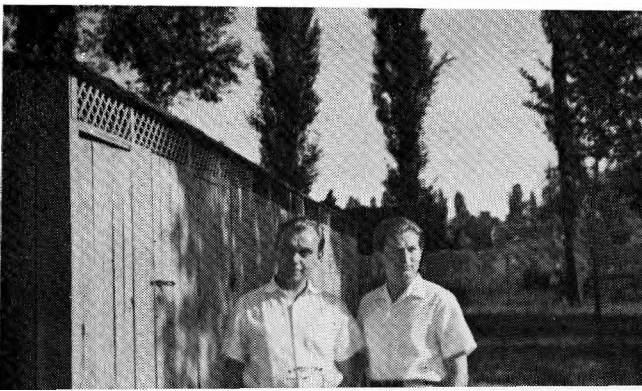

*Hernádi Gyula, Tüskés Tibor
és Fülep Lajos Pécsen 1964-ben*

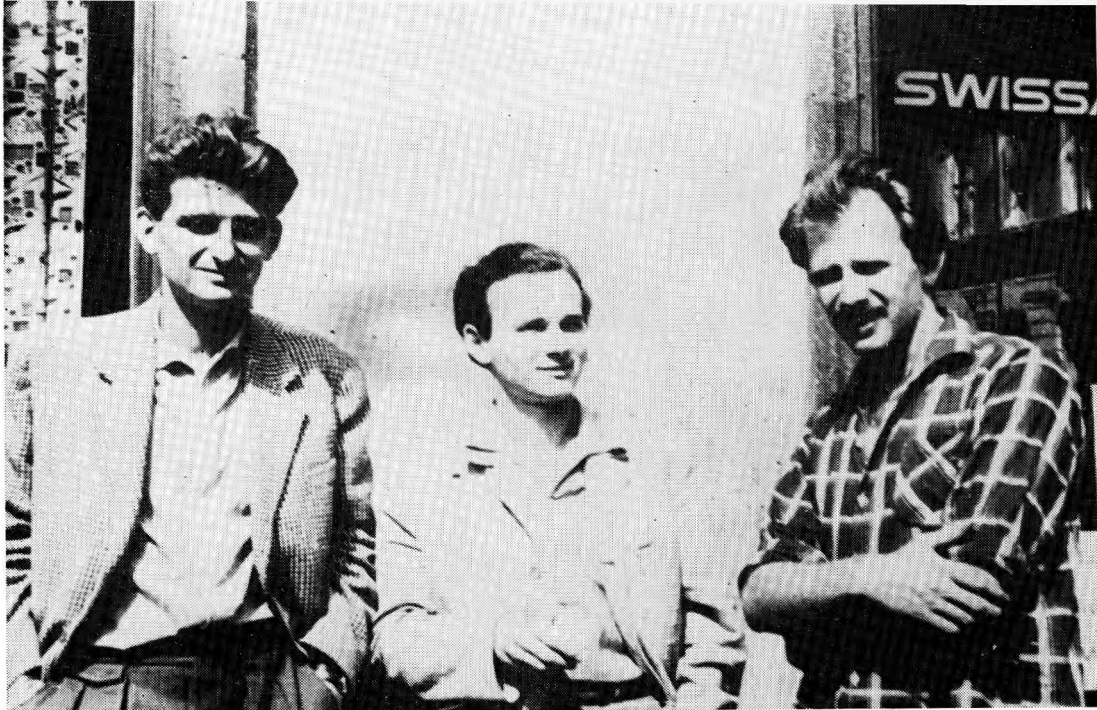

*Németh László, Tüskés Tibor és Vekerdí László.
Sajkód, 1969.*

Kormos István és Fodor András. Fonyód, 1958.

*Fodor András és Bertók László.
Pécs, 1971.*

Bertha Bulcsu, Kiss Dénes és Kertész Ákos 1961-ben

Szakonyi Károly és Gáll István 1963-ban

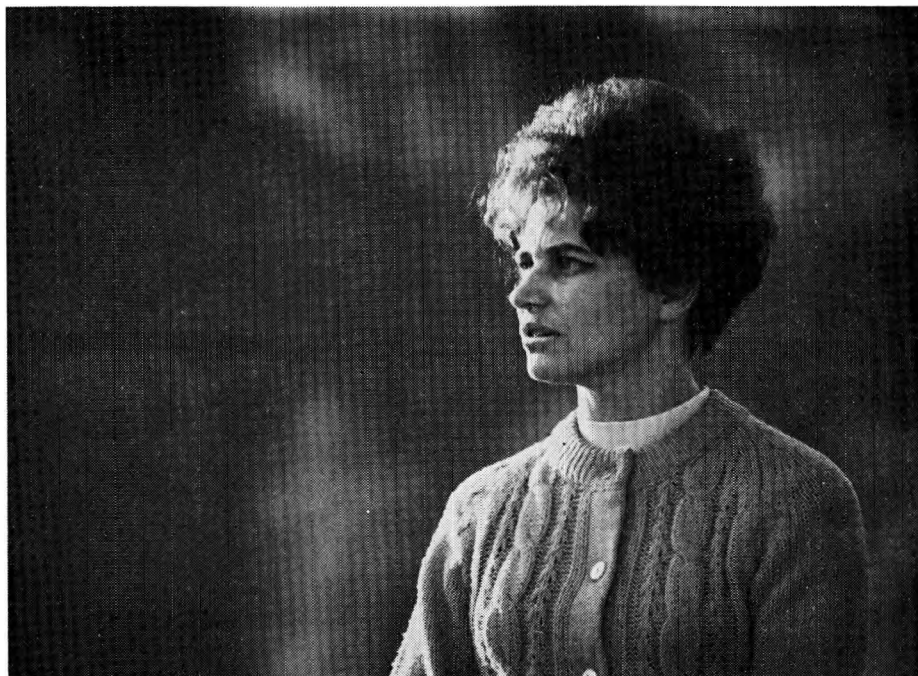
Lázár Ervin dedikál Pécssett

Kalász Márton, Cserhát József és Takács Imre Pécssett 1967-ben

Pál Rita (1936—1977).

Pál József, Thiery Árpád és Arató Károly Pécssett 1971-ben

A bútorok

II.

(A GANGON)

Kopott, barna szék a negyedik emeleten. Kibicsaklott lábbal a hátsólépcsőház mellett.

Hogy került ide? Mikor? Nem lehet tudni. Egy reggel csak itt ácsorgott a falhoz támaszkodva.

Éjszaka vánszoroghatott fel a hátsólépcsőn? Elég keserves lehetett azzal a lábbal. Valahogy azért mégiscsak felvonszolta magát a negyedikre. Leroskadt a fal mellett.

Valaha itt lakhatott. Megvolt a maga helye egy szobában. Aztán megunták és kirakták. A többieket még csak tűrték valahogy, de ő már túlságosan lerobbant. A támlája meghasadt. Eladni se lehetett. Megdühödtek rá, kihajították. Egy éjszaka levitték a ház elé – ki a ház elé. Egy darabig ott álldogált. Aztán eltűnt. Már el is felejtették, amikor egyszer csak visszasomfordált. Honnan? Miféle roncstelepről? Mindenesetre éjszaka jöhetett azzal a rossz lábával.

Most itt áll és vár.

Csak megnyílik előtte egy ajtó. Az a bizonyos ajtó. Visszafogadják. Kijönnek érte és visszaviszik abba a bizonyos szobába.

Ajtók nyíltak az emeleten. Előbújtak a lakók. Megálltak a gang rácsánál. Körülnéztek. Beleszagoltak a levegőbe. Leszóltak valakinek a másodikra. Egy csikket lehajítottak az udvarra. Elindultak. Útra keltek. És elmentek mellette. Nem vették észre. Még csak el se fordították a fejüket. Egyszerűen meg se látták.

Ő pedig csak várt, félig lecsúszva a fal mellett. Majd éjszaka kijönnek. Vagy legalábbis ha már besötétedett. Kijönnek érte és beviszik.

Nem jöttek ki érte se éjszaka, se nappal.

Egyszer rátettek egy töröttszélű, fekete kalapot. Foszladozó sálát.

Eltűnt a kalap. Eltűnt a sál. Megint csak egyedül maradt.

Egy délelőtt valaki karonragadta. Kövérkés, pongyolás nő, ahogy úgy elment mellette. Belekarolt. Fölkapta, vitte magával. Közben nem nézett rá. Egy pillantásra se méltatta. Csak vitte, mint valami lehetetlenül lezuillott rokont. Megállt egy ajtónál. Kissé megemelte a széket. És, ha lehet, még távolabb tartotta magától.

Két csöngetés.

Az ajtó nem nyílt ki. Újabb csöngetés. Záporozott a csöngetés.

Lépések. Egy riadt, női hang. – Jövök már, jövök!

A pongyolás nő ismét megemelte a széket. Talán, hogy mindjárt bevágja az előszobába.

Résnyire nyílt az ajtó. Ijedt, női arc a részben.
 – Irén néni!
 – Nagyon örülnék, ha beengedne, kedves Ildikó! És még jobban örülnék, ha végre bevinnék ezt a...
 – De Irén néni kérem!
 – Nagyon jól tudom, hogy a maguké!
 – Ez a szék?! – Hátraszólt valahova a lakásba. – Láttad te valaha ezt a széket?
 – Nevetséges! – Bajuszos férfi a nő mögött. – Hogy gondolja ezt Irén néni?
 – Úgy gondolom, hogy a gang nem szeméttelép! Azért mégse szeméttelép!
 Benyomta a széket az előszobába. Eltűnt.
 Magukra maradtak ők hárman. A nő, a férfi és a szék a nyitott ajtóban. Ó, azért még nem csukták be mögötte!
 – Nevetséges. – De ez már csöndesebben hangzott.
 A nő elborzadva: Egy csontváz! De hiszen ez egy csontváz!
 A férfi: Talán ha ideállítjuk a gázóra alá!
 A nő eszelős rémülettel: A gázóra alá?! Nem! Nem állítjuk a gázóra alá! Nem állítjuk sehová!
 És mielőtt még a másik megszólalhatott volna, felkapta a széket. Végigvágatott vele a gangon. Egy pillanatra megállt, ahogy a kezében lóbálta. Áthajolt a rácson. Leveti magát így a székkal együtt? De aztán már a hátsólépcsőháznál. Alig kapott levegőt, ahogy végre letette a széket. Valósággal rázuhant. Így ült lehunytt szemmel, fejét a falhoz támasztva.
 Egy reccsenés.
 A szék megcsúszott a fal mellett. Hiába, az a láb!
 A nő éppen hogy fel tudott ugrani. De azért nem futott el. Ott állt, és csak nézte az öreget. Magsajnálta? Bocsánatot akart kérni? Ígéreteket tett? Mindenféle felelőtlen ígéreteket? Hogy olykor majd kijön hozzá? Meglátogatja? Rendbehozatja a lábát? Kihív egy specialistát, és megnézezi?
 Megfordult és elment.
 A szék nem is számított másra. Állt a gangon és napozott.

Valaki bevágta a hátsólépcsőházba.
 Valaki előhozta.
 Elgáncsolták. Gáncsot vetettek neki. Nézték, ahogy végigvágódik a gang kövén.
 Hátrahurcolták.
 Elővonszolták.
 Egyszer csak eltűnt, mint aki megunta ezt az egészet.

(AZ ÖBÖLBEN)

Úsztak a székek az öbölben. Szétázott roncsok. Az egyiket már elhagyta a támlája, és most úgy pörgött önmaga körül. A másikon egy lehetetlenül megfeketedett párna. Talán diványpárna lehetett, amit úgy dobtak rá. Mégis, hogy kényelmesebben lehessen üldögelni. Valahogy nem csúszott le a szék-

ről. De aki rajta ült, mintha éppen most bukfencezett volna le. Elaludhatott. Észre se vette, ahogy belesiklott a vízbe.

Föl se ébred. Békésen szundikál odalent.

Majd csak utána jön a párna. A párna után a szék. És akkor majd úgy úszik a mélyben a régi megszokott helyén, fejét féloldalra hajtva, száját kissé eltátva.

Egyébként nem ő a társaság kedvence. Hiszen oly hamar elbóbiskolt. Éppen csak evett egy kicsit, éppen csak ivott egy kicsit. Viccet sose mondott. Ha viccet mondtak, nem nevetett. Olykor bókolt a háziasszonynak. Szerette volna megcsipkedni a háziasszony pufók kislányát. A háziasszony feszes fenekű szobalányát. Magát a háziasszonyt. Nadehát...! Egy kicsit evett, egy kicsit ivott. Úgy eltűnődve maga elé bámult. És elaludt. Nem ő volt a társaság középpontja.

De most mégiscsak körülveszik a többiek. A társaság. A kártyapartnerek kártyával a kezükben. Az ivócimborák pohárral a kezükben. Nők szétbomlott hajjal, kecsesen előretartott tányérvákkal. Az otthon hangulata. Meg kell teremteni az otthon hangulatát. Nők pongyolában, nők estélyi ruhában.

Vásottképű, kis lurkók siklanak el az alvó férfi mellett. Egymásra kacintanak. Meghúzzák az orrát, a fülét.

Egy kislány beleül az ölébe. Egy olyan igazi romlott kislány. Vízről csöpögő, fűre ujjával kigombolja a nadrágját. Gombolja, gombolgatja. Félúton megáll. Lecsúszik róla. Eltűnik valahol a szétnyíló kagylók és moszatok között.

Ő meg ottmarad félig kigombolt nadrágjával. Mosoly suhan át az arcán. Vízalatti mosoly.

Megfordul önmaga körül. Egyszer-kétszer megpördül. Úgy felhúzott térdel, mintha széken ülne. Azon a régi széken. Arca megremeg. Buborékok pattannak ki belőle. Így hagyja el az arca apró, kis buborékokban.

Úsztak a székek az öbölben. Székek, széklábak, karfák, támlák. Úsztak, lebegtek, vagy csak éppen úgy ringatóztak.

(AZ UTCÁN)

Kint álltak a járda szélén egy öreg, vastagtörzsű fa mellett. A barna asztalka és a szék. Oly véznák, hogy az őszi napfény szinte átsütött rajtuk. Idős házaspár, akik mögött bezárult a lakás. Az utcára kerültek. De itt is tudják, hogy kell viselkedni. Ők nem koldusok.

Az asztalból valaki kihúzta a fiókot. Elemelte. Elvitte. Ő meg úgy maradt kifosztva. És talán még gőgösebben. Csak tessék! Ha még mindig van mit elvenni tőlünk! Ha még mindig...

A vékonyka szék, mintha mérsékelné. Hagyd, öreg! Nem érdemes velük törődni!

Miért is törődnének velük? A járókelőkkel. A bámészkodókkal. Akik egy-egy percre megálltak mellettük. Egy fiú rákoppintott az asztal lapjára, és azzal eltűnt. Egy borostás képű férfi hosszan kopogott. Egyszerűen nem tudta abbahagyni. Kopogott, kopogott. Talán valamilyen zeneművet. Az utca egyhangú, borús zenéjét.

Egy lány leült a székre. A lábát lógázta. Felugrott, nevetve elszaladt. Egy feketeruhás öregúr köhögőrohamot kapott. Hirtelen tört rá a roham, ahogy ott ácsorgott. Fuldokolva átfogta a szék támláját. Valósággal rároskadt. Az megadóan tűrte. Az öreg eltámolygott. Egy pillanatra visszanézett, meglehetősen szemrehányóan. Mintha a széknek köszönhetne volna az egészséget.

Akadtt, aki fölemelte a széket. Egy pillanatilag a levegőben tartotta. Letette.

Akadtt, aki fölemelte az asztalt. A hóna alá vette és elindult vele. Visszavitte. Letette.

... aki bedugta a kezét a fiók helyére. Az üres levegőben kotorászott. Mintha fontos iratok után kutatna. Vagy éppen csak egy levél után.

... és aztán aki csak úgy bámult.

– Ez a két öreg!

Nem magyarázkodtak. Senkit se szidalmaztak. *Hogy így meg úgy ő jutott ide bennünket, neki köszönhetjük mindezt!* Nem gyalázkodtak és nem siránkoztak.

Történt, ami történt.

Kint álltak az őszi napfényben az öreg fa mellett. Kopottan, áttetszően soványan. És valami olyan mélységes fölényel.

(SZOBÁBAN)

Megintcsak az éjszakai szobában. Az ebédlő bútorai között. Mintha valamilyen üzenetet kapott volna. Hogy várják ebben a szobában. Valaki beszélni akar vele. Mindenesetre fölkelt és elindult az ebédlő felé. Tulajdonképpen csak erre várt. Nem is aludt. Legfeljebb egy félórát, egy órát. Nyíltak és csukódtak az ajtók. Bent állt az ebédlőben. Egy hangra várt. Megintcsak egy hangra. Hogy valaki megszólítja.

A székek az asztal körül. Szorosan az asztal körül. Az egyik kissé hátrébb csúszott. Mintha hellyel kínálná. Feléje indult, de nem ült le. Valahogy megérezte azt a sötét gúnyt. Na, mi az?! Ül csak le, ha van pofád! Dőlj hátra! Lógázd a lábad! Miért ne?

Egy fölösleges mozdulattal megérintette a szék hátát.

Elkezdte sétáját a szobában.

Megállt az ablaknál. Kibámult a sötétbe. A hold eltűnt. Néhány lámpa elveszett fénye. Egy férfi bandukolt az elhagyott utcán. Pillanatra fölnézett.

Észrevett. Meglátta az arcomat. A gyáva arcomat. Azt is tudja, hogy miért ácsorgok itt. Megáll odalent, és csak néz. Nem mozdul. Ki lehet? Ismerem valahonnan? Egy olyan íróféle? Egy régi szerkesztő? Talán már járt is nálam. Itt ült ebben a szobában. Feketét ivott. Beszélgettünk. Közben fölállt, elment a vitrin előtt. Mennyi fénykép! Ki ez a pipás alak itt a kertben? A nagyapád? És ez a nő sállal a nyakában? – Elment a vitrin előtt. A nagy komód előtt. – Milyen régi bútorok! Manapság már nem is látni ilyet! – Akárhogyis, egyszer már járt itt ez az alak. Aztán nem jött többet. Most meg talán egy éjszakai mulatóból keveredett elő. Eszébe jutott ez a ház. Ez a szoba. A bútorok. Azok a masszív, régi bútorok.

A férfi eltűnt odalent.

Feljön. Kicsöngeti a házmestert és feljön. Talán egy kicsit beszívott, de azért a házmester felhozza liften. Becsönget. Nem gyújtok villanyt, ha be-

engedem. Ebben a szobában se gyújtok villanyt. Ülünk a sötétben és beszélgetünk. Vagy csak hallgatunk.

Elfordult az ablaktól.

Az asztal körül ülnek és hallgatnak. Mégcsak véletlenül se szólalnak meg. Őt figyelik, ahogy az asztal körül járkal. Az asztal fölé hajolnak, mint ha kártyalapokat csúsztatnának egymásnak. De közben csak őt figyelik.

Hangot nem hallani. Se suttogást, se nevetgélést. Csöndben van az éjszakai társaság.

Megnyílt a nagy komód ajtaja. Éppencsak résnyire, mintha ujjheggyel tolnák kifelé. Köhécselés hallatszott onnan bentről. Halk reccsenés, mintha valaki a másik oldalára fordulna. Már nagyon sokáig feküdt az egyik oldalán és most átfordul. Ennyit csak megengedhet magának!

A férfi egy széken ült a vitrin és a fal között. Az a vézna szék még megtűrte itt a sarokban. És csak nézte, ahogy a komód ajtaja...

Valaki mindjárt kidugja onnan a kezét. Elkezd integetni a sötétben.

Megint a reccsenés. Egy alig hallható hang.

– Igazán nem akarlak zavarni fiacskám, de most már azért mégiscsak kibújok innen, ha nem haragszol!

Ő meg beszorítva a sarokban.

És közben az a csöndes, tiszta hang.

– Elég időt adtam, hogy összeszedd magad, talán a színműveddel is elkészültél. Mondd, miért írsz te színműveket? Hiszen azelőtt sose... Jó, jó, nem, nem azért mondom... de mégis! Színművek! Azért felolvashattál volna valamit abból a színműből! Egyáltalán, néha benézhetnél volna hozzám! Tudod, hogy mindig akad nálam egy kis bor, meg konyak. (Ravaszktás nevetés.) Félretettem néhány üveggel. (Kis szünet.) Na, most már azért másszunk ki ebből a... Mit bámulsz? Inkább segíthetnél! Csak a karomat kell megfognod! Éppen csak a karomat! Mi lesz, fiacskám?

(A RAKTÁRBAN)

Kivénhedt szekrények a hodályszerű pincében. Szorosan egymás mellett. Váll a váll mellett. Mogorva, zord szekrénycsorda. Idejöttek meghalni. Nem emlékeznek semmire. Mire is emlékeznének?

A polcokra?

A gondosan összehajtott ingekre a polcon? Az akasztókra? A télikabátokra, felöltőkre, zakókra az akasztókon? A nadrágokra? Ahogy lassan, észrevétlenül kicsúsznak a zakók alól, és egy öngyilkos mozdulattal levetik magukat a mélybe? A nyakkendőtartó szalagjára? A nyakkendőkre? A vidám csikosakra? Az ünnepélyesekre sötétebb tónusban? A feketékre gyász alkalmára?

Rég eltűntek mind.

A szalagot egyetlen mozdulattal letépték. Ez volt a jel. Ezzel indult a lefokozás. Ahogy a szekrényt megfosztották mindenétől. Kiemelték az akasztókat. Egyiket a másik után. Azok úgy hagyták el a szekrényt féloldalasan himbálózva, vállukat rángatva. Kiszakították a polcokat. Egy arc benézett. Hideg, kutató tekintet. Mi maradt itt? Maradt itt még valami?

Semmi se maradt.

Csak maga a szekrény megfosztva mindenétől. Kibelezve.

A könyvszekrényről lesöpörték a könyveket. A regényeket és az útleírásokat. Az elhízott lexikonokat és a vékonyka versesköteteket. A padlóra kerültek. Oszlopokba szortírozva. Spárgával gúzsba kötve. Maradtak a polcok. A polcok szürke pora.

A padló haragos szürke pora az elhurcolt szekrények után. A padló szutykos szakálla.

Erre emlékezzenek a szekrények?

És az asztalok? Az egymásradobált asztalok? Ahogy lapjukkal egymásra zuhantak.

Kimerült birkózók.

Mi lehetett itt? Miféle mérkőzés? Asztal-asztal ellen. Páros viadal a lehúzott redőnyök mögött.

Ebédloasztalok rontottak egymásnak azonos súlycsoportban. Valaha békés íróasztalok. Gyermekestalkák az ifjúsági mérkőzésen.

Berepedt koponyák a mérkőzés után. Megroppant derekak, kettéhasadt lábak.

Ki a győztes? Ki a legyőzött?

Nem lehetett tudni. Ahogy úgy heverték összetörve, egymásra zuhanva. Becsapás történt. Irtózatos becsapás. Díjat ígérhettek a győztesnek. A bajnoknak. Olimpiai nagydíjat. És aztán tessék!

A székek? Mire emlékeznek az összekötözött székek? Az egymás ölébe nyomott fotelek? Mint valami szerencsétlen közösülés után. Maga a katasztrofa. Öregek megcsúfolt szerelme. De hát azért csak emlékeznek valamire? Vagy valakire?

Ahogy az a férfi megállt egy ilyen fotel mögött. Megfogta a vállát egy régi, ismerős mozdulattal. Végigsimított a karján. Leült. Kinyújtózott. Hátradűtötte a fejét. Rágyújtott egy yszivarra. Egy lány elment előtte, és ránevetett. Magához húzta a lányt.

Senki se ment el előtte. Senkit se húzott az ölébe. Egyedül gubbasztott a fotelben. Átült egy másik fotelbe. Egy vézna székre. Kint üldögélt a konyhában. Nézte a falat, a repedéseket a falon.

Szivarra gyújtott. Cipőt puccolt. A sarokba vágta a cipőrongyot. A levegőbe bámult.

Jobb, ha ki se mozdul az odújából, mondták a barátai. Kiállhatatlan fráter!

Unalmas alak, mondták a nők. Dögunalom. Maga a pusztulás. Még egy hajókirándulásra se lehet rábeszélni. Hát most kezdél vele valamit!

De a székek megtűrték. Most is arra vártak, hogy felbukkanjon ebben az alvilági sötétségben.

(UTAZÁS)

Egy konyhafal a párizsi metrón.

Hogy került ide?

És, hogy került ide az a férfi utazószatyorral, fényképezőgéppel? Zöldes-szürke arccal. Örökké félálomban. Valamilyen gyötrelmes félálomban.

Elnyúlt virágok a konyhafalon. Piros, zöld, kék virágok. Meglehetősen elhalványulva a konyhagőzben. Egy régi, pesti konyha gőzében. De aztán elhagyta a konyhát, és most itt ezen a metrón.

A férfi csak nézte. Megcsillant valami a tekintetében. Mintha el is mosolyodott volna. Különben a mosoly már régen elhagyta ezt az arcot. Végighajszolva a városon, egyik utcából a másikba, egyik múzeumból a másikba, templomból templomba! Nyomában egy női hang. *Ez se érdekel? Most is csak pofákat vágysz?*

Pofákat vágott. De milyen pofákat!

– Gondold meg! Mikor jöhetünk megint ide?

Nem felelt. Soha se felelt semmire. Vitte a szatyrot, a fényképezőgépet. Megtelt porral és fáradtsággal. Beszélni is elfelejtett. De most ez a konyhafal!

– A Fili konyhája a Gyár utcában! Tudod, ahogy ott járkált a lábasok között! Leemelt egy fedőt, megkavart valamit. Aztán egyszerre csak ott hagyta a lábasait. Kávét főzött. Tejeskávét nekem, feketét apának és anyának. Patakozott belőle a kávé. Körülötte csészek. Hasas bögrék, aranycirádás feketéspoharak. A ministránsgyerekek! Már nem is tudom, ki mondta, hogy olyanok, mint a ministránsgyerekek.

– Mindjárt leszállunk!

– Mindig reggel volt a Fili konyhájában, és mindig süttött a nap. Az udvar felől emelkedett fel olyan derűs fénnel. Az udvar felől? Dehogy! A Teréz templom öreg, sárga falából. Átszállt a Nagymező utcán, az Andrássy úton és a Gyár utcán. A tányérokat néztem, a Fili tányérjait, és mégis előttem a templomfal, meg a sétány az Andrássy úton, meg ahogy néhányan ott áldogálnak a Gyár utcai ház kapujában. Áldogálnak és beszélgetnek. Egyszerűen semmi dolguk. És nekem sincs semmi dolgom. Csak, hogy ott üljek a Fili konyhájában, kávézzak, és nézzem a tányérokat, ahogy rájuk süt a nap. Azokon a tányérokon is éppen ilyen virágok! És a Fili vaságyán is abban a kis szobában! Az ágya fején a fehér bádoglapon elnyúlt kék, sárga, zöld meg piros virágok!

– Leszállunk!

Elakadt. A mosoly eltűnt az arcáról, ahogy sodorták kifelé. Még egyszer visszanezett azokra az elmosódott virágokra. A konyhafalra.

Kilépett a Fili konyhájából.

Nem lépett ki a Fili konyhájából.

Tovább utazott a konyhafallal.

(PINCÉBEN)

Üres ablakkeret a falnál.

Kiszuperált televízió halottszürke képernyője.

Egy csillár a pince mélyén. Kihunytfényű, száműzött csillár.

(UTCÁN)

Egy szék az autó tetejére kötözve, égnek meredő lábakkal. Így rohant át a városon.

(Folytatjuk)

A vándorlás technikái

I. VALÓSZÍNŰSÉG

William Cox amerikai matematikus érdekes vizsgálatot végzett el.

Azt akarta kideríteni, igaz-e, hogy az olyan vonatokat, amelyekkel baleset történik, az utazóközönség – valamilyen speciális megérzés nyomán – elkerüli.

Cox minden baleset-érte vonatra vonatkozóan megtudakolta az utasok össz-számát a baleset időpontjában, és ezt a számot összehasonlította azoknak az utasoknak a számával, akik ugyanazon a vonalon, ugyanazon járaton, a balesetet megelőző héten, valamint a balesetet megelőző 14-ik, 21-ik és 28-ik napon utaztak.

Kutatásai alapján, amelyek több évre, azonos pályaudvarról induló, azonos járatokra terjedtek ki, arra az eredményre jutott, hogy azokat a vonatokat, amelyekkel később baleset történt, az utasok valóban elkerülték.

A kisiklott és sérült vagonokban mindig kevesebb utas tartózkodott, mint az egyébként ugyanabban a napszakban, ugyanazon a vonalon közlekedő vonatok azonos helyre kapcsolt vagonjaiban.

A várható és tényleges utasszám között akkora különbség mutatkozott, hogy a véletlen 1:100 arányú valószínűséggel kizárható.

(Lyall Watson)

II. FEKETE STRUKTÚRA

1.

*Szárazra dörzsölt állatok,
szigetek lábába vert szögek,
valaki átlötte az arcom,
még füstölög kezében a szöveg.*

*Nyergek lovagolnak szépen,
angyalok lapulnak a zsebben,
ülve bajlódik a fájdalom
meleg szekrényemben.*

*Mindentéle bolondságot neked adok,
csak hogy felállj, csak hogy megteremtsél,
én leszek az arcod,
én leszek a szöveg,
vigyázz, el ne ejtsél.*

2.

*Boldog szalag,
átvezet egy városba gyűrt testen,
zuzmót eszik, aki életben van,
s újra kezd,
másik szerkezetben.*

3.

*Esik, esik,
elmebeteg álom,
emlőire csúszva hallgatja a csend.
hogyan táncolsz
ezen az elgyengített bálon.*

4.

*Fél rózsát ettem az éjjel,
ránk nyitották a szükség ajtaját,
hazudik egy vérző léptű ember,
pedig tudom, keresett minket,
arra járt.*

5.

*Itt vagyunk,
mindenki a szerelmet várja,
este felöltözzünk,
állunkig ér
a borzalom harisnyája.*

6.

*A majmok ritkán sírnak,
meghal, aki a könnyűkre lép,
Jézus apja botorkál a hóban,
fúj a szél,
ez a nyugtalan Mária-kép.*

7.

*Elkészültek a tejfehér madarak,
féktelen szavak fölött szálldogálnak,
ablakot törnek a holdra,
zubbonyt készítenek
a megbolondult fáknak.*

8.

*Gyönyörű állat,
alatta fekszik a versszak,
fölötte metszik a mondatot,
elmozdul,
magára dönti a halált,
ezt a szintelen, pornográf oldatot.*

9.

*Elcsendesedtünk;
a témórák önmagukat nézik,
büntelen, rubintos testükben
csomós rémület tenyészik.*

*Ujjadhoz kötözöm a kérdést,
meglököm örömmel telt vödrömet,
nekünk csenget a kirakodó vásár,
férceld magadhoz kilyuggatott bőrömet.*

(G. Idanreh)

III. PÁRBESZÉD

Jézus mozdulatlanul állt Pilátus előtt.

A helytartó tudta, a történelem úgyis kétes, sőt gyalázatos személyként fogja számontartani, ezért elhatározta, röviden kérdez, s a felelősséget áthárítja a főpapokra.

- Hogy hívnak? – kérdezte unottan.
- Ponczius Pilátus vagyok – válaszolta Jézus.
- Tessék?
- Jól értetted uram, Ponczius Pilátus vagyok.
- Ne viccelj velem, mert megkorbácsoltatlak.
- Csak az igazságot mondhatom, uram.
- Mikor születted?
- Negyvenhárom éve.
- Hol? – kérdezte Pilátus.
- Rómában.
- Rabszolgának?
- Nem, patríciusnak – válaszolta Jézus.
- Tehát római polgár vagy, és ezek itt nem feszíthetnek keresztre?
- Ezt te éppen olyan jól tudod, mint én – válaszolta Jézus.
- Levágatom a fejedet.
- Azt megteheted.
- Miért jöttél ide? – kérdezte Pilátus.
- Helytartónak, uram.
- És én? – kérdezte Pilátus.
- Te az én helyemet bitorlod. Téged Názáreti Jézusnak hívnak, harminchárom éve születted és a zsidók királyának mondod magad.
- És hogyan cseréltünk helyet?
- Nem cseréltünk helyet. Kihallgatlak – válaszolta Jézus.
- Várom a kérdéseidet uram – mondta halkán Pilátus.
- Hogy hívnak? – kérdezte Jézus.
- Ponczius Pilátus vagyok – válaszolta Pilátus.
- Tessék?
- Jól értetted uram, Ponczius Pilátus vagyok.
- Ne viccelj velem, mert megkorbácsoltatlak.
- Csak az igazságot mondhatom, uram.
- Mikor születted?
- Negyvenhárom éve.
- Hol? – kérdezte Jézus.
- Rómában.
- Rabszolgának?
- Nem, patríciusnak – válaszolta Pilátus.
- Tehát római polgár vagy, és ezek itt nem feszíthetnek keresztre?

– Ezt te éppen olyan jól tudod, mint én – válaszolta Pilátus.
 – Levágatom a fejedet.
 – Azt megteheted.
 – Miért jöttél ide?
 – Helytartónak, uram.
 – És én? – kérdezte Jézus.
 – Te az én helyemet bitorlod. Téged Názáreti Jézusnak hívnak, harminchárom éve születted és a zsidók királyának mondod magad.
 – És hogyan cseréltünk helyet? – kérdezte Jézus.
 – Nem cseréltünk helyet. Kihallgatlak – válaszolta Pilátus.
 Galliában esős, hideg volt az ős.
 Pilátus, mielőtt a kardjába dőlt, megkérdezte a mellette álló rabszolgát:
 – Hogy hívnak?
 – Názáreti Jézusnak hívnak, uram – válaszolta a rabszolga.
 – Igen, igen, lehetséges – suttogta mosolyogva a kegyvesztett római polgár, aztán támolyogva a kerevéthez lépett, leült a szélére, lehajtotta a fejét, és elkezdte csodálni sugárban ömlő, alvadáshoz készülődő verét.

(Leo Barbin)

IV. FÖLDBETEMETÉSES POLGÁRI GYÁSZSZERTARTÁS IDŐMÉRLEGE

A gyászszertartás felvonásainak megnevezése	A felvonások	
	minimális időtartama (perc)	maximális időtartama (perc)
Gyülekezési zene	10	15
Kórus indító éneke	2	4
A fő beszéd	8	15
Ravatalbontás	5	8
Menetfelállítás	3	4
Út a sírhoz	4	10
Sírbeszéd	3	5
Behantolás	2	4
Részvétnyilvánítás	4	5
Összesen:	41	70

(Rácz Zoltán)

V. AZ IDŐ

Széthúzott arcán szögek nyoma. Felhőtlen állat égeti magát a sár fölé, szürke virágként nyílik az erőd, a lőrés, hosszúcsövű fegyverről álmodik. A tartalékok szívére poros öröm ereszkedik.

Bizalmatlan és kétkedő a hajnali csipők mozdulatlansága, kérkedő huszárok feltartott ujjai között egyetlen vessző a válasz.

Az árkok lefekszenek. Ha én is megpróbálhatnám a szándék fordulóit, a siralmas előbb-utóbb forradalmát, talán visszatálnék.

Valahol egy gumiszalag tágul; a felerősített másodperc kiszélesedik, az ok felnyújtja duzzadt ajkát, és befesti magát, hogy második legyen, hogy a teremtet sorrendet a körmére mintázza, hogy a fizetett és kierőszakolt rangokat bádogkannába töltsé és ajándék-poharakba ossza.

*Azott orra hasadékokban mozog,
szintiszta állat, fékekre fekszik,
elülteti a tántorgó birsalmatákat,
ébresztőóra-kiáltás minden szőre-szála,
téli hagymák színházába jár,
könnyek között öltözik, sinekre alkuszik,
bitófán keresi a tiltott gyümölcsöt,
átnyújtaná mindenkinek,
meghámozna, medencék aljzatára helyezné,
felperdülne a hajóalakú házak kéményére,
a hereutak pézsmaszagú egymásutánjára,
a harisnya nélkül tutó táncosokra,
a betegség érvénytelen menetrendjére,
a nyúzott asszonyok elpártolt, fehér köpenyeire,
önmaga helyiségeibe.*

Nikolaj Kozirev, az egyik legtekintélyesebb szovjet asztrofizikus, az élet egyik alapvető tulajdonságát, az asszimetriát tanulmányozta.

Úgy gondolta, lehetséges, hogy az asszimetria olyan természeti mechanizmus, amely arra szolgál, hogy intenziválja, erősítse az élőben a vitális energiákat, és az is elképzelhető, hogy az idő-energia ezen séma szerint áramlik.

Ötletét egy giroszkóphoz hasonló készülékkel ellenőrizte. Kozirev szerint az időséma megváltoztatása nyomán a forgó testben vagy energia-hozzáadás, vagy energia-elvonás történik.

Számos kísérlet nyomán megállapította, hogy az olyan rendszerben, amely az óramutató járásával ellenkező irányban forog, az időáram pozitív, azaz energiát ad a rendszernek, az olyan rendszerben viszont, amely az óramutató járásával egyező irányban forog, az idő-áram negatív.

Kozirevnek az a véleménye, hogy a mi világunk olyan rendszer, amelyikben pozitív idő áramlik. A pozitív idő minden élőnek energiát ad át és segít az önteremtési folyamat fenntartásában.

Kozirev tanítása szerint az időnek van struktúrája, de nincs saját hajtóereje. Nem úgy terjed, mint a fényhullámok; mindenütt jelen van.

Az idő köt össze minket és minden dolgot az Univerzumban.

(Ottó Hock)

VI. FEHÉR STRUKTÚRA

1.

*Bárdolatlan évadok évadja,
csövekre bontott kukorica-város,
elbocsájtott bajnokok rostjai,
s egy szó, mely mindennel határos.*

2.

*A hold reakciós állat,
a nap ki se nyissa boltját,
dobozokban rínak a kétlábúak,
s van, aki megeszi temetetlen holtját.*

3.

*A tenger, tudom lovakból áll,
s az árbócokon csikók születnek,
mozgatják árnyékukat a lovassági kardok,
fejet készítenek a leghosszabb szüretnek.*

4.

*Nyitott jégverem fölött járok,
törött szarkalábban, vésett szerelemben,
valaki behajtott egy kaput,
s itt marad örökre, vérző tenyeremben.*

5.

*Nyerges füzetekbe írok,
eltakarnak kopott lószerszámok,
ezüst-város, ezüst-tó a kengyel,
szavaid lovagló leányok.*

6.

*A bolondok hídján,
a fejletlen lánygyermek arcán,
a tüzérek leeresztett karjában,
a siető léptek cipőjében,
a borzalom mosolygó felében,
a futótűz emlékezetében,
a várományos lüktetés szüneteiben,
a szövetek hullámverésében,
a menekülő folyosók fordulóiban,
a fák sötétkék őrlődésében,
a bokrok manufaktúráiban,
a füvek seregély-ágyában,
a lehetőség balkamrájában,
a mozdonyok bársony zekéjében,
a négykarú-néglábú ember hajladozásában,
a megtisztult ólomkatonák szövetségében,
a betekintő, ablakra tapasztott őszben,
a surranó tartalom háromszögében,
a jóslatra fektetett anyókák ligetében,
a menetelő állatok véres kalapjában,
a hordozható készülékek hófehér szigorúságában,
a bundákban guggoló iratok kezdőbetűiben,
a hóember megolvadt mutatoujjában,
a mánia-depresszió elhalasztott hintáiban,
a figyelmeztetés felpúposodó macskahátában,
a bütykös lábak zavartalan szépségében,
a megvett szobák hajnali fektetésében,
minden a herék, a petefészek szintjén,
minden a nekünk rendelt agykéreg szintjén . . .*

(F. Gay-Lussac)

Érintések

Gyermekkoromban – talán tizenkét éves lehettem – egy nyári délután egyedül maradtam a lakásban, a képeket nézegettem a falon. Nem volt centinyi részlet rajtuk, amit az unalomig ne ismertem volna; mégis, akkor döbbsentem rá, szinte ütősszerűen, hogy ami kép, az szóban is elmondható – sőt, leírható. S egyszerre minden tárgy, a legegyszerűbb látvány, minden jelenség hátmögötti értelemmel telítődött meg. Csupán csak ott a szobában is. Aztán az ablakhoz siettem, ki az udvarra, az utcára. Nem tudtam betelni a magát kínáló, leplezetlen rejtéllyel: akkor hát hogyan is van ez? Minden az, ami – és mégsem az? Például, egy ló, egy fa, egy utcasarki ház csorba szegletköve, egy arcrángás a szembejövő arcán; egy pillantás, amely rátéved valamire, s ez a valami többé nem ugyanaz, mint ami volt. Mintha folyamatosan kapuk nyíltak volna előttem, – aztán megint egy kapu. Nem akart vége szakadni. Az izgalomtól elgyötörve mentem újra haza, és sirva ledobtam magamat a szőnyegre. Mint aki a szüzességét veszti el, vacogó szomorúság keveredett bennem vacogó diadalmámmal. Még olyan ötlet is foglalkoztatott, hogy meg kell tanulnom nyitott szemmel aludni: hogy semmit el ne mulasszak. Mégis – szégyenkezve, és magamnak is alig-alig bevallva – akkor gondoltam először arra, hogy író leszek. Dehogyan jutott eszembe, hogy egyszer még csömöröm lesz a látástól, a szem élességétől; és hogy épp azt kellene (újra) megtanulnom: lehunyt szemmel (is) látni. S ki tudja, nem jobban-e...

*

Az anekdota meghalt. Csak a szépprózánk tesz ritkábban (túl gyakran?) kísérletet arra, hogy nógatva életben tartsa. A köznapi élet és előadásmód alig ismeri. Inkább a kódok kora a miénk, mint az anekdotikus szóbeliségé. Nemcsak a fiatalok, fiatalabbak (akik mindig érzékenyebben, gyorsabban sarkítják-túlozzák az újat, illetve, az újnak ígérkezőt), hanem az idősebbek is egyre jobban „kódolnak”, vakkantva dialogizálnak. Sűrítünk, jelzést adunk, rést az áthallásnak. A kitergetve-kifejtést unjuk, átugrunk, ki-ki a saját huszárugrásaival értelmez és magyaráz. Beszédünkben minden van, csak spontán-naiv ponttól-pontig nincs – mint az anekdotában, mondjuk, s minden másban, ami rokon-törvényű vele. Mozdulataink, hangszólásaink inkább kód-utések (hangvilla-utések), mint egymásba-fejtett átsimulások. Egyes szavaink így – szükségszerűen – hallatlanul gazdag és árnyalt jelentés-többletbe jutottak; egyidejűleg a *teljes* szókincs elszegényedésével. Tesszük azt, amire minden rákapat a szűkebb és tágabb környezetünkben: a jelzésszerű, képszerű fogalmazást részesítjük előnyben, a „jelzésszerű” mozgást; mintha a kiiktathatatlan átmeneteket akarnánk kiküszöbölni. Kár, hogy nincs legalább egy néma filmünk a XVII. századból, vagy még korábbi. Mindennapos vitustánc-mozgásunk mellett lassított felvételnek hatna az akkori utcakép, otthon-kép mozgásvilága. Szavaink, részmozdulataink ugyanarról árulkodnak: nem annyira homogén „jelölők”, inkább valami amorfat, nehezen vagy sehogysem körülírható *összegeznek*, s ezeknek az összegezéseknek van határozott helyzeti értéke és jelentés-

többlete, attól függően, hogy hol, mikor, milyen hangsúllyal, milyen összefüggésben jelölnek. Jelbeszéd, titkos-beszéd, jelmozgás, titkos-mozgás. Olyan cinkosság, hogy a kizárás igénye mégis benne. A kódok értelmi-érzelmi felbontása már szavak és mozdulatok nélkül történik (vagy legalábbis nagyon takarékos alkalmazásukkal) – helyette a „belső film” futtatja s végzi el a felbontást. De aki cinkos, az ezt a belső filmet is látja – ti. a másikat. Új kommunikációs forma. Új? Hasonló mindig is volt. Hasonló? Hiszen a nyelv, a gesztus maga sem egyéb, mint eleve kód. Másrészt, a szavak és mozdulatok egy bizonyos határterületen szükségszerűen cserbenhagynak. Ilyenkor kell *beszélnie* a némaságnak és mozdulatlanságnak – de hát mikor nem beszélt? A névum az, hogy most nem valamilyen hiány vesz rá a kódolásra, hanem az átmenet unalma, a megérkezés görcse (a szinte „egybeeső” megérkezés képessége). A röppálya csak a tervezőt érdekli (pontosabban: a kód cinkos értői számára egy rutinszerűen letudott ismeret-tartományhoz tartozik) – a becsapódás azonban valamennyiünket érdekel. És az is elég. Becsapódástól-becsapódásig kvantálunk. A „folytonos” hullám vonalán haladni, ehhez lettünk hűtlenek. Igaz, az áradó-elaprózó, a feneket kerítő stb. beszéd és előadásmód (írásmód) ma is mindennapos (sőt); és az ennek megfelelő mozgás-gesztus-struktúra szintén. Viszont az is világosabb és közérzetünkbe rovtabb, hogy mi már *eleve* sűrítő-összegező részeket és elemeket teszünk egymás mellé, mintegy mozaikot rakunk – egyrészt kénytelenségből, mert valójában *nincs* homogén jelölő; másrészt, az ismeret-adta betekintésünk és érzékenységünk valóban képessé is tesz az egyre nagyobb „átkötések” egyezményes megértésére. Amiben egyébként a primitív világszemlélet és érzékelés, a primitív gondolkodásmód – még a mindennapos kommunikációban is – szintén otthonos, sőt, jobban is, mint a miénk. Az ő kvantálásuk azonban gyökeresen más: kevésbé tudatos folyamat eredménye. Ők még a „folytonosabb” hullám burkán belül, az organikus egymásba-simulás burkában kvantálnak. A mi ugrásaink, összegezéseink, kihagyásaink stb. ehhez képest már műviek; illetve, a természet mintájától elhatároltabban emberibbek. Az anekdóta képes úgy *csobogni*, mint a *víz*; a mi kódjaink ritmusa a *dugattyúké*.

*

Prózánk fiatal, és eddig főképp európai mintákból táplálkozott; mért kellene ma erővel függetlennek lennie tőle vagy mástól? A jó irodalom (ma különösen) csak nemesen „korcs” lehet; ti. ha minél több kereszteződés frissíti a vérét. Fajtisza kutyákat nem igen látunk brillírozni a világ cirkuszai-ban. A romantizált „magyar hangvételtől” is csak úgy eszmélődhetem, mint általában a magyarságomról, vagy magáról a magyarságról: mint különböző elemek keveredésének bizonyos százalékos megállapodottságáról. – Unalomig csépett kérdés ez, de mindig akad megnyilatkozás, igény, képzelgés, önámítás, ami újra papírra íratja az emberrel az effélet. A habosra kavart népies-urbánus viták, például, még mindig – mégha álcázottabbak is a motívumok és ürügyek.

Másik probléma-füstölgés: nagyon is igaz, hogy a történelmi szerep és súlypont egyfajta közérthetőséget, közérthető sablont biztosít. Az *ugyanaz* nem mindig, és nem mindenütt ugyanaz. A „kis irodalmak” ún. társadalmi regény-irodalma valószínűleg eleve handicap. Egy magyar Balzac? Ahhoz a társadalomnak is Balzac-súlyúnak és jelentőségűnek kellett volna lenni. Biztos lehetett volna kivétel; csak kevésbé változtatott volna a lényegen.

A dráma talán inkább teremthet kivételt. Mert eleve stilizáció? Mert mindig és mindenütt hús-vér valósággá tud és kénytelen lenni? A *Nórát* mindenetre könnyebb általánosabb érvényűnek érezni, mint mondjuk ugyanazt, egy norvég társadalmi regényben. A „kis kultúrák” és irodalmak társadalmi viszonyainak pontos-részletező epikája egy kissé mindig egzotikum és unikum marad. Inkább csak híradás, és nem maga a Híradás. Kitérésüket a *sűrités* és a *különös* irányában kereshetik; ami fókuszba hozza az egyetemeset, és az egzotikum „sablonját”. Csak így teszi és teheti közkinccsé. (Agyonidézett példám: az *Erdély* világirodalmi szempontból hősies csőd; a *Barbárok* telitalálat.)

Hosszú ideig a „kis irodalmak” rurikus-rusztikus tematikái, regényei tudtak még leginkább világirodalommal lenni. Lehetséges ok, hogy a rurikus-rusztikus körülmények, reflexek és reflexiók – vagy általánosabban: a természeti természetesség – közvetlenebb áthallást tudnak biztosítani; illetve, *ismerősebben* hagynak meg mindent a maga idegenségében. S így az esztétikai intellektuális mindenütt-érthetőséget és érdekességet is jobban biztosítják.

A technizált társadalmak látszólagos egyöntetűségének sablonja – internacionalizmusa – ennél sokkal kevésbé egyértelmű. S feltehetően azért, mert a természetben és természetesen inkább maradhatunk élményszerű egymást-értéssel testvérek. Ami viszont erre épül rá és technizáltan-civilizatorikusan kibontódik belőle, abban egyre inkább távolodva és elidegenedve jelenik meg a rokonságunk – ha mégannyira meggyőző is az egyöntetűségek sablonja. A differenciáltabb kultúra és civilizáció valójában sokkal mélyrehatóbb sokféleséget teremt (részletező bemutatásuk révén különösen) – s az ilyen típusú alkotásokat a „világirodalom” (érthető módon) inkább a meghatározó és irányító jellegű irodalmakból szippantja be a számontartott értékek közé –, mint amelyeken az egyetemes érvényesebben tanulmányozható.

Mindez változóban van, persze (útban a határ nélküli világ, az egyenrangúsító és egyszínűsítő testvériség felé?), – s változik az irodalom, a társadalmi regény is, mint olyan.

*

(Régi jegyzetek egy régi interjúhoz)

Botcsinálta meseírónak érzem magamat. Első meséimet inkább rábeszélésre írtam, mint belső ösztönzésre. Ez még az ötvenes évek elején történt. Valahányszor visszautasították egy novellámat, önvigasztalásul írtam egy mesét. Elég sok mesét írtam akkoriban; s még később is, sokáig. [Hogy milyen köz- és magán-légtérben, a baráti évődések milyen felhangjaival: megvilágítja egy kis epizód, amit ma már csak szomorú szordinóval lehet fölleveníteni. Egy délelőtt véletlenül összeakadtam a New-York kávéházban Sarkadi Imrével; odaültem az asztalához. Később Nagy Laci is oda-csapódott. Imre nézte a paksamétát a kezemben, s a maga felejtethetetlenül kedves, mórlikáló-ironikus hangján megkérdezte: „Hát csak meséket írunk, meséket írunk?” – s mindjárt egy konyakot akart rendelni nekem (ő már a negyediket magának), de udvariasan elhárítottam. Imrének pár nappal azelőtt jelent meg egy novellája a Szabad Népből, egy kulákról, aki engedély nélkül disznót vágott; s az írás summája az volt, hogy a kulákat megérdemelten hurcolják és büntetik meg keményen. Az írással, Imre minden emberi kedvessége ellenére sem tudtam egyetérteni. Sőt. De erről nem esett szó. Inkább a konyakról, amit rám akart tukmálni. Végül Nagy Laci tolt a félre a témát: „Hagyd már, mit bántod. Van aki mesét ír helyette...” Imre fönnakadt ezen: „Mi helyett?” Elnevettem magamat: „Mondjuk, a konyak

helyett.” Tény-való, hogy nagyon kellett akkoriban valami gyógyszer-pótlék.]

Mondják, hogy a gyermek valamennyiünkben ott van, s a jó meseíró ezt a gyermeket faggatja magában. Ettől a tanácstól azonban még nem leszünk feltétlenül jó meseírók. A fordítottjára is szükség van: hogy a rejtőző gyermek is faggatni kezdje bennünk a felnőttet. A nagy mesék – de az egyszerűen jó mesék is – mindig két tükröt villantanak össze: a gyermek ártatlanságát, és a mi megcsupált ártatlanságunkat. Andersen, s a legnagyobbak, bölcsen tudták ezt. Helyesebben, nem tudták, hanem az ösztönükben volt. Ők a született meseírók. A legritkább emberfajta. Egymaguk képesek kihordani azt a mesei mindentudást, amit a népmesék személytelen írói, egymást támogatva, századokon keresztül csiszoltak tökéletessé. De hát az örök mintát is ők adták a meséléshez.

Aztán vannak, akik próbálgatnak mesét írni. Így vagyok én is. S a szükséglet olyan nagy, hogy csakugyan könnyű meseírónak hinni magunkat. S ez nagy veszély. Talán ezzel a műfajjal lehet a legártatlanabbul, és a legjobb szándékkal visszaélni. Talán semmi nem íródik annyi, mint tisztességesen rossz mese. A gyermek mese-igénye azonban olyan erős, hogy még a silányhoz is igyekszik hozzáadni a maga tiszta költészetét. S ez akár meg is nyugtathatja bennünket – ha a gyanútlanság nem kötelezne még nagyobb felelősségre.

A gyermeknek még nincs megbízható kritikai érzéke, csak ösztönös kiegészítő képessége. S nem mindegy, hogy a kiegészítéseit – amit úgyse tudunk megakadályozni – mihez illeszti hozzá. S ez már pedagógia. Nem az, amit didaktikus szinten erőszakolni szoktak, abban nem hiszek. A minőség pedagógiájára gondolok. De hát a mese – mint minden művészet – végső soron a szépséggel akar meggyőzni. Az pedig, Claudel szavával élve: szeret görbe vonallal egyenest húzni. A pedagógia különben hasznos „egyenese” a művészetben a legügyetlenebb görbe, amit húzni lehet.

Általában fontosnak tartjuk, hogy a gyermeknek hiteles fogalmai alakuljanak ki az élet reális adottságairól. Senkinek se jut eszébe, hogy az óvodai környezetismeret-foglalkozáson félrevezessen vagy hamis képzeteket ültessen a gyerek fejébe – de ugyanígy: a csodák és valószínűtlenségek, a nyelvi szépség, a borzongás és megkönnyebbülés mesei élményébe is hitelesen kell bevezetni a gyermeket. A képzelet birodalmának is megvannak a maga newtoni törvényei, s azok legalább olyan fontosak a maguk helyén. De még tanulságul se valami „reálisat” kellene várnunk a mesétől. (Vagy olyan elégedettek vagyunk „reális” tanulságainkkal?) A mese költői ösztönzés, hogy átmentsünk egy keveset a valóságba abból a biztonságból, amivel a jót, rosszat, igazat és hamisat megkülönbözteti. S ehhez örök szempontjai vannak. Nem lehet megvesztegetni.

Persze, van a meséknek egy típusa, melyeknek épp az a célja, hogy a valóság „reális” adottságainak az ismeretébe játékosan bevezessenek. Hasznosak, fontosak; s ennyit elég is mondani róluk.

Nem hiszem, hogy a mese halódó műfaj. A gyermek mindig igényelni fogja, már csak azért is, mert a képzelet képessége és ösztöne nincs korhoz kötve. S még más szerep is várhat rá. Különösen az Európán kívüli mesekincs, s a primitívek mesevilága az, ami hitem szerint csak ezután áramlik be termékenyítően az irodalomba – ahogy ez a képzőművészet és zene területén már sokkal előbb bekövetkezett. (Gondoljunk a mai dél-amerikai irodalomra!) S ez talán szükségszerű is. A tudás és ismeret számára, mintha

ugyanaz az ámulat lenne újra hiteles – magasabb szinten –, mint ami a primitívek meséit és kozmonológiáit is éllette. A mese korszerű, csak jól kell odafigyelni rá.

*

(Regény. *Az ünnepi per hete.*) A város, valahol Európában, emlékeztetesen per színhelye 1500 táján; egy alig tizenennyolc éves lányt halálra ítélnék. Városközi csetepaték során, férfiruhába öltözve, csodás váratlansággal győzelemre viszi a maroknyi csapatot. Ő maga irtózik a vértől, sir a sebesültek láttán, a legvadabb harcok közben is bekötözi őket. Harcosait féktelen vakmerőségre ösztönzi ez a szent bátorság; s az összhang így tökéletes. Diadalmenetben tér vissza a városba. Nem kíván szerepet vállalni; egyetlen vágya, hogy visszavonuljon pásztorkodni. Előbb azonban szabadon bocsátatja az ütközet valamennyi foglyát, a város esküdt ellenségeit. Azt hiszi, a bizalom példája feloldja a gyűlöletet. A városlakók felháborodottan bíróság elé állítják az előbb még dicsőített lányt. Először úgy tűnik, hogy tette csupán a magabiztos, a sikert bármikor megismételni tudó szelidség túlzása; a per folyamán azonban kiderül, hogy semmi lényegesben nem úgy hisz, és nem azt hiszi, mint a többiek. A per a „mindent-másképp-értelmezés” démoni szövevényévé bonyolódik. A lány magatartása, eszményei unpraktikusak; a praktikum küldi máglyára a veszedelmes unpraktikumot. Ez a háttér. A regény a mában játszódik. A szuper-mában. A város a régi per erkölcsi hagyatékából él, azt váltja üzletre. Úgy őrzi a pert, mint valami kamatozó ereklyét. Külön városi időszámításuk a pertől datálódik. A családok a perig vezetik vissza családfájukat; s ma, a szuper-mában is pontosan számontartják, melyik család milyen szerepet töltött be a per idején – kinek az őse volt a vezető bíró, a kínzásokat vezető pribék (később öngyilkos lett), kié az együttérző foglár, a máglya meggyújtója stb. S hogy kinek az őse volt maga a pásztorlány. A város ma sem nagy, inkább a szuper-modern életforma kicsire zsúfolta Bábele. S csupa ellentmondás. A per idejéből megmaradt városrészt gonddal óvják. A városi tanács elrendeli, hogy nylon-kupolát feszítsenek ki fölötte; s egyéb technikai bizarrságok, szerte a városban, mind a per emlékének védelme jegyében. Ez a szemlélet és gyakorlat egész életmódjukat áthatja. Az ódon épületek mellett a legmodernebb építmények és intézmények. Technizált szórakozások. És üzlet, mindenekelőtt. A per a mindent eltető üzlet, ez a mindennapos téma, a cél, a motor. Az idegenforgalom óriási. Egész Európa itt „sütteti” magát. Búcsújáróhely a város; a pásztorlány históriája kivételes példázattá nemesedett. A város lakói – gyerekek, felnőttek – kivétel nélkül betéve tudják a híressé vált vádbeszédet, a lány hitvallását. Az idegenvezetők – gyerekek, öregek – egymással versengve, a világ minden nyelvén fűjják a szövegeket, korabeli ruhákban, megrázó átéléssel. Pénzért. Reggeltől estig a pert játsszák újra a turistáknak; s közben gazdagodnak. De amíg gépiesen színészkedik a hajdani példázatos tragédiát, nemcsak számontartják a származásukat, hanem valamiféle hierarchiát is betartanak maguk között, a szerint, hogy a per idején milyen szerepet töltött be az ősük. S egymással szemben – még szuper-mai érintkezésük során is – ott vibrál az egykori szerepvállalásnak és felelősségnek a különbözősége. De ez csak egyik arca lelki kettéhasadásuknak; a másik, hogy függetlenül az ősök-közvetítette szerepek állandó megjátszásától, valójában mind cinkosok. Egyikük se hisz a pásztorlány eszményeiben, de még a szent bíróság érveiben sem. Nemhogy dönten, de még állásfoglalni se tudnak a perben. De minek is, mikor elég, ha egyszerűen csak őrzi az emlékét? Egy mindkét részről hiteles dráma szenvedélyét örle-

tik malmukban, anélkül hogy ehhez a szenvedélyhez már csepp közük volna. Ha legalább valami termékenyítő saját rögeszméjük volna; de nincs. Amiről szó van: a szellemi-erkölcsi készlet fölélése, s az elfogyott készlet meg nem emésztett kőrödése. Így múlnak a napok, a hónapok, évek. Üzleti izgalmak, szerelmek, bűnügyek, neonfényes éjszakák. A hajdani pásztorlány legközvetlenebb leszármazottjának négy gyereke közül az egyik lány. Tizenhét éves, most lép a tizennyolcadikba. Úgy él ő is, mint az assisibeli a megtérése előtt; az aranyifjúság körülrajongott központja. Kicsapongás, gondtalanság – de végig e magatartás mögött ott lappang a másik, mintegy a szerepbeli, frivol ellentétként. Egy nap – mint a pásztorlány esetében is, – teljesen váratlanul következik be a változás: elkezd az új felismerés szerint élni, viselkedni, beszélni. Jó ideig semmi gyanút nem ébreszt; úgy veszik, mintha csak a bonyolult viselkedés-játékot, skizofréniát fokozná – amivel bizonyos mértékig mindenki kacérkodik. A lány kétségbeesetten próbálja elhitetni, hogy most nem játékról van szó. (Tulajdonképpen e közben fejlődik föl a hajdani per története s anyaga is.) A lány egyre vakmerőbben kerül szembe a környezetével, egyre kihívóbb és szokimondóbb. Viselkedése azonban csak a „tekintélyét” növeli; nem felráz, hanem szórakoztat. A technizált jólét világán belül szó sem lehet lelkiismeretfurdalásról. A játékot bonyolítja, hogy a lány fiúja a perbeli bíró legközvetlenebb leszármazottja. A fiú egy idő múlva sejteni kezdi, hogy a lány csakugyan hiszi, amit cselekszik, s már nem szerepet játszik. S most már a perbeli szerepből kilépve is döntésre kényszerül: elítélje a lányt? vagy a várost? Bizonytalanul, de mind többször áll a lány mellé; bár ezzel is csak a társaság szórakozását növeli – a játékot. A bandák, gengsek, tele vannak ingyenc pletykával: a bíró egy véleményen van a máglyára ítélendővel. (Múltjelen összecsendítése tolvajnyelvszerűen történik, egyikből csúszunk át a másikba, a közönséges társalgás természetességével.) A lány dicsősége, mint a per idején is, most sem tart soká. Elérkezik az évenként ismétlődő Ünnepi Per Hete. Ilyenkor az egész város átalakul, s az 1500-as évek városképét igyekeznek felvenni, amennyire ezt a technizáltság megengedi. Neonfényvel utánóznak olajlámgot. A pert ilyenkor folytatólagosan adják elő, hol délelőtt, hol délután vagy este – s közben folyik a mindennapos élet is. A lány most jut el a végső döntésig – szentségtörést követ el: a játékba botrányosan bekeveri a márt. Szókimondása és leleplezése – a per keretében – félelmes váddá nő. S nemcsak elrontja az ünnepi hangulatot (az idegenek nem azt kapják, amit a prospektusok ígértek), de a botrány az üzletet is rontja. Szerepét a második legközvetlenebb mártír-utód venné át, a lány azonban nem nyugszik bele: olyan helyzetet teremt, hogy azzal már érdemben kell foglalkoznia a városi tanácsnak. S egy pillanatra fölsejlik a hajdani per igazi szenvedélyessége: a vállalt hitek összeütközésének drámája, egy modern máglyára-ítélés. (A regény akár itt is befejeződhet; vagy pedig tovább szöjjük.) Tehát: a bíróság, mely kénytelen-kelletlen a lány ügyével foglalkozna, nem partner; nincs sem szellemi, sem erkölcsi fogódzója, de még kellőképpen barbár jogrendje sincs (íronia!), aminek az alapján s nevében ítélezhetne a lány fölött. A hajdani per modern változatának – itt, ahol egész Európa sütteti magát – egyszerűen nincs már lehetősége. Csak egy jól konzervált perük van. S különben is, egy új per, új mártír csak megzavarná a kamatozó régi nimbuszát. Még csak nem is elmeegógyintézetbe; egy szordinós, nyugtató légkörű intézetbe tanácsolják (és szállítják el) a lányt, hogy rendbe szedje az idegeit. S minden megy tovább, jönnek a hétköznapiak; a sarkokon korabeli rongyosságú gyerkőcök és öregek fűjják minden nyelven a bíró kérdéseit, s a pásztorlány válaszait. (1960)

1978. február 6.

Búcsú Nagy Lászlótól

*Dübörög a föld, zokog a fa,
süket elemek kiabálnak.
Szólhat-e most más? Száguld haza
vak lovon a huszadik század.
Repedt égboltja lélekharang,
hiába hittük koronának.
Tétova árnyak igazodnak,
állnak eleven kopjafának.*

*Temetünk N. L., hűl a kozmosz,
szökik a meleg a hideghez.
Nyüzsög az anyag, ami fontos,
ezután mindig kevesebb lesz.
Sírodtól kezdve az a vátesz,
ki visszafelé néz s harangoz.*

Életed árán

*Megkapaszkodni valamiben,
megfoghatóban, elhihetőben,
annyira csak,
hogy egymáshoz feszülő ujjaid
visszaszóljanak,
bőröd villáma szíven üssön:
még, még te vagy,
benne, de te! hogy körülötted
megperdüljön, mert megakad,
megzavarodik: mégse lenne
tökéletes a folyamat?
hogy a tölcserből felüvöltsön
a protestáló pillanat,
a halandó különvaló,
aki elhitte, hogy szabad, –
annyira csak,
hogy életed árán megjegyezze
halálodat.*

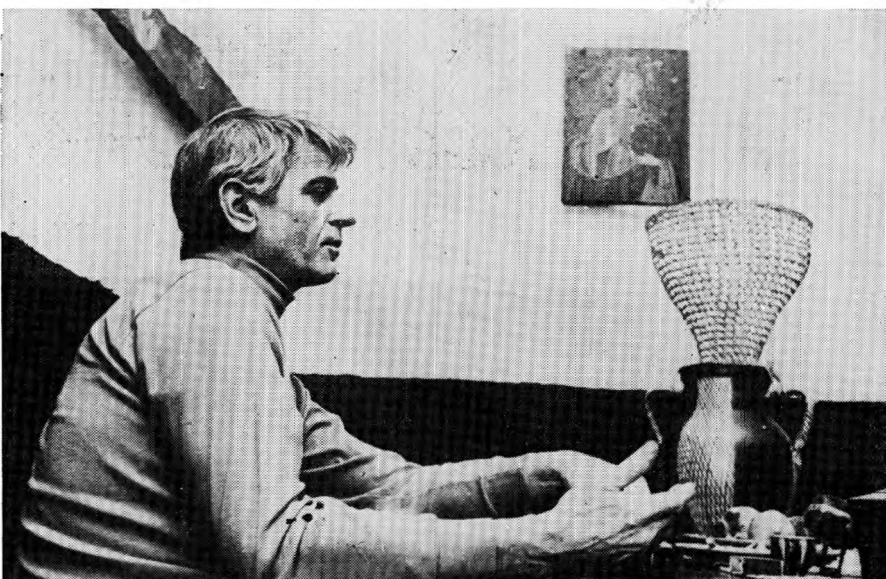
Nagy László

Nagy László Orosz János kiállításán

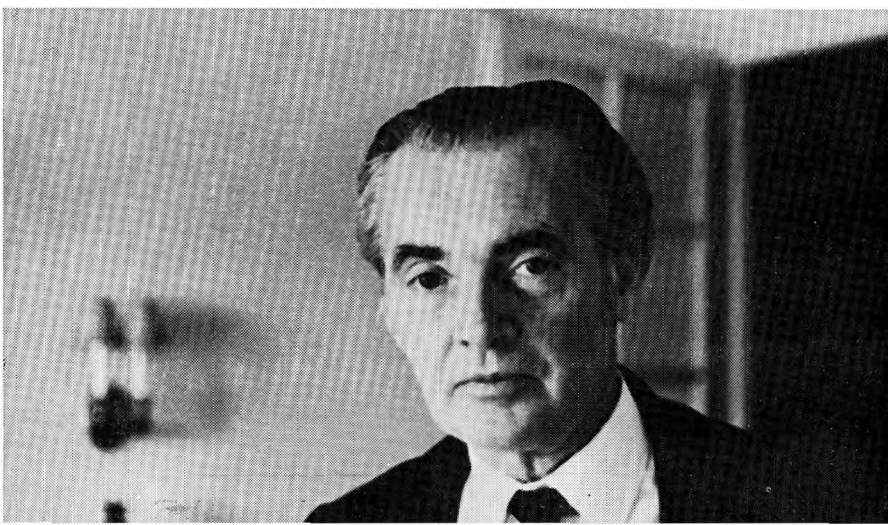

Simon István

Mészöly Miklós

Mándy Iván

Fák kórusa

*Győzhet a tél, tündökölhet a jégkor
gyémánt töreivel, iszonyú jogarával,
zászlókat tűzhet minden csúcsra a hó:
fejünket fölszegjük mégis az égre
milliárdszor is újra az „ügyis vége” fölé.
Kopár koronánkat emeljük a Naphoz.
Ő az egy igaz Isten, a lángszavu Úr.
Zöld vérünk újra kering, szerelmet
ringat az águnk, remegő új-gyönyörűt.
Minden gyümölcsünk ezerszeres áldott,
villám s balta sújtottan elzuhanunk;
leszünk ágy, asztal, néma koporsó,
anyjánál hivebb anyja a holtnak.
Sarjasztunk új gyökeret, lénybe törünk
diadalt veszünk milliárdszor.
Néma szavunkkal mi zengjük túl a halált.*

Kérdés alkonyatkor

*Figyelj most. Válaszolj: mi ez?
A nap vége? – Már a világé?
Nézd a fölizzó Napkeresztet:
Végítélet? Alkonyparádé?
Halld a szüntelen dübörgést?
Kő hull a kőre? Vasra vas?
Közeledik. Lobog az árnya.
Apokalipszis?! – Urlovas?*

Kialudhat a szemem

*Meghajtom fejem: elvégeztetett.
Későalkony. A nap végsőt lobban.
Sűrűl a csönd. Magányos cellám
sárga falát nézem már nyugodtan.
Tudom: a hajnal nem adhat kegyelmet.
Kongat a csönd. De hallottam szavad.
Az ítélet vagy, s mélységből a zsoltár.
Kialudhat a szemem: Láttalak.*

A hídon

*Október végén lehetett,
egyszer, vasárnap délelőtt
mentem veled a hid rácsozatán
babráló fényben, árnyban.*

*S ahogy karom előtt úszott
szemközt a könnyű széllel
arcod vidám-teszes
labdája, fölszegett
orrod finom madárcsőr-hajlata,*

valaki jött felénk Budáról.

*Ahogy fogyott a távolság közöttünk,
úgy nőtt a vig fölismerés:
hogy te, meg én, meg ő...
Lehajolt hozzád, meglapogatott
akár tulajdon gyerekét.
(Utólag magyaráztam,
melyik is volt a régtől szeretett
Gyula bácsik közül.)*

*De akit nem vehettél észre,
oldalt valaki még
állt ott a szürke támpillér alatt,
födetlen fővel szemüvegesen,
lehajtott arccal
irkált egy tűzetbe.*

*Tudd meg, ő az ki
minden hídon ott van,
eleven oszlopként kísért.
S lár mondhatatlanul,
hogyan arcát
nem fordíthatja többé
soha ránk.*

Interjú Bertha Bulcsuval

Nem találtam otthon az író, de engedélyt kaptam, hogy megérkezéséig leüljek a szobájában. Egész tűrhetően lakik, negyedik emelet, két szoba összkomfort. Ha azokra az albérletekre gondolok, ahol több mint egy évtizedet töltöttem el az életemből, Bertha Bulcsu ne szóljon semmit. Bár negyven felfelt jobb helyen is láttam már írókat lakni, igaz, rosszabb helyeken is. Túl nagy a zaj. Az egész Duna-kanyarba igyekvő forgalom elhőmpölyög az ablaka alatt. Az ablakon roló, redőny, vagy spaletta helyett okkersárga függönyök lógnak. Igazi függöny, csipkéből nincs. Az ember zavaró közeg nélkül kibámulhat az utcára. Szobája talán tizenhét négyzetméter, az ajtó mellett jobbra egy fekete asztal áll, balra mennyezetig érő könyvespolc, azon túl modern, fekete tetejű komód húzódik egészen a heverőig, ahol valószínűleg Bertha Bulcsu alszik. A heverő végében egy szekrény áll, polcain hanglemezek, folyóiratok sokasága, tetején lakik a televízió. A heverővel szemben az ablak és a fal között látható az íróasztala, előtte bárányszőrrel letakart szék. Az íróasztaltól jobbra újabb, mennyezetig érő könyvespolc. Nem lehet sok könyve, talán ezer kötet, bár az előszobában is láttam polcokat... A falon képek függenek, egy tassiszta kompozíció valakitől, egy-egy Borsos Miklós, Martyn Ferenc és Ferenczy Béni rajz, Lantos tűzzománc, s Bartha László címlapterve az Át a Styx folyón című kötethez. A komódon hatalmas filodendron áll, alatta rézből színházi gong, odább lemezjátszó, rádió, könyvhalmok. Egyetlen okkersárga szőnyeg van a szobában, ez ajtótól az ablakig ér. Kopott. A tapéta, és az ablakkeretek is kopottak. – Előveszem a noteszomat, de mielőtt feljegyezném a látottakat, újra körülnézek. Csak most látom, hogy a fekete asztalon, mely mellé leültettek, egy cserépkancsóban őszirózsa és valamilyen bársonyos virág színesedik. A kancsó mellett durván faragott melenca áll tele szilvával, szőlővel, mandulával. Az asztal sarkánál a radiátoron újsághalmok porosodnak. Magyar Nemzetek, Népszabadságok, Magyarországek, horgász-, vitorlás- és autósújságok. Az íróasztalán és körülötte nagy a tarkaság. Szinte vonzza az embert az összekeveredett jegyzetek, levelek, apró szótárak, színes pici tárgyak, szerszámok és szerkezetek televénye. Nem bírok tovább ellenállni a kísértésnek, felállok és az asztalához lépek. – De mintha máris nézne. Gyanakvó szemét a tarkómon érzem. Körülnézek. Képzlődés az egész. Az ajtókon fehér katedrál üveg van, ha ott állna, látnám a sziluettjét. Nincs itt, csak a szelleme. Micsoda asztal!? Megirhatatlan. Egy szellemi trágyadomb. Levelek faltól a lámpáig, legalább kétszáz darab, egy kávésdoboz tetején újabb ötven, nyilván a frissebbekből. Középen Joyce Ulyssese kék kötésben, rajt piros, négyszögletes rádió, mellette jegyzetek, névjegyek, s az egészen nyomatéknak egy tűzzománc relief darabkája. Ulyssesestől balra egy életfa áll cserépben, alatta orvosságos dobozok, köztük egy megszakító kalapács, gyújtógyertya, villanykörte, kis cseréptálban tengeri kagylók, mögötte tollak, csavarhúzó, ecsetek és apró türeszelők. Ulyssesestől jobbra noteszok, fényképhalmok, színes ceruzák hevernek, egy köcsögben újabb tollak

és színesceruzák, vagy száz darab. Fémdobozok, félig letekeredett írógép-szalagok, fényképkazetták, olló, radiók és nyolc darab asztali naptár. Egy a tartóján, a többi mellette. A napok, a hetek, az egész év agyon van jelölve. Színes bejegyzések tarkítják a mezőket reggel nyolctól este nyolcig. És minden ismétlődik. Hétfő-kedd: „Novella Népszabadság”. Ugyanez más színnel csütörtök-pénteken, aztán a jövő héten. Majd átcserélve valamilyen más munkával. Közbe kis címszavak a napok bizonyos óráiban: „Finnek, Természetvédelem, Szakonyi, Permetet venni, Telefon könyvkiadó...” A naptárak egymásban folytatódnak, majd visszakanyarodnak. Szánalmas küzdelem a hiányzó idővel. Az asztalon néhány frissen felbontott, nagy alakú boríték is hever. Egyik a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumból érkezett. Nem bírok ellenállni a kísértésnek, belenézek. Két testes anyag és egy levél: Az Országos Környezet- és Természetvédelmi Tanács 1978. II. félévi munkatervéről hozott határozatának megfelelően a minisztérium illetékes részlegei elkészítették a „Vízvédelmi feladatok a mezőgazdaságban” és „A koncentrált állattartó telepeken nagy mennyiségű hígtrágya környezetkárosítás nélküli elhelyezése, figyelemmel a hulladékszegény gazdálkodás elvére” c. előterjesztést. – Kérem egyetértését, esetleges észrevételeit...

Nem igaz. Ilyenekkel foglalkozik. A hígtrágya elhelyezkedése. Mikor ír ez az ember? És mit akar a hígtrágyával? – Addig írta az ÉS-ben az országos gondokat felvállaló cikkeit, míg aztán komolyan vették. Berántották mindenféle bizottságba. Most megnézheti magát. Volgával, Mercédesszel berobognak a főosztályvezetők, államtitkárok, s bármeddig tanácskoznak a hígtrágyakezelésről, kapják a fizetésüket. Az író saját rezsiben autózik, abbahagyja a regényét, írás helyett megbeszéli a trágyahelyzetet. Amíg tanácskozik, nem kapja a fizetését, mivel egyébként sincs fizetése. Ez a Bertha is kitalálta magának az életet.

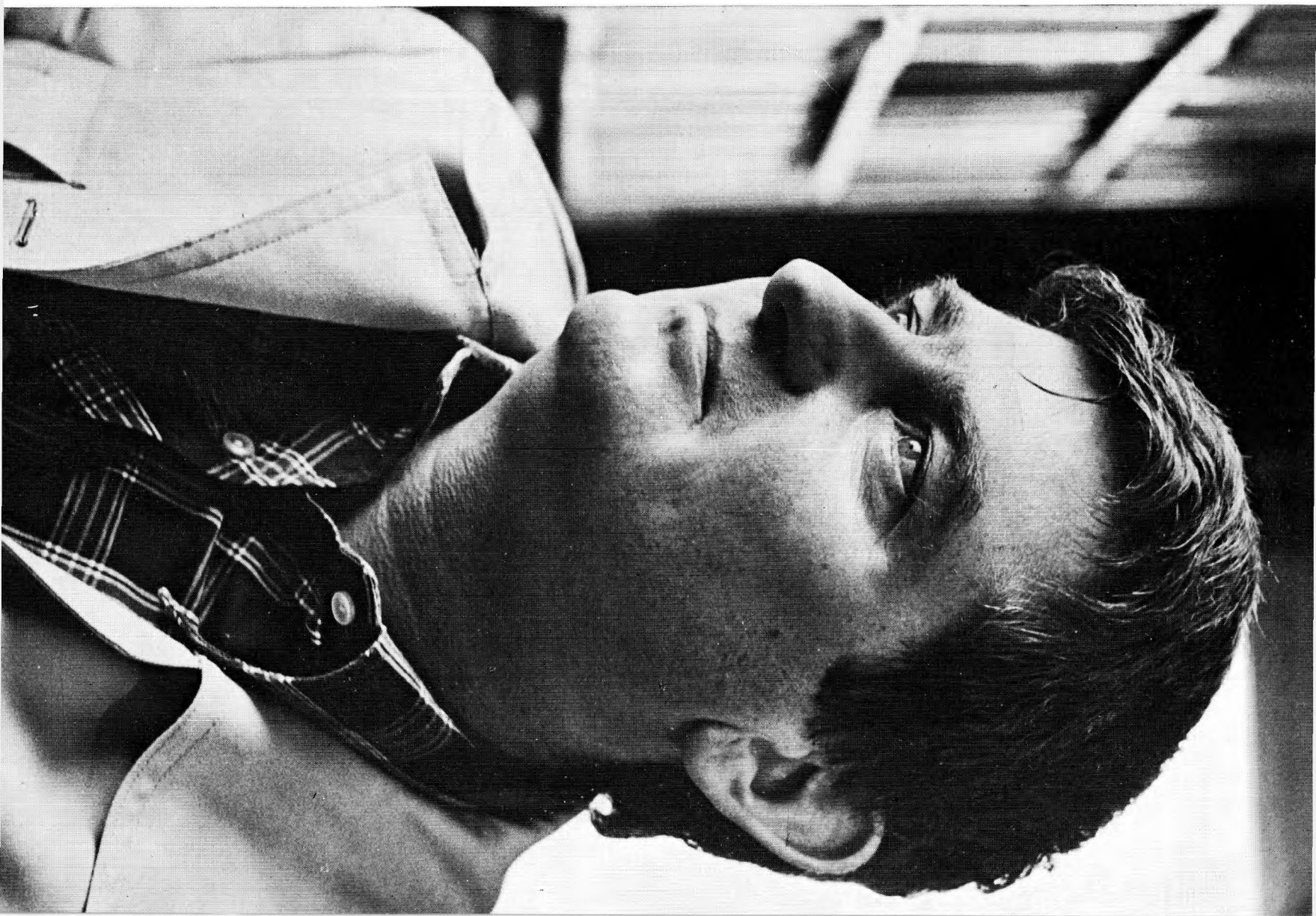
Az íróasztala felett nagyalakú, sötétkék csillagtérkép függ, a The National Geographic Magazine melléklete. Alatta Balaton-térkép, tőle jobbra a falon és a könyvespolc oldalán barométer és egy páratartalommérő készülék függ. Úgy látszik, ezek a koordinátái: Világegyetem az egyik végén, hígtrágyakezelés a másikon.

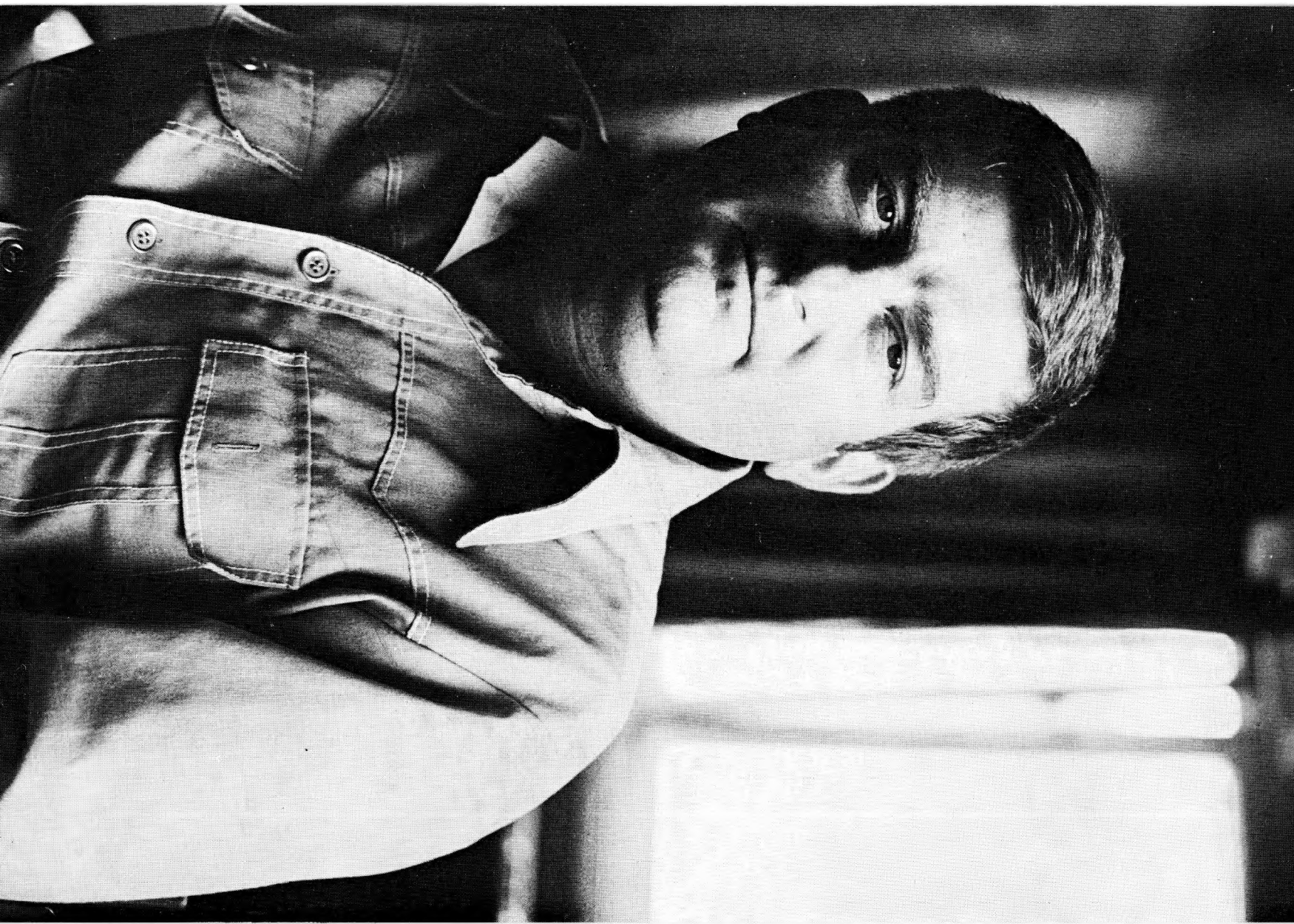
Nehezen kerül elő. Mit lehet ebben a szobában csinálni? Talán olvasni valamit, vagy feltenni egy lemezt? Erre nincs engedélyem. Az ágya végében, a televízió alatt raktározza a lemezeit. Nincs sok lemeze. Schubert, Mozart, Chopin, két agyonjátszott Beethoven, főleg az ötödik, Liszt, Bach orgonadarabok, Edith Piaf-album, hat-hét ország folklórzenéje. Nem hinném, hogy ezeket hallgatja. Egy finn: Eino Tulikari kantele darabjai. Kizárt dolog, hogy egyszer is meghallgatta. Óvatosan kicsúsztatom a borítóból és a fény felé tartom, merőlegesen. Lehetséges, hogy kantelet hallgat?

Érzem, hogy valaki néz. Lemezzel a kézben lassan megfordulok. Bertha Bulcsu a szobában áll és figyelni mit csinálok. Nehezen szólalok meg:

– *Bocsánat... Fogadni mertem volna, hogy soha nem hallgatta meg ezt a kantelet...*

– Északi zene. 1975-ben Helsinkiből Kokkolába, majd Kaustinenbe is eljutottam. Eino Tulikarival találkoztam, hallgattam a játékát. De semmit sem értek a zenéhez. Csak megsejtek valamit a hangokból. Nem mindig. Tegye le. Oda, a heverőre tegye le, és maga is üljön le.

– *Igy jól lesz?*

– Én odább tettem volna, vagy a tokjába. Bort adhatok? Vagy mást?

– *A bor jó lesz.*

Bertha Bulcsu kimegy, nyitva hagyja a szoba- és a konyhaajtót, mint ha ellenőrizni akarná, hogy mit csinálók a szobájában. Néhány pillanat múlva két pohárral és egy zöld borospalackkal tér vissza. A poharakat és az italt a fekete asztalra helyezi. Felemeli a karját, int, az asztal mellé ülünk. Tölt, fénybe emeli a poharat, lassan kortyol. Iszik, iszik, iszik... Nem is értem, hogy egy decis pohárból hogyan lehet ilyen hosszan inni. Leteszi, vár, néz. Engem. Az arcomat. Megszólalok:

– *Ha megengedi, feltennék egy kérdést a kezdetekről. Hogyan éltek, a család? Mi volt ott, ház, vagy emberek?*

– Ház nem volt. Épületeket béreltünk. Régen, tudja rengeteg épület volt, amit ki lehetett bérelni. Lakbért fizettünk, a lakbér komoly profitot hozott a háztulajdonosoknak. Apám a család legtehetségesebb szülöttje volt, csodálatos hanggal, színpadi fellépéssel. Gyermekkoromban örökké szólt nálunk a zongora, s apám énekelt. Későn, húszéves korom után tudtam meg, hogy felvették a Zeneakadémia operaénekes szakára, de anyám azt mondta, vagy ő, vagy a színpad. Apám így aztán vidéki tanító, majd tanár lett, s helyi szónoklatokat mondott a szereplés kedvéért, akkor is, amikor nem kellett volna. Apám ma, hetven éves korán túl is színpadi ember maradt, hatásos fellépéssel. Anyámat, aki klasszikus arcú fekete szépség volt, már rég elvesztettem. Meghalt, de él. Mindent tőle tanultunk meg, amit a társadalomban mozogva használni lehet. Ha azt mondja ház, meg szülőföld, nekem a nagyszüleim portája jut eszembe, Nemeskeresztúron. A nemeskeresztúri ház volt az én szülőházam, bár nem ott születtem, s a Marcal völgye jelentette számomra először a hazát. Tehenek és tinók voltak az istállóban, ezek bőgtek, megvadultak, s a szalmával kevert szar könnyfacsaró illata valóságossá tette a falut és a hazát.

– *Haza tud még menni valahová?*

– Csak, ha külföldről jövök. Akkor mindig érzem, hogy most hazaérek, egy országba, városba, lakásba, ahol az enyémekek várnak. Egyébként nem vagyok itthon, ahogy mások sem, ezért száguldozunk le-föl az országban, mint az örültek. Valahol otthon kellene lenni, de valami mindenütt hiányzik.

– *Hogyan telik mostanában egy napja?*

– Felkelek, eszem, nézek, aztán lefekszem.

– *És közben?*

– Közben elmegyek csavart venni, tömitést a csaphoz, szerelőt keresni, bejelenteni, hogy elromlott a tévé antennája és a kádlefolyó, leesett a csempé, kitörött az ablak. Kérdőíveket töltök ki. Maszekot keresek, leadom a régi mosógépet, a számlással, liftesekkel vitatkozom.

– *És mikor ír?*

– Ha nem kell csavart venni, mosógépet cserélni, tévéantennát és csapot szereltetni, postás és számlás nő után futni.

- *Ezek szerint soha.*
- Titokban azért írok. Éjjel kettő és három között.
- *Most min dolgozik?*
- Lemondóleveleim válogatott gyűjteményét rendezem sajtó alá.
- *Az elmúlt három évben két vezető állást hagyott ott. Lemondott az Új Írás főszerkesztő-helyettesi beosztásáról, majd utána az Írószövetség titkári állásáról is. Milyen következményei voltak ennek a lépésnek?*
- Bolondnak néztek az emberek.
- *És a minisztérium?*
- A minisztérium megértőnek mutatkozott, mivel az egészségem mindkét esetben valóságosan megromlott. Az író helyzete egyébként is sajátságos. Ilyen praktikus ügyekben nem ítélik meg olyan szigorúan, mint más kinevezett hivatalnokokat.
- *A megromlott egészségén kívül más nem motiválta lemondásait?*
- De igen. Az Írószövetséget főleg az aperitif miatt hagytam ott. Nem bírta a gyomrom.
- *Ezt nem értem.*
- Tudja, azokban a hónapokban az Írószövetség olyan volt, mint az IBUSZ. Tele voltunk külföldi vendégekkel, delegációkkal. Amikor megérkeztek és elutaztak, mindig ebédet adtunk a tiszteletükre. Valamelyik titkár velük ebédezett, gyakorta én. A költségvetésünkben aperitif volt, de előétel nem. Így a pálinkára közvetlenül a forró levest kellett felhőrpölni. Ezt nem bírta sem a gyomrom, sem az ízlésem.
- *Mit tart mint író a legfontosabb feladatának?*
- Szerintem a legfontosabb írói feladat, hogy az ember mértékletesen igyon, pontosabban tudományosan. Olyan ez, mint a magfúziónál a kritikus tömeg. Az alkohol a pszichikai szférában ugyanúgy hasadóanyagnak tekinthető, mint az atommáglyában a 235-ös tömegszámú uránium. Ha az ember mértékletesen iszik, jó kedéllyel, vaskos humorral kivédi a pálya szörnyűséges ártalmait, de ha délelőtt is iszik és délután is, akkor bekövetkezhet a robbanás. Mond valamit az ember, csendesesen, mellékesen, egy szelíd alaknak az asztal mellett (aki aztán feljelenti). Vagy dühösen, vitézül, gombafelhőben. Ezt jelenteni sem kell. A körüton végig beszélnek. Az összes ezredesnek, akik gesztenyét sütnék, s a kurvák, akik nem is értik. Meggondoltan kell inni, de kitartóan. Ugy kell felfogni az egészséget, mint egy maratoni futóversenyt. Van aki összeesik közben (vese, máj), de a kitartó futók a stadionig bírják. Stadion persze nincs, ezt a legkitartóbb futóknak sem szabad megtudni.
- *Az író társadalmi helyzetét milyennek látja, s helyét a közéletben?*
- Az írók húsz százaléka a társadalmi helyzete nagyon jó, politikusokkal vacsoráznak, sokat járnak külföldre, gyermekeik megkülönböztetett bánásmódban részesülnek. A további harminc százalék megjelenik, kezefognak velük, díjakat is kapnak. A többi ösztöndíjban és segélyekben részesül.

– *A politika és a társadalmi mozgalmak érdeklik?*
– Van bennem egy javító szándék, és ez sok kellemetlen helyzetbe sodor. A fő baj az, hogy a marxizmus elmélete nehezen fordítható le praktikus társadalmi, gazdasági nyelvre. A fordítás alapján létrehozott gazdasági és társadalmi helyzetek engem elég gyakran zavarba hoznak.

– *Milyen a közérzete?*

– Ma nagyon jó. Holnap lehet, hogy rossz lesz.

– *A szorongást, mint emberi érzést, ismeri?*

– A kigyóktól félek. Feljönnek a falon és bent a szobában megfojtanak.

– *Volt már életveszélyben?*

– Ebben az országban mindenki volt már életveszélyben. Az ember fenyegetettségben él. Például saját önszántából felakaszthatja magát. Ez is életveszély, és sokkal realisabb, mint az atomháború. Az atomháború késik. Mindig kitalálnak valamit. Valójában félnek, mint mi egyszerű emberek is. És pénzt keresnek közben. Az atomháború nem üzlet, csak a fegyverkezés. Ha felrobbantanak egy szerkezetet, vége mindennek... Ha a robbantásra csak készülődnek, akkor az összes tábornok, politikus, főtisztviselő, adminisztrátor lánya gyönyörű színes bugyikba öltözhet, és szert tehet bizonyos szexuális élményekre. – A háború alatt egyébként sokszor voltam életveszélyben. Tapolcán laktunk és az iskola parancsára selyemhernyót kellett tenyésztenünk. A hernyók borzalmasan sokat zabáltak. Mi diákok, a Szentgyörgyhegy felé vezető utak mentén nagy kenderzsákokba szedtük az eperfalevelet. Levélszedés közben sokszor lecsaptak ránk az angol légierő vadászgépei. Hosszú sorozatokat lőttek ki ránk, s az árkokban hasalva csak valami különös csodának köszönhattük, hogy életben maradtunk. Később Szombathelyen a szőnyegbombázásokat és a frontot is túléltem.

– *Hogyan élt az ötvenes években?*

– Nagyon jól. Napszámos, később segédmunkás voltam. Novelláim ötven százalékának az élményanyagát akkor szedtem össze. Fizikailag sokat dolgoztam, de a szellemem figyelt. Nagyobb ajándékot aligha kaphattam volna egy politikai rendszertől.

– *Mitől ideges, ha ideges?*

– Magamtól. Évek óta tudom, hogy a mi szűk világunk a maga módján normális. Ha ideges vagyok, bennem van a hiba.

– *Van valamilyen babonája?*

– Persze... Tudom, hogy a fekete macska az autó előtt szerencsétlenség, a pók és a disznó jót jelent, s ha az ember féceszbe lép, biztosan szerencséje lesz.

– *Álmodni szokott?*

– Az éjszaka azt álmodtam, hogy a balatongyöröki kikötőben egy halász nagy kosár fejetlen halat tartott elém. Mondta, hogy nem ő fogta. Megijedtem a halaktól, de vele mentem a vendéglőbe, hogy megsütsessük a zsákmányt. Szálkás halak voltak. A torkomat összebökdösték a szálkák, és nem adtak inni. A víz kék volt és végtelen, mintha nem is tó, hanem tenger lenne.

Hullámozott, s hajók bukdácsolnak a kikötő körül, félig behúzott vitorlával. Olyan volt az egész mintha nem is Balatongyörök lenne, hanem egy rendes tengeri hely. De Balatongyörök volt. A ligetben platánok és fenyőfák álltak, s a régi kabinsor a vízpartig ért.

– *Hisz a barátságban?*

– Van néhány ember, akikkel évtizedek óta összejövök. Ez lehet, hogy barátság. De az is lehet, hogy erőtlenség, enerváltság, döglődés. Úgy ismerjük már egymás szemétdombját, hogy gátlástalanul tudunk együtt lenni. Idege-
nekké kinosabb lenne. Nyilván ez a barátság. Ha ez után is marad valami, akkor az tényleg barátság. Van bennem szeretet az emberek iránt, s tudom, hogy azok is elviselnek.

– *Vannak ellenségei?*

– Természetesen, ha nem lennének, abbahagynám az írást.

– *Gyűlölt már valaha valakit?*

– Csak percekig, dühömben.

– *Mondjon egy pénzösszeget, amit összegnek tart.*

– Hogy én mit tartok összegnek, az ma Magyarországon mellékes. Egy kapitalista szagú elit diktálja az árakat. Az öröklakások négyzetmétere tízezer forintnál kezdődik, és persze az átirás. Van, aki sokkal többet kér. Ha én jobb tanácsú lakásra akarnám cserélni ezt a lakótelepi lakást, amiben élünk, százötven-kétszázezer forintot kellene fizetnem, ha öröklakásra, minimum négyszázezret. Egy Rákóczi téri kurva öt-hatszáz forintért kapható, ugyanez az Astoriából ezerért. Egy havi albérlet hatszáz és kétezer forint között mozog, s a háromezer forintos kereset országosan nagyon jónak számít. Kenyérben is lehet számítani a keresetet, paradicsomban és paprikában is. Ki miben akarja. Idáig a lottón lehetett nyerni két-három milliót. Egy ilyen összeg helyrerázhatja az embert, de ez is befuccsolt. A Faragó Vili elintézte, hogy ne lehessen ennyit nyerni, vagyis ne lehessen ebben reménykedni.

– *Érez magában valamilyen hiányt?*

– Persze, azért írok. Az írással egészülök ki teljes értékű emberré.

– *Szenvedélyei vannak?*

– Csak azok vannak. A szenvedélyek és az undor hullámverésében élek.

– *Mi a kedvenc étele és itala?*

– Reggelire szívesen eszem vajaskenyeret fekete kaviárral, vagy lágytojást piritott kenyérrel. Sok teát iszom. Délben friss főzeléket eszem, kevés hússal, este magyaros sülteket, amire inni lehet. Ünnepi ételeim közé tartozik a csülkös bablevés, a húsos káposzta, a borscs és a szoljanka leves, a rostos sült fogas kapribogyóval. A száraz fehér borokat szeretem. Bort mindig szívesen iszom, csak az élet sajnálatosan korlátoz ebben. Délelőtt, sokszor egész nap, vagy azért nem ihatok, mert írnom kell valamit, vagy azért, mert autót vezetek.

- *A nők sokat, vagy keveset jelentenek az életében?*
- Nő ember vagyok, gyerekeim is van kettő, tehát sokat. Fiatalabb korban nagyon bele tudtam szeretni lányokba, s ebből elég sok bajom származott. Én még a régi típusú társadalomban nőttem fel, amikor a nőket tisztelni illett, a lányokban pedig angyalokat, tündéreket sejteni. Hosszú ideig arcokba, jelenségekbe voltam szerelmes. Később is előfordult velem, hogy az érdekesebb nők egyik részének az arcára, másik részének a fenekére emlékeztem. Az arc és a hústömög szintézise megzavart. Manapság, amikor az irodák és a városi utcák tele vannak diadalmas női seggekkel, s az egész világon győzött a nyers hús, a hullámzó biológiai szerkezet, nevetségessé válik az író, arcok és szép szemek után kutató nosztalgijával. A nők macskaszzerűsége most is izgat, szívesen és nagy élvezettel írok nőkről, mert teljes egészében, kiismerhetetlenek. A legolcsóbb, legközönségesebb nőben is van valamilyen különös titok.

- *Melyik a legkedvesebb ünnepe?*
- A karácsony, amikor Jézus megszületett és a húsvét, amikor Jézust keresztre feszítették. Szeretem átélni a nagy misztériumokat, mivel magukban hordozzák az emberi lét abszurdumát.

- *Ön szerint merre halad az emberiség?*
- Semerre. A világ nagyobbik részén az emberek és embercsoportok igyekeznek elvágni egymás torkát. Minden csoportnak, fajnak van valamilyen elmélete, amivel iszonyatos cselekedeteit igazolni tudja. Erre az igazoló elméletre csak átmenetileg van szükség. Néhány évtized múlva, már szótlannul gyilkolnak.

- *El tudja képzelni, hogy más bolygókon is élnek emberek?*
- Természetesen. A világegyetemben a földi civilizáció csak melléktermék. Talán egy elvetélt kísérlet.

- *Steinbeck azt nyilatkozta egy interjúbán, hogy a jövő nem létezik. Ön szerint létezik?*

- Nem tudom, hogy létezik, vagy nem létezik. Ha tudnám, isten lennék, vagy augur. Akkor hatalmam lenne, vagy sok pénzem. A holnap reggel is jövő, azt biztosan megérjük. Mindenesetre úgy kell élnünk és cselekednünk, mintha létezne jövő. Figyelje meg az öregembereket, haláluk előtt fél évvel még tele vannak tervekkel. Megnőszülnek, építkezésbe kapnak, szőlőt telepítenek. Az emberben ez a csoda. Ha valamiért mégis fennmarad a földi civilizáció, akkor ez az ösztönös erő tartja fenn, és nem a tudományosan szervezett mentőakciók.

Bertha Bulcsu lassan az ablakhoz lép és kibámul a térre. Nézi az autókat, a rohanó, tülekedő embereket, szoknyák libbenő színfoltjait. Áll az ablaknál és néz. Azt hiszem, ez a természetes állapota.

Városarc

Munkámhoz kérdőívek is készültek.

A megkérdezett mintában volt mérnök, munkás, vasutas, anyakönyvvezető, lelkész, pedagógus, közgazdász, nyugdíjas. Egyharmada veszprémi őslakos, kétharmad 1948 után telepedett le. Ez a reális arány.

Arra a kérdésre, hogy miről nevezetes Veszprém, kimagaslóan az egyetem kapta a legtöbb szavazatot. A második és harmadik helyen holtversenyben a város történelmi múltja, illetve a három kutatóintézet következik. A tizenhatféle nevezetesség között szerepel a város ipara, a viadukt és az állatkert is. Legkevesebb szavazatot a kézműipar, a színház, a húszemeletes toronyház és a Balaton közelsége kapta. Arra a kérdésre, hogy Veszprémmel kapcsolatban mi érdekli, mi foglalkoztatja, a megkérdezettek nagy többsége három, valójában mégis egymáshoz tartozó választ adott: a város mai élete, a városfejlesztés kérdései és az ezredfordulóig várható prognózis.

Nem kerülhették ki azt a kérdést: milyen lesz Veszprém az ezredforduló idején?

Nem tévedtem. Az ember reményteljes lény, szívesen engedi szárnyra a képzeletét. A jóslás nem okoz nehézséget.

– Láttam egy kiállítást. Ha olyan lesz, akkor nagyon szép, de féltő, hogy nem fog megvalósulni. Nincs a városban uszoda. A tervekben sem szerepel.

– Borúlátó vagyok, vagy inkább hitetlen. Tudom, hogy milyennek szeretném látni, de hogy milyen lesz? Erre nem tudok. A makettok szépek, de ha ilyen szemetes marad a város, akkor hiába fejlődik sokat.

– Vizuálisan el tudom képzelni a külső karakterét. De inkább: az emberekben milyen lesz a változás? És egymás kapcsolatában? Növekszik-e majd az elidegenedés? A kor színvonalán meg tudunk-e mindent adni az embernek? Levegőt, például. Stb. Ez inkább aggodás. Talán mert éppen érdekel.

– Félek, hogy nem ilyen lesz, mint ami még nyomokban megvan. De azért elképzelhető, hogy lesz valami fordulat.

– Ha nem mentjük meg a régi dolgokat, az borzasztó lesz.

– A munkahelyemen fél éves tervet állítottunk össze, hogy az ötéves terv megvalósítását elősegítsük. Nem könnyű negyedszázadra előre látni. Az ilyen jóvendülés inkább, mint megalapozott előrelátás. Úgy gondolom, hogy a város struktúráját és jellegét illetően lényeges változás nem várható. Megtartja közigazgatási-központ jellegét. Erősödik a kulturális, szellemi vezető szerepe. Az iskolaváros jelzöt minden szinten kiérdemli. Több lesz a teljes foglalkoztatást biztosító könnyűipari, műszeripari üzem. A lakosság száma hatvanötezer lesz.

– Rendezettebb lesz, és remélem, hogy tisztább.

– Veszprém lakosainak a száma körülbeüll hatvanezer fő lesz. A levegője még jobb, mert megtörténik az ipar teljes kitelepítése. Az új lakónegyedek építése befejeződik. A városközpont kiépül az intézmények irodáival. Új szállodák lesznek Veszprém-ben. A nyolcas út elkerüli, és a város egészen Balatonalmádiig húzódik.

– A lakosság eléri az ötvenezret. Nagyobb ipari létesítmény aligha várható Veszprémben. Egyrészt mert vízben szegény, másrészt körülbelül huszonöt kilométeres körzetben gyárak veszik körül. Tudományos és kulturális vonalon fejlődhet.

– A népesség számának növekedésében várok nagy fejlődést.

– Mint megyeszékhely, egyben a Balaton fővárosa lesz. Összekapcsolódik a Balaton községeivel, ami feltehetően Balatonalmádi felől következik be. Ipari települések veszik körül, és pihenővárossá alakul át. Elképzelhető a kötelpályás közlekedés is a Balatonra.

– A futrológiát nem tartom komoly dolognak. Pusztá találgatás, hogy mi lesz itt kétezerben. A víz, a levegőszennyeződés, a zajártalom sajnos már valóságos gond Veszprémben. De miért csak rosszra gondolnék?

– Akkor talán már nem kinoz bennünket az átmenő forgalom. Talán a fürdőkultúra helyi lehetőségeit is megteremtik. Ugyanis nincs városi strand. A Séd vízrendszerére épülő víztározó fürdési és vízisport lehetőséget kínál majd, ha elkészül a Csatár alatt a völgyzáró gát. A Balaton nemzetközi jellege, zsúfoltsága és a borsos árak nem mindenkit vonzanak.

– Szülővárosom hatalmas kiterjedésű, legalább nyolcvanezer lakosú komoly ipari centrummá és nagy egyetemi várossá fejlődik, nyolc-tízemeletes modern lakónegyedeivel.

– Modern város lesz, közepén a várral és a várat környező utcákkal, akár egy ékszerdoboz. Összeépül még néhány szomszédos községgel. Elsősorban Gyulafirátóttal, majd Litéren keresztül a Balaton-parttal. Akaratyától Alsóörsig, beleértve Szentkirályszabadját is. A Balaton üdülőmegye székvárosa lesz.

– Kétszázezer lakosú, iparilag nagy jelentőségű városz lesz.

– A távlati terveket nem ismerem, de ha megérem, abban biztos vagyok, hogy a rohamos fejlődés során valami nagyon széppé fog fejlődni. Ebben biztos vagyok...

Fiókom mélyén egy 1928-ból származó újságcikk lapul, mintha maga is kitöltött kérdőív volna. Nem muzeális érték, de megőriztem. Ragaszkodásom oka: a cikkel egyidős vagyok.

A szerző – nevezetes újságíró volt – medítál, hogy milyen lesz a világ ötven év múlva? Fel se merült előtte a második világháború sötét árnyéka, sőt a jövőt úgy ítélte meg, hogy Németországban „a szélsőséges elemek lába alól kicsúszik a talaj.” A gyarmati rendszer felbomlását háborúk és forradalmak nélkül jósolta meg. Előlegezte, hogy a Szovjetunió ötven év múltán is tényező marad, bár „a kommunizmus eszméjének korántsem lesz olyan hatása, mint ahogy az eszme hívei gondolják.” Ugyanakkor figyelmeztet, hogy a világon az individualizmust a kollektívizmus fogja helyettesíteni, és a hatalomra kerülő embereket az ifjú generáció adja. Lesznek negyven esztendő miniszterelnökök, huszonöt éves képviselők és harmincöt éves nagykövetek. Ötven év múlva az asszonyok is szavaznak. Az ötszáz hektáron felelő földbirtokok megszűnnek. Az intelligencia egyedüli szellemi tápláléka az újság lesz, és a regényírók mind rosszabb és rosszabb regényeket fognak írni. A zene és a sport lesz az emberiség két nagy élvezete. Az aviatika fejlődésének határai már a végtelenséget érintik. A vonatokat és a hajókat csak teherszállításra használják. A benzint a villamosság fogja helyettesíteni, és az időjárást egy héttel előre tudhatjuk. Az orvosok közül csak az ideggyógyászok és a gyomorspecialistákra lesz szükség. A szerelem is elveszíti jelentőségét, a válások olyan gyakoriak lesznek, mint a házasságok. „Egyes országokban

a nők férfiruhában fognak járni, asszonyok lesznek a diplomaták, a miniszterek, bankdirektorok. Sőt, még a katonák is...”

Az utókor szigorával olvasva talán nevetséges, a figyelmeztetésekből én mégis valamiféle aggodalmat, vagy inkább felelősséget érzek. A „mi lesz holnap” nyugtalanságát. A cselekvésre kész ember képzeletét. De milyen bizonyossággal tudhatjuk, hogy mi lesz holnap? 50 éve nagy kockázat, vagy olcsó bátorság volt előrelátni 50 évet. Ma már 20–30 évre szóló terveink vannak, de háborútól, változásoktól, csalódottságtól megszaggatott képzeletünk 50 év távlatába is biztonsággal előremerészkedik. A prognózis a múlthoz képest azonban ma is fellengzősnek tűnik, mert csak a múlt értékeit ismerhetjük teljes bizonyossággal, míg a képzelet, a terv eredménye bizonytalan. Minden utólag derül ki, erősödik fel, véglegesül bizonyítékká, esetleg igazsággá, vagy éppen tévedésünk, kudarcunk tárgya lesz. Mégis, a prognózis valamiféle jelkép az állandósághoz. Folyamatosság és bizakodás. A remény megtestesítője. Hogyan van az, hogy nemzedékek során át, csalódások, vesztetések és visszaélések ellenére is szüntelenül erősödik és gyarapít az ember?

Mert a működés állandó. A folytonosságban rend van. Egység, amely dialektikusan működik.

*

Nehezen találtunk időpontot, de megértettem Venczel Jánost, a veszprémi városi pártbizottság első titkárát: a funkcionárius legbonyolultabb teendői közé tartozik az időegyeztetés.

– Fél óra elég lesz? – kérdezte a telefonban.

– Nem nagyon – kedvetlenedtem el, valamiképpen éreztetve a beszélgetés fontosságát.

– Ne haragudj, öregem, azon a napon egy perccel sincs több időm.

– És a rákövetkező nap?

– Azt hiszed, van itt olyan nap, amikor becsületesen kijönnék a negyvennyolc órából? Szerdán még fél óráam sincs. Péntek talán... De nem! Az se jó. Most nézem, hogy reggel héttől este kilencig egyfolytában. Evésre se jut idő...

– Akkor jó lesz a kedd. Bevezetőnek megfelel – egyeztem bele, amibe úgyis bele kellett egyeznem, s némi keserőséggel gondoltam hálátlan munkámra, melyet itt Veszprémben nem mindenütt vesznek komolyan.

Eszembe jutottak a helyek, ahol díjbeszédő módjára álltam a titkárnő előszobájában.

– Kit jelenthetek be? – kérdezte kifürkészhetetlen arccal, ami előtt felismerhetetlenné zsugorodik az ember, vagyis a megsemmisülés küszöbén ácsorog, majd kis idő múlva, főnökétől kijövet üveges mosollyal tessékelt a párnázott ajtó mögé, miközben magatartásával tudtomra adta, hogy ő és a főnöke közösen tudnak rólam valamit, amiről nekem fogalmam sincs. Mégis szerencsésnek éreztem magamat, mert a főnök fogadott, holott kiadhatott volna albérltetbe valamelyik beosztottjának, aki néhány részletkérdéstől eltekintve, annyit sem tud az üzembről, intézményről, mint én. Előfordult. A pillantásokból, a finom-érzékenyen unalmas kis mozdulatokból (hol s kitől sajátították el?) éreztem, éreznem kellett a munkám jelentéktelenségét, s ilyenkor már föl sem merült bennem, hogy vitába szálljak az egymásnak ellentmondó érvekkel és nyilatkozatokkal.

Húsz perce várok Venczel Jánosra. Ebből nyolcat az előszobájában, több, mint tíz perce pedig irodájának egyik kényelmes karosszékében. Mégse neheztelek rá, mert belépésem előtt egy más megyéből érkezett küldöttséget

engedett ki az irodájából, majd amikor asztalhoz ülhattünk volna, egyik munkatársa lépett be menetrendszerű szabályossággal: a Budapestről érkezett bizottság vezetője szeretne néhány szót váltani vele, mielőtt visszautazik a fővárosba.

A megbeszért harmincből még hátra van tíz percem. Semmire sem elég.

Nyílik az ajtó, a lendület valósággal berántja Venczel Jánost. Lezuhan a karosszékbe, határidő naplója a megfelelő helyen szétnyílik, ahol kilenc óra harminc percnél szerepelek.

– Látod? – pillant rám tehetetlenül, s elébem tol egy csésze feketekávé.

Az enyém, nekem hozták, mégis úgy kortyolok bele a kihűlt kávéba, mintha valaki itthagya volna.

Eszembe villan az első találkozásunk. A kiemelt és öntudatos, önmagunkkal tökéletesen tisztában levő emberek magabiztosságával nyújtotta a kezét.

– Robbanóvegyész vagyok, öregem!...

Vannak emberek, akik nem tudnak megállni. A lüktető munkakedv oly erővel űzi, hajtja őket a cél felé, hogy az már-már idegenné teszi. Az ilyen emberek félnek a társadalmi haladás hullámvölgyeitől, ezért folyton égneek. Ritkán lesz belőlük bölcs, s még ritkábban hosszú életű.

– Álmodni könnyű! – méltatlankodik. – De a pénzügyi és anyagi feltevélt megteremteni!... A városkép régen sem egy-két évtized alatt alakult ki. Itt a sok műemlék külön gondot jelent... És ki felel azért, hogy a fejlesztési alapot nem tudták felhasználni? Hatezer lakásigénylő szempontjából is válaszolni kell erre!...

A határidőnaplóba pillant.

– Írjad csak!... Ötvenezer lakos. A gondjaink tizenöt-húszévesek. Terveink nagyon szépek, de az építőipar kapacitáshiányával számolni kell. Írd fel azt is: mit jelent az, hogy Veszprém a Dunántúl központjában van? Tranzit- és idegenforgalmi szempontból. Aztán a településföldrajz. Az emberek Veszprémbe lakótelepeken élnek. A szabdalt terepviszonyok miatt hét lakótelepünk van... A közlekedés, például. Volt olyan nyár, hogy az autók Kádártáig álltak. Több közlekedésfejlesztési terv készült, köztük olyan is, hogy a városon át egy Tisza-hidnak megfelelő viaduktot kell építeni. A legkézenfekvőbb terv megvalósult: a 8. számú főközlekedési út nem fog átmenni a városon. A helyi forgalomban is nagy növekedéssel kell számolni. 1974-ben tizenháromezer utas volt, de távlatban plusz tizenkétezerrel kell számolni... Nincs még egy magyar város... Írod? Jegyezd csak!... Nincs még egy magyar város, amelyik ennyire dinamikusan vegyész, a szakmunkástól a tudósig. Egyetemünk és kutatóintézetünk van... A szociális összetétel? Feladatunk a munkásság betelepítése. Aztán: a történelmi múlt és a jelen kapcsolata. Például a vár. A város egymaga nem képes. Ha beleszakad, akkor se!... Környezetvédelem? Az állandó széljárások miatt a legtisztább levegőjű város ez. Az üzemek a város szélén helyezkednek el. Jelenleg csak a faárugyár és a tejüzem van a városban... Írod?... Szólj, ha gyors a tempó! Az ellátó kereskedelem jobb megszervezése. Ellátási szempontból itt a Balatonról betóduló vendégek miatt százezer emberrel kell számolni. A város közművesítése. Víz. Csatorna. Hűszem. Mentők. Raktári tárházak...

Nem jegyzetelek. Nincs értelme. A határidőnapló maga a végtelen.

Venczel érdeklődve pillant fel.

– Mindent tudsz, nem?

(Folytatjuk)

MARTYN FERENC ÉLETMŰ-KIÁLLÍTÁSA

A budapesti Történeti Múzeum életmű-kiállítással köszöntötte a nyolcvanadik életéhez közeledő Martyn Ferencet. Ez az életmű meglehetősen szokatlan, mondhatnám, párját ritkítja a modern magyar művészet történetében. Ez több körülményből is fakad. Egyrészt Martyn Ferencet festőként szokás számon tartani, jóllehet jelentős a szobrászi munkássága, s igen fontos a grafikus tevékenysége. Másrészt pedig az életmű olyan végletes ellentmondást hordoz, hogy alkotója két, erősen különböző festői szemléletet, s azoknak megfelelő festői nyelvet művel csaknem állandóan, végig egész pályáján: a természethű ábrázolást és az absztrakciót. Az első közt találunk naturalista jellegű természettanulmányt, idealizált portrét, részleteiben naturalista, kompozíciójában szürrealista képet, míg az utóbbiak között van geometrikus konstrukció, van expresszív jellegű mű egyaránt; de van a természethűség és absztrakció átmenetét jelentő alkotás is. A forma, ha az még oly tökéletes is, mindig alárendelt nála a gondolatnak — s ezt éppen azzal éri el a művész, hogy szuverén ura a formának.

Sokszor elmondták már, hogy a fiatal művész az Abstraction-Création csoport tagja volt — ez azonban nem mond sokat fiatalkori művészetéről, melynek alkotásai közül a tárlaton csak néhány volt látható. A Történeti Múzeum kiállításán bemutatott *Felvonulók* (korábban *A nagyváros ítélete*) című képéről 1929-ben Rabinovszky Máriusz így írt: „Ahogy a *Nagyváros ítéletében* két, bábbá redukált embercsoportot állít a mély, épületekkel határolt térbe, az meglepően erős vízió. A testeket egyes helyeken síkszerűen festői mintával szövi át, és minderre kacskaringós vonalakat helyez.” Ez időben bemutatott képeinek problematikája a három dimenzió bőrtörénének ostroma és egyéni ízű dekorativitás kialakítása. Ebben az időben különben sem beszélhetünk még az Abstraction-Création csoport hatásáról, hiszen az csak 1931-ben alakult meg; de ez a hatás a harmincas évek során is legalábbis kérdéses, hiszen Martyn a csoporton belül is önálló arculatot alakított ki. Sokkal inkább a párizsi atmoszféra hatásáról kell beszélnünk. A két világháború közti időben Párizs a képzőművészet fővárosa, jóllehet az a pezsgés, mely a század első évtizedeit jellemezte, már alábbhagyott. S e húsz éven belül is igen differenciált arculatot mutatott. A húszas évek első felében a neoklasszicizáló törekvések uralkodtak, majd később a szürrealizmus. A legújabb technikához kötődő modern építészeti áramlatok, amelyek egy modern metropolis kialakításán fáradoztak vagy legalábbis ennek tervét dédelgették, a húszas évek során Párizst alig érintették. A modern élet, a modern környezet kialakítását célzó irányzatok más szellemet képviseltek: az orosz konstruktivizmusa, a hollandok neoplaszticizmusa s az ezek szintézisét megteremteni kívánó Bauhaus épp a művészet romantikus értelmezése ellen lázadtak.

S mégis, mindannak, ami ma egyetemes kortárs művészetnek nevezhető, a gyökerei a húszas és negyvenes évek közti Párizsból fakadnak. Az új eszmék bevonultak Párizsba is: előbb kiállítások formájában, majd 1932 után megindult a művészek áradása is a nácizmus elől. Előbb Naum Gabo csatlakozott már Párizsban élő testvérehez, Antoine Pevsnerhez; kettejük köré csoportosultak azok az absztrakt művészek, akik aztán mindnyájan csatlakoztak az Abstraction-Création csoporthoz; majd 1933-ban Kandinszkij is áttelepedett Párizsba és Piet Mondriannal együtt az

absztrakt Párizsi Iskola bázisaivá váltak. Németország művészeti összeomlásával 1933 után Párizs vált az absztraktok központjává.

A különböző stílusáramlatokat egyesítő, az egyetemes művészet élvonalát jelentő város művészeti élete döntő erővel hatott Martyn Ferenc művészetének alakulására. Miközben idehaza történt bemutatkozásai – 1929-ben a Tamás-galériában, 1934-ben a Fränkel-galériában Czöbel Bélával közösen, 1938-ban pedig ismét a Tamás-galériában az elvont művészek első csoportkiállításán mutatkozott be – a legteljesebb értetlenség, a dühödés és elutasító közöny jegyében zajlottak, ami jól jelezte nem csupán a közönség, de a szakma értetlenségét is (ez alól Rabinovszky, majd Kállai Ernő volt a kivétel). Párizsban a művészet műveléséhez elengedhetetlen szellemi közösség segítő légköre vette körül. Ez minden avantgarde művészet nélkülözhetetlen eleme: ez az oka a csoport-alakításoknak, a kiáltványoknak, mellyel programot adva, az együtttérzőket és együtt gondolkodókat közös táborba hívják.

Ez az az időszak, amelyben kikovácsolódott Martyn Ferenc sokoldalú művésze, itt forrt ki megalkuvást nem ismerő művészi etikája, itt tanulta meg a kitűzött cél férfias, bátor vállalását és szolgálatát. Művésze rokon a kor egyetemes művészetének probléma-felvetésével, s ebben egyik lényeges vonását: korszerűségét jelölhetjük meg. A festői térnek az a szemlélete, mely a Párizsba érkező Kandinszkij és Mondrian, az ott dolgozó Giacometti művészetében jelenik meg, amely anticipálja a későbbi Estève és Jacques Villon művészetét, az jelenik meg Martynnak abban az időben készített képein és szobrain. Tárgyául a való világ elemeit választotta: a gyermekkort, a tengerész író-ösök kalandos múltját, a délszaki utazásokat, s pompázó színekben vagy az ősi művészetekre emlékeztető térformákban „mondta el” művészi vélekedését a világról, melynek lényege a derű, az optimista bizakodás az ember sorsában, jövőjében. A műleírás metanyelve nehézkes ahhoz, hogy követni tudja a képekre rakott vörösök, kékek, barnák, fehérek szárnyaló ritmusait, hogy bemutassa, hogyan hoznak létre az egymást fedő, egymást keresztező, az egymáson áttetsző formák, színek téri tagolódást érzékeltetve, réteges teret. „A tértestek egymásba hatolása, a gravitáció benyomásainak megszüntetése, a szerkezetszerűség szerkezetentűli bálványozása és – egy lélegzetben – merész megtagadása...” (Rabinovszky) jellemzi ez időbeli művészetét, de a szűzséhez tapadása, mely a húszas években festett képekben még karakterisztikus, a harmincas évekre már felenged. Egy-egy forma felismerhető még tárgyasra emlékeztető körvonalairól: Martyn nem egy tárgy, figura vagy jelenet látványának kubisztikus átírását adja, hanem szerkezetes képein a változó világ dinamikus megragadására törekszik. Olyan nagyszerű művei, mint a *Sötét térben* (1942), a *Csendélet hangszerekkel* (1943), vagy az *Ír király* (1943) és párdarabja, a *Tête de jeune rabbin* (1943), a főművek közé sorolható *Souvenir d'Espagne* (1943) három táblája más-más aspektusból mutatják be világunkat. A cím ugyan ad némi fogódzót, de ha útba is igazít, nem fordítja le fogalmi nyelvre a kép mondanivalóját. Műveinek jelképisége sokrétű, gazdag. Leegyszerűsítve elmondható ugyan, hogy a színekről leolvasható a világ fordulása: a háború, a bizonytalanság éveiben máskor ragyogó színvilága elsötétedik, a tüzes vörösök és pompázó kékek helyét szonorikus barnák és fáradt szürkék foglalják el. Műveinek jelentés-tartalmáról monográfiája, egyben művészetének kutatója és legjobb ismerője, Hárs Éva mondja, hogy a tengermotívum az ír származású művész kezén – aki ezt az eredetét meghatározónak érzi – a víz végtelen kiterjedésével, a vízi vegetáció gazdagságával az életöröm, a békés munka, a szabadság kifejezője; a szörnyalakok ősi tradícióra visszavezethető szimbóluma olyankor jelenik meg képein, amikor az értelmes emberi életet a háború rémes pusztításai fenyegetik, s a monstros elénk állításával tiltakozik az erőszak ellen; a madár a bánat hangulatát fejezi ki – bár úgy gondolom, ezt kiegészíthetnénk ennek az ősi szimbolikus jelnek egy másik értelmezésével is: az ember kettős, anyagi-szellemi létéből a madár a szellemi idézi, a lelkiekre utal; ezt jelenti az ősi babyloni szövegekben, az egyiptomi sírokon is.

Kevesebb szó esik a méltatásokban Martyn Ferenc szobrairól, jöllehet ezek ki-

egészítői festményeinek. Az illúziót valós előadással, valós térrel felváltani – ez vezette Martynt is, mint Arpot, Nicholson és másokat a szobrászathoz. A *Szobor-terv járommal* (1943) hasonló plasztikai problémát intonál, mint Giacometti *Fekvő nője* (1929); az *Alföldi emlék* és a *Kelta emlékmű* (mindkettő 1943) pedig Joan Miro Madarával (1945–46) rokonítható. A *hangyák emlékműve* szobrainak biomorf léptékére utal: az élő hangya egyik fájának arányait adta vissza a három egységből konstruált függőleges plasztikán. Az 1946-ban készített fareliefek anti-szobrok: a forgástestekből összeállított konstrukció tagadja a talapzatot, más értelmezést ad a szobornak, eltérőt a megszokottól.

Sok méltatás látott napvilágot a „gúnygrafikákról”, A *fasizmus szörnyetegei* tíz lapjáról, s a lapokat egy nagyméretű festménybe sűrítő gondolatról. Általában Martyn Ferenc társadalmi elkötelezettségének, a korban benne élő művész gyors és eleven reagálásának jegyeit látják benne. Anélkül, hogy ez kétségbe vonható lenne, semiképpen sem szűkíthető le elkötelezett volta e lapokra: jelen van az egész művészetében, minden alkotásában. E rajzok távoli rokonai Bosch, Brueghel, Goya látomásainak: hideg, szinte szenvtelen előadásmódjuk ragad meg. A rajz – elvonatkoztatva tárgyatól – szépek nevezhető: a vonalak izes játéka, az egyforma göndörödő vonások pompás monotonája, az együttes előadásának művi nagyszerűsége emeli a rajzokat a remekművek közé. De épp e távoltage, e látszólagos szenvtelenség teszi a víziót nyomasztóvá, elrettentővé. Az előadásmód és a téma kettősége nek a roppant feszültsége adja a mű értékét.

A felszabadulás után megújódott Martyn Ferenc művészete. Mint Hamvas Béla jellemezte, az 1941–42-ben festett, hirtelen sötétekké, introvertáltakká, önkínzókká és önelemzőkké vált képek hirtelen csaknem félelmetesen káprázó színekben, ragyogó tiszta geometriai formákban oldódtak fel. Az újabb képek azonban egy másik, a szín-viszonylatok eltérésénél lényegesebb tekintetben is változást mutatnak. Míg a korábbi műveken néha kissé merev a formák kapcsolódása, a szerkezet hangsúlyozása, a formák mintha nem könnyen szabadulnának annak kimértsége alól: az ebben az időben keletkezett művek már kissé lazábbak, szabadabbak, jóllehet konstruktív egységük ugyanolyan biztos, szilárd. Szűzségük talán még romantikusabb, mint korábban: határtalan, szabad távlatokat idéző tengerek, vitorlás hajók – s új vonásként egyfajta játékosság, mely a betű és a szám lettrista „találmányát” illeszti a szerkezetes alkotásba. A képeken át- meg átszárguldo mozgások és ritmusok bővérű tobzódása jelzi azt a felszabadult örömet, mely e műveket létrehozta, s egyúttal azt a keleties vérmérsékletet, mely e műveket francia rokonaitól elkülöníti.

Mindez lefékeződik a *Journal '50* – az 1950-ben készült Napló – intim rajzaiban, az „igen bizonytalan esztendő” (Martyn) zárkózott feljegyzéseiben, ahol a leíró jellegű alkotások váltakoznak fény-árnyékhatásra épülő kompozíciókkal, színes kaleidoszkópnak ható ragasztott kollázsokkal. Külön kiemelés igényel egy „portré”-sor, az elnyűtt félcipők Van Gogh-i sora: önmagukon túlnőve, sorsokat testesítenek meg, szinte jelenéssé magasodnak fel.

Az ötvenes évek derekán újabb módosulást figyelhetünk meg Martyn Ferenc festészetében. A korábban is jelen volt dekorativitás erősödött fel: csillapodott a küzdelem a három dimenzió meghódításaért, s a két dimenzióban, a vászon síkjában maradvá bontja ki ragyogó képeit. Jól mutatja ezt a változást például az 1946-ban és az 1955-ben festett két azonos című kép, a két *Kakas* egymás mellé állítása, vagy az olyan jelentős művek, mint az *Emlék — két lépés*, az *Álló alak-serleg*, vagy az életmű e periódusának összefoglaló műve, az 1964–65-ben keletkezett *Triptichon*. A szűzsében pedig változást jelent ez időben a népi kultúra tárgyainak, munkaeszközeinek visszatérő megjelenése; mellette azonban újra és újra visszatér a madár, s a táj – csak most már nem írországi, hanem bakonyi és baranyai. Plasztikai kedvének nagyszerű megjelenései ebben az időben porcelán edényei, e variációk a kehely és a henger formájára: a hagyományos és szigorúan szimmetrikus szobrászi formával, ahol a szerkezetet hangsúlyozza, kívánt új impulzust adni az abban az időben a festői törekvésekben elvesző kerámiának. S ekkor születnek nagyszerű rajzai; látszólag illusztrációk, valójában azonban önálló alkotások: a Petőfit olvasva,

a csodálatos Joyce-sorozat, majd a Berzsenyi-rajzok, egy sor önálló rajz; s már napjainkban a Baranyai rajzok.

•

Ezek után néhány szót Martyn Ferenc alkotói módszeréről. Művészi fejlődése – mint erre Hárs Éva is rámutatott – párhuzamos csatornákon folyik, amelyekben hasonló típusú alkotások követik egymást. Egy-egy korábbi motívum nem egy ízben több év elteltével is megjelenik festményein, szobrain vagy rajzaiban. Színvilágára a sokféleség a jellemző; pontosabban színek kompozícióit két csoportba oszthatjuk. Vagy egy szín domináns-voltára épülnek, mint pl. az *Emlék – két lép*, vagy *A fa-sizmus szörnyetegei*, vagy a sokszínűség jellemzi őket, s a foltokra épülő kompozíciókban a színek más-más ritmus szerint felelnek egymásra, kapcsolódnak egymáshoz, mint pl. a *Souvenir d’Espagne*, a *Sötét térben*, a *Kakas* című képeken. Képei egy csoportján a motívumok jellemző vonása a lebegés: azaz létezik egy alsó horizont-vonal – vagy ha ez nincs megfestve, a kép alsó szegélye tekinthető annak – s a motívumok vagy csupán egy ponton érintkeznek avval, vagy egyáltalán nem. Ez a lebegés fontos kompozíciós elv Martyn festészetében, összefügg azzal, hogy művészetében nagy szerepet játszik az emlék felidézése, s e kettő együtt jellegzetesen a szürrealis alkotó módszer sajátja. Ugyanakkor az egymással érintkező színfoltok támogatják egymást egy látens szerkezet segítségével, így egyfajta konstruktív szürrealizmussal állunk szemben. Ez pedig Vajda és Korniss harmincas évekbeli kezdeményeire emlékeztet bennünket. Ennek nem mond ellent az a körülmény, amelyről Rabinovszky írt híres levelében az absztrakt művészetről, hogy Martyn meg akarja őrizni kapcsolatát a természeti látvánnyal – ezt jól bizonyítják többek közt rajzai is. Martyn művein figurákban, figurációkban, tájakban gondolkodik – s a festményeken kvázi-figuráció, kvázi-tájkép válik belőlük.

Képeinek később keletkezett csoportján megszűnik a lebegés, s előtérbe kerül az a másik vonása művészetének, ami korábban csak látensen volt jelen: a szilárd konstruálás, a szinte mértanias szerkezet. A figurációk szilárdan állnak a „talajon”, s összetartozásukat a geometriai idomok egymásba-egymás mellé rendelése jelzi. Ezek az idomok nem egy ízben áthatják egymást: ez a színüket is módosítja és bonyolult strukturálódásukat idézi elő. Ez a megoldás konstruktív irányzatokban nem ritka – Martyn Ferenc nagy tudatossággal alkalmazza, s mindig gondja van arra, hogy a konstruált kompozíció megőrizzen valamit játékosságából, ne váljék merevvé.

Még egy fontos rokonságot fedezhetünk fel Martyn képi világa, és Vajda-Korniss, majd Jakovits és a későbbi Bálint plasztikai világa között: a folklór tematika, a paraszti használati tárgyak nemes egyszerűségének a felismerése, a bennük felfedezett esztétikum vonzása a közös bennük. Ez a vonzódás vezethetett olyan kiállításokhoz, mint a Négy világtáj galériában a busójárás tárgyi emlékeinek a bemutatása a felszabadulás után.

*

Martyn Ferenc életműve kiemelkedő fejezete a modern magyar képzőművészetnek. Az emigráció nagy hullámaival távozott Magyarországról, s művészete francia földön, az ott uralkodó körülmények hatására formálódott ki. Hazatelepedése után ez az oeuvre már önnön belső törvényei szerint alakult tovább, szinte autonóm életet élve. A magyar képzőművészet szellemének és nyelvének ez a megújítása már a művészettörténet lapjaira tartozik. A kortárs méltatónak az öröm jut osztályrészül, hogy láthatta kibontakozni, belső logikáját mindig megtartva, tovább épülni, új meg új hajtásokkal gazdagodni az életművet. S örvezhetünk azon is, hogy megérthetjük Rabinovszky Máriusz jövendőlésének valóra válását: Martyn Ferenc műveinek duzzadó optimizmusa – művészetének egyik legfőbb jellemző vonása – társadalom-építő tényezővé vált, maga az alkotó pedig még életében társadalmunk megbecsült művészevé.

Hazafelé

*Aztán elküldted hozzám Hermészt szóra bir
tekerő isten lábal réten csupa gólyahír
bokáig papsajt szárnyain istenlámpás hava
hadar a kilométerkő gyere már gyere már haza
reggel vagy alkony nem tudom muzsikál a szekér
hallom Miki Bandi fujják Elemér kiséger
üveg villámlik tárnak napsugárra ablakot
Ildi nevet elcsíptük végre ezt a csibész alakot
a göndör isten fürtjei ébresztik Attikát
vonatfütyben Enese Kóny Kapi Rábaszovát
Baudelaire mint régen új de vén a fényes forgalom
s én sírok opál mezőkön sírok lovasokon*

Utolsó vacsora

*Megterítesz behozod vacsoránkat
Ez az utolsó S nem szimbólikus
Némán esszük a meggylevest
Azután asztalt bontasz kiviszszél
tányért kenyeret poharat
Mig megfürdesz én megvetem az ágyat
Megigazitom párnád Bejöhetsz
Most engem ver a víz Megtisztulok?
S eléggé hogy megkóstoljuk az almát
amitől mindez újra megtörténik:
Reggeli redőny napfény hó eső
vacsora ágy a napjaink végéig?*

Születésnapomra

*Dalolom édesanyám is volt
lakásom jó Budában szép tanya
lehettem volna Bolond Istók
égi madár mezők lilioma*

*Ízes almának tüzes kard az ára
de nem lettem mert Szegeden –
All végre magas Déva vára
falából sír a kedvesem
(Mahopac, USA)*

A LÁTHATÓ IRODALOM

(Bevezető Bujdosó Alpár, Nagy Pál és Papp Tibor alkotásához)

E rövid és egy új avantgard irányzatot bemutató bevezetőben természetesen nem vállalkozhatom az itt közölt művek konkrét értékelésére vagy elemzésére. Sőt tovább menve, szeretném leszögezni, hogy nem is áll szándékomban külön-külön foglalkozni velük, mivel nem érzem magam illetékesnek, hozzáértőnek, elméletileg kellőképpen felvértezettnek. A pályatárs jogán inkább csak néhány alapvető jellegzetességet és problémát jeleznek ezzel az új irányzattal kapcsolatban, a teljesség minden igénye nélkül, s nagyon remélem, hogy sikerül velük valamelyest megkönynyitenem a folyóirat olvasóinak dolgát: véleményük kialakítását. Előjáróban még csak annyit tennék hozzá mindehhez, hogy megjegyzéseimet nemcsak az itt közölt alkotások váltották ki belőlem, hanem a szerzők egyéb művei is, amelyeket az elmúlt néhány év során részben a Magyar Műhelyben láttam, részben fotófelvételekről megismerhettem.

Az 1956-ban Nyugatra került és azóta is ott élő magyar költők művei esztétikai szempontból többségükben könnyen értelmezhetőek és értékelhetőek. Hogy csak a legismertebbek közül említsek néhányat, véleményem szerint semmi különösebb gondot nem okoz Határ Győző, Bakucz József, Vitéz György, Thinsz Géza, Horváth Elemér, Kemenes-Géfin László, Dedinszky Erika vagy Siklós István verseinek megértése, esztétikai befogadása. Más szavakkal, az itthoni pályatársak alkotásainak elemzése is megközelítőleg azonos problémákat vet fel. A Párizsban megjelenő Magyar Műhely felelős szerkesztőinek, Nagy Pálnak és Papp Tibornak, valamint az 1978-ban Kassák Lajos-díjjal kitüntetett Bujdosó Alpárnak az alkotásai, illetve „szövegei” azonban, hogy az ő elnevezésüket használjam, nehéz próbák elé állítják az olvasót. Közbevetve megjegyzem, hogy a nemrégiben elhunyt Szilágyi Domokosnak is voltak, s részben az említettek hatására Bakucz Józsefnek és Kibédi Varga Áronnak is vannak többé-kevésbé hasonló jellegű kísérletei. De térjünk vissza Nagy Pálhoz, Papp Tiborhoz és Bujdosó Alpárhoz; ők mindhárman avantgard művésznek vallják magukat, és egy olyan művészeti irányzat megteremtésén fáradoznak, amilyen ez ideig a nemzetközi avantgard mozgalmakban sem létezett.

Elég egy pillantást vetnünk a műveikre, hogy megértsük a megközelítés, az értelmezés és az elemzés problematikus voltát. Azonnal nyilvánvaló ugyanis, hogy ezek az alkotások csak részben irodalmi alkotások, és szinte ugyanolyan joggal nevezhetjük őket képzőművészetinek, illetve a jelen esetben még pontosabban grafikáinak is. A műfaji gazdagodás kétségkívül számos új formai és tartalmi lehetőséget rejt magában: a képiség és az irodalmiság ütköztetése, párhuzamba állítása, egyáltalán a kettő valamilyen formában való egymásba játsztatása érdekes, színvonalas eredményekhez vezethet, de a kétarcúság dilemmáját valahogy mégis csak meg kell oldani. S itt most nem a besorolhatatlanság, a beskatulyázás lehetetlensége okoz gondot, hiszen ez formális kérdés, hanem az, hogy ennek az irodalom és képzőművészet határmezsgyéjén elhelyezkedő köztes műfajnak, illetve művészeti ágnak az esztétikai törvényei jórészt ismeretlenek, s nem lehet csak irodalmi vagy csak képzőművészeti szempontból megítélni a műveket, hanem – ha ez egyáltalán lehetséges – csak valamilyen komplex módon, amely azért valahogyan megfelel mindkettő törvényszerűségeinek. (A teljesség kedvéért megjegyzem, hogy kísérleteznek

a szerzők az irodalom és a zene köztes területéhez tartozó művekkel, más szavakkal a csak hallható irodalmi alkotásokkal is.) De hát csakugyan valamiféle köztes művészeti ághoz tartozó művek ezek? – kérdezhetné valaki. Nem tévedés ez, nem a fontoskodás, az eredetieskedés mondatja velünk ezt a képtelenséget? Hiszen még a képversek esetében is a szöveg, az irodalmiság, a mű irodalmi oldala a meghatározó, az elsődleges, s a vers képi formája, a képiség csupán másodlagos, legfeljebb játékosan kiegészíti azt, s hozzáad valami pluszt az irodalmisághoz. Sőt tovább menve, elmondhatjuk, hogy minden irodalmi mű képi formája, például egy vers szakaszokra, hosszabb vagy rövidebb sorokra való tagolása is valami hasonló szerepet játszik, amit többé-kevésbé ki is használnak a költők. Mindez csakugyan így van, de úgy vélem, minőségileg másról van szó a jelen esetben. Az irodalmi mű nem azonos sem a kéziratot fogalmazványával, sem a gépirásos kópiájával, sem a nyomtatott változatával, sem a fölolvásával, sem a színészi interpretációjával; ezek különböző megjelenési formái csupán. Mindegyik más és más, akusztikai vagy vizuális oldalát hangsúlyozza ugyan, de lényegében mindig, minden esetben ugyanazzal a művel ismerkedünk meg. Az itt közölt alkotások esetében azonban egészen más a helyzet; ezeknél az akusztikai oldal teljesen háttérbe szorul; ezek a művek teljes egészükben fölolvashatatlanok, előadhatatlanok, képi megjelenésüktől elválaszthatatlanok, vagyis egyetlen létezési formájuk a közölt, a nyomtatott változat. De kísérleteznek a szerzők térbeli testekkel is, tárgyakra, tárgyakba vagy akár plakátra, hosszú papír transzparenszre írott szövegekkel is, és ezekben az esetekben reprodukálhatatlan, egyedi alkotások jönnek létre, akárcsak a képzőművészeti alkotások többségében, s ezek ugyancsak távolesnek már az irodalmi művektől. Egy irodalmi mű esetében például nagyjából mindegy az is, hogy milyen betűtípussal, színnel, sorközzel, tördeléssel közöljük, ezeknél az alkotásoknál azonban a különböző betűtípusok, részletek, képi formák és jelek egymás közötti viszonyai és arányai rendkívül fontosak, meghatározó jellegűek. Ebből következően a képiség, a képi jelleg gyakran egyenrangú az irodalmisággal, az irodalmi oldallal. De nem szeretnék túlozni vagy tévedni, a két oldal viszonya ugyanis rendkívül változatos és dinamikus a köztes művészeti ágon belül, művenként más és más lehet, s határozottan csak annyit állíthatunk, hogy a képiség szerepe jelentősen megnőtt és minőségileg más, mint az irodalmi művek esetében. Nagy Pál alkotásában például kisebb a képi jelleg szerepe, mint a másik két szerzőjében, mégis összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint egy tisztán irodalmi műben. Talán az övé áll a legközelebb a képvershez, de az olvasata annál határozatlanabb, bizonytalanabb. A képi jelleg megerősítését és az irodalmi jelleg gyöngítését váltja ki az is, főként bonyolultabb, a síkon szétszórtabb szövegrészeknél nyilvánvaló ez, hogy nem tudjuk milyen sorrendben olvassuk el az írott szövegeket. Részben megszűnik ugyanis az egymásutánosság, hogy az egymásmellettségnek adja át a helyét, ami szintén csak a képzőművészeti alkotásokra jellemző. Jelen esetben, de általában véve is, maga a szöveg is meglehetősen szaggatott, esetleges és összefüggéstelen; telistele van szójátékokkal, gyakran ismeretlen helyről vett idézetfoszlányokkal, szó- és kifejezéskicsavarással, értelmetlen, indokolatlan vagy legalábbis öncélú fordulatokkal, játékos és groteszk utalásokkal stb., s az egész valamiféle síkon szétterített törmelék-halmazra emlékeztet. Más szavakkal, a szövegek (de az egész művek is) töredékesek, befejezetlenek, kísérleti jellegűek. Mintha a szerzők egy-egy esetlegesen megkomponált részlettel, elvarratlan gubancokkal teli metszettel próbálnák kifejezni magukat és a világot. De pontatlan vagyok, nem is kifejezni akarnak valamit, hanem valamiféle termékeny bizonytalanságba akarják kényszeríteni az olvasót, a nézőt, hogy gondolkodásra, csapongó asszociálásra rávegyék. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az itt közölt mindhárom mű egy hosszabb, több részből álló sorozat része, részlete; ez azonban csak részben mentség, mert hiszen például egy grafikai sorozat minden egyes darabja önmagában véve is zárt, jelentéssel bíró egység. (Nagy Pál alkotása ugyan képileg zárt és befejezett, de irodalmilag az is nyitott, töredékes.) Természetesen tudatosan megszerkesztett, megírt lapok ezek, de valahogy mégis az a benyomása az olvasónak, hogy a többé-kevésbé egyértelmű gondolati vagy hangulati

közléstől és jelentéstől való elzárkózásuk következtében, valamint töredékességük folytán a világ értelmezhetőségéről, egy-egy művön belül való megformálhatóságáról is lemondanak a szerzők, s ez elég nagy baj.

Meggyőződésem, hogy közel azonos következtetésekre jutnánk akkor is, ha a képzőművészet oldaláról közelednénk ezekhez az alkotásokhoz. De nem akarom tovább szaporítani a szót. Befejezésül csak arra hívnám még föl a figyelmet, hogy úgy tetszik, a szerzőknek minden jószándékuk ellenére sem sikerült ez idáig szervesen összekapcsolniuk a képiséget és az irodalmiságot. Egyelőre nem képesek jól ötvözni a kétféle művészeti ág sajátosságait, és számos tetszetős részeredményük, megkapó részletük ellenére, sem a külvilágot, sem az ember belső világát nem tudják még hitelesen és érzékletesen ábrázolni; pedig hát minden valamire való alkotásnak ez ad célt és értelmet. E kissé talán szigorú vélekedés ellenére, úgy vélem, mindenféleképpen hasznos és tanulságos megismerkednünk alkotásaikkal, kísérleteikkel. Feltételezhető ugyanis, hogy az általuk föltárt új terep, a köztes művészeti ág valóban sok izgalmas és érdekes megoldás lehetőségét rejtí magában, amit előbb vagy utóbb kiérlelt és hiteles művek is igazolhatnak, s amit gyümölcsözően kamatoztathatnak azok a költők és írók is, akik egyébként a hagyományos műfajokat művelik.

BUJDOSÓ ALPÁR

1 egység jut arra, 3 a törtre, 2–2 egység a Rába felső, illetve alsó részére,
1/3 a farokra, 1/3 egység (egy ár hossz) a kéjtetőre, s i t !

- Ar numerat, rhet verba colorat, sed dia vera docet!
- Csinály tiszta üveghbe, tölcs fa olajt reá és amikor a torkában va-
gyon a féle, facsard megh, azt ereszd a szemiben, meghgyógyúl.
- Tudják, kivel állnak szemben?
- Louis, de Picot, de Dam Pierre Giraud gróffal.
- Szerencsájük, hogy _____ szólítottak! Ha Ferenc császár lá-
togatást tesz, ne a tömlacikat és a lövellőket mutassák meg neki,
mivel typographica ottan nem lévén: a nyomd a múzsaut!
- Dampierre üzenete Ferenc császárhoz:

ez ezt mondta az azt mondta fel, váltva zóna harcon elba múlt a Hold és
Amer kúr lándzsát! lándzsára, vett, ettek e gyík minthő s más **ik** mintha
Rcos Csele lelne mel teka mit meg kő tött az egy **ik** feloldotta a más **ik**
ak Korné hány maga s rangú vez (d'atolya) ér támadotta két orosz lánnem bír
T egy mással az aki **n** dzsika Ráju Kroha **nt** feke tető meg et a harc teng erébe
full az tották s a láz adó-csapat ott visz szaszor itották fény lőlán Dzsáik villámá-
val mi utána hitel lenség **ei**-ből több az eredet el éjt ettek az él et Ben Mara
D. takatmeg futam itt-ott **ák** az el s őket apokal bakül dték hogy vigy **ék**
maga nyom orul T végű **ek** veres egénak hír étpokol belitár s **ai** knak a futo-
kat pedig utól érvénye **gy** Ré szüket elfogták és rabszíjra fűzték _____ más:

- Mi széle-hossza, lovag?
- A szím pátria, kegyelmés fejed.
- Ön ánfán terre Ybl!
- Feleséged hű alatta valója.
- Mit mond, Picot?
- Nulla dies sine linea.
- Nap nélkül vonalá?
- Megkövetelem feleséged.
- Lelövetem hülyeséged!
- Szükségem volna álomra és lőpárra.
- Dobot csinálok bőreből!
- A báró segít.
- Igaz ez, báró?
- Fut a kon.
- Futókonokon már túl vagyunk, csupán a pécsi püsp
- Ők is?
- Van ám igen szép imádság!

a tér gyorsan benépesedik

tér gyorsan benépesedik távolról vala
 nnan a messziségből emberek indulnak el
 lem a közelgő alakok elém érkeznek **SSZ**
 es arcuk van, vigyorognak de capitas ad **C**
 cem két lábuk egymás felé g**ör**bul szem
 : folyik szájukból a vér patakszik pusztaszer

DE UNGRISCH

UNGRISCH

ANFAN G der **FLUCH** T von **MONA** (CS.

ezzel a j. elrend. szerel
 het gond ölkodni Csu Pán
 tört én és e kés a gözös ég áll
 vil ágáb rázol ásóra alkalmas é
 pen csak lerajz Olt ák az eseményt

1.FOLIO

A más
 tasor
 üg
 b

(F)utakon már csak túl vagyunk, csupán saját
 fut a kon az esztergomiér s ekés a pécsi püsp
 ök úr katonái, ami korlátták a had erő csekei
 voltát és uruk távol mar adását **FUTAKON**
 akik a **DUNA MELLETT** voltak, nyomban

eghegyelme
 ebb feje delem
 zük segem volna
 lomra és lő pórra.
 ert biztos, hogy acsá
 zärm eszet hozm agáva
 hogy vár adót alkalomad
 an megerősítse

Igaz ez, Dampiere?

aj, átkölt ség-é nem végezhet fel
 erítést, ha a **bà** ró úr nem gondos
 udott volna

Nem tudom, miként lett volna?
 ddig is. Ahol nap-i-nap onel jutok a nasz
 óósokhoz, f izé thetek ne kik? A napot ho

T HÖKÖL I

Döntse el felséged, hogy így asszonnymód a
 karja-e elve **SSZ**teni az or **Szágot?**

HALGASS!

– A föld népe megin dült, sir vas jajgat
menne kül nincs, aki megvédje csa

éhség kény szerétől indul
 atra, mely egyes ülés
 és e nergiákkal, a
 frenetikus koz mi
 hangban mind

lak
anka
an

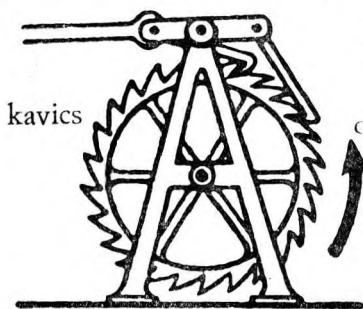
lakadtam tőled — ágaidtól

épülő házadtól eredetileg méregből örökség^{eg}

eldobtam magam (lábjegyzet) fadjik a szomszéd fejsze nyelestül feje tetején áll
eldobtalak mint foszlott sátrat mint szénégető

fonnyadt combkunyhót kedves sárgarépa szagod huzatos szobában nyitottam

kavics

á betű formára ajtót ablakot

ott gyökeret akarat acélos hajlatod (térded alatt

hónod alatt éles folt — idézek: sört iszom

egy bete

belefürödtem

izzad

izzik

homlokomon a borotva éle

fűlám

elhajózott

fövenyén csak emlékezni szabad

a mosás megerősíti a műselyembarisnya szálait

óvatosságod

átlátszó védelmében

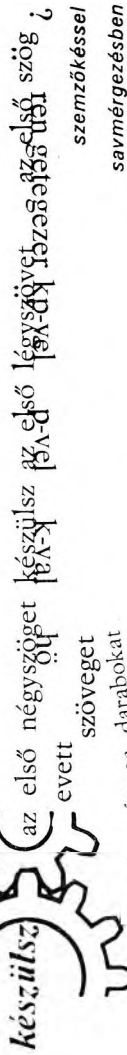
élvezetét fokozná a szálak röpke fénye (mű)

szárazra vontattam az orgona-sípokát

távol vagyunk és síkosan

délelőttöm: létra és ajtónyikorgás

Jancsi Juliskát

		Szeg. ig.	Vas.du.	gyors Keddi
00	Fonyódva		15, 11	19, 20
01	Menne mh.		15, 16	19, 21
02	Feketebézensy		15, 20	19, 22
03	Porrogzentkirály		15, 23	19, 23
11	Beszélgutink		15, 28	19, 24
17	Demennyireporrog		15, 34	19, 25
23	Bokrosodó		15, 35	19, 26
24	Léked		15, 40	19, 28
24	Partján			
35	Hálótéregetni		15, 51	19, 31
37	Lehámozni		15, 55	19, 32
38	Lábaidról		16, 10	19, 33
50	Vizesen		16, 15	19, 34
69	Kettes-rét		16, 20	19, 35
71	Tisztavíz felt. mh.			
83	Apafa térköz			
101	Miklósmajor mh.		16, 55	20, 11

ÍRÓSZOBÁM

NEMES NAGY ÁGNESSEL BESZÉLGET MEZEI ANDRÁS

(Elhangzott a Magyar Rádió műsorában 1978. április 28-án.

A sorozatot Albert Zsuzsa szerkeszti.)

– *Irodalomhoz értő emberek tudják: korunk egyik legnagyobb magyar költőjével állok szemben, sokak tudják ma már, hogy kicsoda, sokan ismerik Nemes Nagy Ágnest. Tud-e arról, hogy a nevének előkelő hangzása van? Ez volt eredetileg is a neve?*

– Ennél kellemetlenebbet nem is kérdezhetne. Nekem a nevemmel állandóan bajom volt. Nagyon sok ember mondja azt, és igazuk is van, hogy ez tulajdonképpen szép név. Régi típusú magyar név, az úgynevezett ragadványnevek közé tartozik. Eredetileg, persze, a családomat Nagynak hívták, azután időközben ráragadt ez a Nemes jelző, amely idővel névvé lett. Később rengeteget kifogásolták bizonyos időben, hogy a nemességemet kipolcolom. Én erről nem tehetek, ezzel a névvel születtem.

– *Hol született?*

– Budapesten, de csak kis híján. A szüleim Erdélyből jöttek ki az első világháború után, és én a nagy zűrzavarban Pesten megszülettem nekik.

– *Feltételezem, hogy 45 előtt nevének hangzása semmiféle hátrányt nem jelentett a maga számára.*

– Nem jelentett, nem, akkor egyáltalában nem jelentett hátrányt, egyébként előnyt sem. Az én családom olyan vidéki értelmiségi család, amiből sok van. Elődeimről szólván, mert talán erre céloz maga, voltak köztük papok, ügyvédek, tanárok. És olykor-olykor egy-egy mérnök is, pl. az ecsedi láp kiszáritásánál serénykedtek némely elődeim, ezek főképp székelyek voltak.

– *De költészetében, mintha nem származna, úgy jelenik meg, s mint akinek fiatalok legnagyobb megrázkódtatását a háború okozta. Nemes Nagy Ágnest nem tartjuk „politikus” költőnek, mégis megkérdezem: kit nevezne ma a második világháború viszonylatában ellenállónak?*

– Először azt, aki antifasiszta, tehát ellenálláson egy érzelmet értek. Aztán másodszor értek rajta egy erkölcsi tartást, amikor valaki nem cselekszik valamit, bár körülötte mindenki azt cselekszi. Aztán harmadszor pedig, ha valaki már cselekszik is valamit. Talán ez az utóbbi, amit igazából ellenállásnak lehet nevezni, de én az első kettőt okvetlenül szükséges alapnak érzem hozzá.

– *Örülök, hogy ezt így megfogalmazta, mert sokan hajlamosak arra, hogy csak azt nevezzék ellenállónak, aki robbantott, lőtt. Ilyen alapon számos, a valóságnál mégis kevesebb ellenállót találhatunk ebben az országban. De ha kitágítom az ellenállást olyan valósággá, amilyen valóságot a maga megfogalmazása tükröz, akkor talán kiderülhet, hogy sokkal többen voltak itt ellenállók?*

– Nézze, ez komplikált kérdés. Annak idején, fiatalon, én borzasztóan röstelkedtem az egész mindenségért, mintha bizony rám lett volna bízva ez a röstelkedés. Úgy éreztem, hogy hát kevés a magyar antifasizmus. Abszolúte nem vagyok politikus alkat, és akkor meg fiatalon pláne nem voltam az. Nekem semmiféle politikai álláspontom nem volt, nekem csak érzelmeim voltak, valahogy nem kedveltem eléggé a háborút, meg nem örültem, hogy az embereket megölik. Nem örültem a német megszállásnak stb., stb., szóval tisztán érzelmi alapon gondolkodtam, amennyire ez gondolkodás.

– *Azt állítja, hogy nem volt politikus alkat, holott köztudott ma már a magyar irodalomban, hogy maguk mégiscsak tettek valamit. Rengeteg embert bűjtattak. Saját életüket tették kockára azért, hogy mások életét megmentseék. Így volt? Nem így volt?*

– Kínosan és feszélyezetten felelem rá, hogy hát igen, igen, hogy is mondjam csak, nem tartom illőnek, hogy az ember efféléről beszéljen. Másrészt viszont, ha alaposabban meggondolom, akkor talán, az én személyemet kihagyva ezekből a dolgokból, mégsem bántunk elég jól a mi akár érzelmi, akár ilyen, akár amolyan ellenállásunkkal. Mert az valóban sokkal nagyobb volt, mint az ember gondolná, illetőleg, mint egy időben tudomást vettünk róla. Pl. hogy egyebet ne mondjak, ott van a magyar értelmiség egy részének, a magyar irodalom túlnyomó részének a félreérthetetlen antifasiszta állásfoglalása, ami engemet, fiatalon nagyon befolyásolt.

– *Melyik versébe szivódott fel leghamarabb ez az élmény, a felszabadulás után?*

– Talán A szabadsághoz című versembe.

– Elmondaná?

A SZABADSÁGHOZ

Te székesegyház! Csupa ámulás!
Sok fodros angyal! Széptekintetű!
– Innen alulról talpuk óriás,
a fejük pedig keskeny, mint a tű.

S a kupolán fent széttáruló díszlet,
nagy oszlopok közt festett ég tüzel:
mit ér nekem, ha vagy és mégse hiszlek,
s mit ér, ha hiszlek és nem létezel?

Maradék isten! Vágyad fel-le hurcolt.
Már únlak. Kergén érted nem futok.
Néhány barátom éhenhalt a multkor,
mondom, mivel úgy látszik, nem tudod.

Milyen szalmába haraptak utolsót?
Micsoda szájak, milyen koponyák!
– Adhattál volna tán egy bögre borsót,
tehettél volna pár apróbb csodát.

A szájukat szeretném újra látni,
langyos állukat, amely szétrepedt –
s Rómába vágyom kerteket csodálni,
és enni sűrű, finom étkeket.

Adj banánt! Húst! Légy a világnak tőgye!
Add Nápolyt éjjel, Svájcot délelőtt!
Te, minden vágyam hazug szeretője,
adj rét felett vibráló levegőt!

Adj léghajót! Hitet! Mennyei képet!
Törd át a törvényt! Add ide magad!
Hogy ne egyenek annyit az üzérek,
s hogy a halottak feltámadjanak!

– Egy bazsarózsa áll az asztalon.
Szépsége tömör, mint egy ékszeré.
Gyönyörű szirma sűrűn, gazdagon
fodorodik a vázán kétfelé.

Ha volna bennem valami imádat,
elébehullnék csukló térdemen:
csakis reá tűzd győztes glóriádat,
mert szép, mert él és mert – lélektelen.

– *Ahogy József Attila mondja a maga korában: „Hatalmat, húst a dolgozóknak!”, úgy mondja maga a léleknek, a világnak a szabadságot, ebben a versben. Politizál, holott egy apolitikusnak tartott írócsoporthoz, az Újholdasokhoz tartozott. Ez a vers, és azok a versek, amelyek körülötte vannak, ellentmondanak ennek a képnek. És annak ellenére, hogy az újhold nem olyan jelkép, mint az Auróra (nem azt akarom, hogy helyeseljen), de mégiscsak azt érzem, hogy maguk is a maguk fényes szelével indultak. Csodálatosnak tűnik a maga verseiből ez a néhány év, az indulás, a háború utáni évek ideje.*

– Nem kell azt hinnie, hogy rám kényszeríti a feleletet. Persze, hogy csodálatos volt. Az a három év volt talán a legszebb a mi írói életünkben, és az enyémben is biztosan. Annak ellenére, hogy mi minden volt rom körülöttünk, meg kétségbeesés, meg éhezés, mégis azt gondoltuk, hogy most valami nagyszerű jön. És akkor voltunk fiatalok. Nem szabad ezt elfelejteni.

– *Visszatérve a vershez: hallatlanul érdekelne a keletkezés-története. Visszatud-e emlékezni arra, mi jutott eszébe először, amikor ezt a verset írta? Előbb a terv volt-e meg, hogy a szabadságról akar írni, vagy pedig eszébe jutott egy sor?*

– Az első sor az Isten ajándéka, a többi a költőnek magának kell megcsinálnia. Azt hiszem, hogy a mondás Valéryé. Az első sorral indulnak általában a rövidebb versek, ez is azzal indult. Tehát az jutott eszembe, hogy „Te székesegyház! Csupa ámulás.” Sőt, a sok fodros angyal is úgy többé-kevésbé.

– *De hogy jön a szabadsághoz a székesegyház?*

– Hát pontosan abból, amiről az előbb beszéltünk, egy fölfelé szálló, egész világot berepülő, majdnem szakrális érzésből. Hát persze, hogy egybeesett akkor ez a szó, hogy székesegyház és szabadság.

– *Nem véletlen, hogy a szabadság jelképét honnan veszi a költő. Ez nem értéktétel. Nem minősítés, se művészileg, se politikailag. József Attila például azt mondja: „kiállunk érte, mint a kémény”, vagy „Búvunk, ha kell, mint az üldözött.”*

– Jó rendben van; nekem a székesegyház volt teljes neveltetésemhez és mindenhez képest a legmagasabb, amit mondani tudtam. És emellett mai napig is kitarok bizonyos értelemben, mert az emberben igenis van egy érzés, már az előbb megemlítettem, a szakrális érzés, amelynek egyik legfontosabb, és általánosnak vagy egyetlennek tekintett megfogalmazása a vallás, a hit, a székesegyház. Nem gondolnám, hogy ez az egyetlen megfogalmazása a szakrális érzésnek, amely millió nagyon-nagyon világi dologban megnyilvánulhat, pl. a szabadsághoz való csatlakozásban.

– *Szinte szégyenletes erről beszélni: értéktételek múltak azon, egy-egy új vers politikai megítélésében, hogy a költő honnan vette a hasonlatait?*

– Erről én tudnék egyet-mást rebegni. Azok közé tartoztam én is, akik sokáig nem voltak kedveltek.

– *Nagyon sokat szenvedünk az előítéletektől. Meggyőződéseim, hitem, hogy a mi nemzedékünk feladata lerombolni mindenféle előítéletet. Tudok róla, hogy van olyan verse, amit nagyon régen megírt, de nem adott közre, nem is merek ebből a versből többet idézni, csak annyit, hogy „nem származom”. Igaz ez?*

*Somogyi József, Pákolitz István, Rétfalvi Sándor, R. Fürtös Ilona
és (háttal) Bizse János a pécsi művészklubban 1966-ban*

Aczél György és Mensáros László az 1966-os pécsi filmszemlén

A Jelenkor munkatársai Martyn Ferenc műtermében: Bárdosi Németh János, Kende Sándor, Nemes István, Martyn Ferenc, Galambosi László, Békés Sándor, Pákolitz István és Maraíró László. Pécs, 1975.

Szederkényi Ervin és Martyn Ferenc. 1976.

*Illyés Gyula átveszi a Janus Pannonius művészeti érmet Horváth Lajos megyei tanács-
elnöktől. Szemben dr. Nagy József, a megyei pártbizottság első titkára
és Czente Gyula városi tanácselnök. Pécs, 1977. november 4.*

*Amerigo Tot Pécsen, 1978. szeptember 4-én Hallama Erzsébet, Hárs Éva
és Takács Gyula megyei tanácselnökhelyettes társaságában*

Weöres Sándor és Károlyi Amy a pécsi Kossuth Lajos utcában 1978. szeptember 7-én

A Jelenkor szerkesztőségében Weöres Sándor és Károlyi Amy látogatásakor: Nagy József, Pálincás György, Kende Sándor, Parti Nagy Lajos, Meliorisz Béla, Arató Károly, Nemes István, Makay Ida és Bertók László. Pécs, 1978. szeptember 5.

– Ez inkább bökvers volt, mert dühbe hozott megint valamikor, valamiféle származási előítélet. Hogy pontosabban idézzem, az volt benne: Nekem származni nem öröm, se jól, se rosszul, köszönöm. Végső soron, én, aki annyira szeretem, minden hibájával együtt, ezt a 20. századi költészetet, ezt a bolond lírát, ebben a dologban bizonyos fokig 19. századi vagyok. A 19. század találta fel azt, hogy márpedig az embert sajátmagáról kell megítélni és nem a származásáról. Gondoljon pl. Arany Juliskának, Arany János leányának a mondására, bár nem hiteles mondás, nem vállalom érte a teljes filológiai felelősséget. Azt mondta egyszer Arany Juliska: „Én atyám házában azt tanultam, hogy ember és ember között csak jellem és tehetség képezhet különbséget.” Felhívom a figyelmét a „képezhet” szóra, erre a kedves, aranyos ügyetlenségre, amivel ez a fiatal lány, ez a fiatal halott, nyomatékot akart adni egy olyan nehéz kérdésnek, egy olyan mindig újra kiérdesedő kérdésnek, amely az európai kultúrának, sőt az egész emberi szellemnek nehéz gondja. Látja, ez a 19. századi „képezhet”, és ugyanakkor a mondatnak az értelme engem mindig mélysegesen érintett. Én egyetértek Arany Juliskával.

– *Elhallgatja, hogy üldözötteket, politikai üldözötteket és vallásuk miatt, vagy származásuk, fajuk miatt üldözötteket igyekeztek menteni. És most azt kérdezem meg, hogy a két igazságtalanság közül melyik ihlette jobban ezt a dühös bökverset?*

– Ha maga két igazságtalanságra gondol, én legalább 125-re gondolok.

– *A háború előtt negatív értelmű volt, ha valaki mondjuk zsidó származású volt, paraszt vagy proli származású. De a háború után jött egy időszak, amikor mindez erősné vált, szinte valamiféle nemességet is jelentett. Azzal is vissza lehetett élni. Arra a származási igazságtalanságra sose gondolt?*

– Dehogynem, csak nem tartom illőnek, hogy én kifogásoljam. Jöjjenek azok, akik ma származnak előnyösen, és szálljanak szembe azok a származási előítélettel. Ezt a magam részéről és a magam idejében megtettem.

– *Engedje meg hogy még egyet kérdezzek. Tulajdonképpen a mai napig nem tudjuk azt, hogy Nemes Nagy Agnes rokonságban van-e Adyval?*

– Ez megint – ellenkező értelemben – egy kicsit kényelmetlen kérdés. Valóban rokona vagyok Adynak, ez olyan nagyon távoli, olyan magyar rokonság. Bizonyos kalotaszegi Visky család révén vagyok rokonságban vele. Persze, hogy mélyen érint ez a rokonság, mélyen érint az Adyval való pátriabeli közösség, de ugyanakkor, ha már éppen az előbb azt firtatta, hogy mi közöm a származáshoz, ezzel felelek rá, kedves Mezei András. Ha valaki megkérdi tőlem, és meg is kérdezték tőlem, hogy vannak-e valamiféle családi emlékeim Adyval kapcsolatban, ezeket elmondom. De nem innen kívánom se magamat, se a költészetet, se semmit sem szemlélni, hogy tudniillik rokonságban van-e bárki vagy bármi Kölcsey Ferencsel, Vörösmarty Mihállyal, Árpád fejedelemmel, vagy Ady Endrével.

– *De hát Ady is ezt mondta.*

– Azt bizony. „Sem utódja, sem boldog őse, sem rokona, sem ismerőse nem vagyok senkinek.”

– *Agnes, milyen szavakat talált a háborúra?*

– Egy kis szótárt tudok magának ez ügyben nyújtani. Hát pl. ész, koponya, ismeret, erkölcs, halál, halott, sötét, keserű, gerinc, csont, kő, igazság. Ez nagyon jellemző szóbokor. Ezeket, akármit csináltam, mindig belekevertem a verseimbe.

– *Mi a jellegzetességük ezeknek a szavaknak?*

– Elsősorban az, hogy igyekeztek pátosztalanok lenni. Mindaz a retorika, mindazok a szavak, amelyek használatban voltak eddig, valahogy kiüresedni látszottak. Minden nagy válságban így van ez, de különösen egy ilyen hasonlíthatatlanul nagy válságban, mint az ez idáig legnagyobb háború volt. Tehát valamiféle pátosztalan-

sággal óhajtottunk indulni, és nem is vettük észre, hogy egy másfajta pátosz azért belekeveredik a szavainkba. Ez a másfajta pátosz szikár, száraz, az ismeret és az elme szó körül kikristályosodó, kijegecesedő pátosz volt.

– *Legutoljára említett egy szót, ész, vagy elme? Miért apellált ezekhez? Elhagyta volna a szívet?*

– El. A mi ifjú romantikánk szív ellenes romantika volt, és ez tökéletesen érthető. Túl sokat etettek bennünket mindenféle emocionális maszlaggal, tehát mi az „érzés”-t és annak ötezer éves költői megfelelőjét, a szívet kezdetben ki akartuk iktatni. Hosszú folyamat volt, amíg én megint emocionális jellegű szavakat engedtem be a verseimbe. Tehát az ész és az elme mintegy helyettesítette nekünk egyrészt a szívet, másrészt nagyon sokminden mást. Tulajdonképpen ugyanaz volt az „ész”, ami a mindenkori költőnek az érzés középpontja, de mégis azzal, hogy másképp neveztük meg, valami más hangulatot, más modulációt kapott. Gyűjtőfogalom volt az ész és az elme, gyűjtőfogalom, amelyben benne volt az emóció, a szív, az érzés is, de ugyanakkor benne volt az igazság, az ismeret, az erkölcs, a szembeszegeződés azzal, ami volt. Valamiféle értelmi pátosz volt benne, az értelemnek a pátosza az értelmetlenséggel szemben és persze a humánus pátosza az embertelenséggel szemben.

– *A háborút előkészítő, félrevezető, misztikus, emocionális hangzavarban sokan megtévedtek, és talán éppen ezért a hangzavar további hallucinációkat keltett, olyan hangokat, melyek általánosítottak, mondván: fasiszta nemzet vagyunk...*

– Ettől a kifejezéstől irtózom. Ez kimondhatatlan könnyelműség, kimondhatatlan megalázása egy végtelenül sokszínű közösségnek, amit én csak elutasítani tudok. Meg vagyok róla győződve, de nem, annál is több, *tudom*, ott voltam, tartottam a gyertyát, nem igaz, hogy Magyarországon mindenki fasiszta volt. És hadd tegyem hozzá: nem foglalkoztunk eleget azzal, hogy milyen sokan voltak különböző fokon, különböző világnézeti, meggyőződésbeli színekben azok, akik a fasizmus szélső embertelenségeivel szemben álltak.

– *Kedves Agnes, a Villamos c. versének nem tudtam megfejteni mind a mai napig a kettős spirálon futó értelmét. Mert a ribonuklein sav kettős spirálja, az a csodálatos szép alakzat jut az eszembe verséről, ahogy párhuzamosan, spirálisan fut benne két szál, és közben azért hidacsok kötik össze a két szálát egymással. Szeretném, ha elmondaná, hogy ennek a Villamos c. versnek az egyik spirálja, a háborús emlék-e, az hogy valahol Afrikában egy angol költő meghal a háborúban; ki találta, vagy olvasta valahol?*

– A versben szereplő költő van, illetve volt szegény, mert elesett Tobruknál. Sidney Keyesnek hívták. 21 éves korában esett el, és ahogy mondják, az angol irodalom nagy reménysége volt. Róla és tőle én 45-ben olvastam először, nagyon megragadott az egész szituáció. Azonkívül egy szubjektív mozzanat is vezetett, Sidney Keyes dátumai nagyon hasonlóak voltak az enyéimhez, akkor született, amikor én. Olyasféle benyomásom alakult ki, hogy valami módon helyettem esett el ez a költő valahol Afrikában, és természetesen mindazokra emlékeztem rá emlékezve, akik elesetek helyettünk. Tehát Keyes halála, léte, a költő létének a megszűnése és a háború viszonylata, nagyon foglalkoztatott. Ez az egyik szála ennek a versnek.

– *Maga részletesen leírta ennek a költőnek a halálát.*

– Ez a dolognak elég érdekes lélektani része. 45-ben, mondom, olvastam róla, és néhány versét is láttam, de fogalmam se volt a halála körülményeiről. Mégis, ezeket a körülményeket a Villamos c. versben részletesen leírtam. Majd később, néhány évre rá kezembé került egy könyv, amiből megtudtam, hogy csakugyan úgy esett el, ahogy a vers elmondja. Tehát azok a részletek, amiket a versben elég pontosan és elég realistán tisztáztam, hogy éjszaka elindultak egy támaszponttól és hirtelen tüzet kaptak a sivatag szélén, és Keyes ott pusztult el, ezek megfelelnek a tényeknek. A történet utólag igazolódott.

- *Mikor írta ezt a verset?*
- 52-ben.
- *Ez volt az egyik szála annak a versnek. A másik szála egy villamos-utazás, azt hiszem, a 6-osról van szó. De hát hogy jön Sidney Keyeshez a 6-os villamos?*
- Elég egyszerűen. Szorító, nehéz élménysort éltem át akkor, az 50-es években, úgy éreztem, hogy a 6-os villamos, amelyen mindennap utazom, sötétben vagy félsötétben, egymáshoz szorult emberi testekkel, az valósággal egy háborús tömeghalálnak a jelképe. Ezt a kétfajta szorítottságot, az 50-es éveknek a hangulatát, másrészt a háború emlékét fényképeztem össze ebben a versben.
- *Az 50-es években maga nem írhatott?*
- Nem. Már nem jelenhettem meg.
- *Hány évig tartott ez az állapot?*
- Tíz évig körülbelül.
- *Mikor jelent meg utoljára és mikor jelent meg először?*
- 48-ban azt hiszem még megjelentem, és aztán megjelentem 57 végén, 58-ban.
- *Ez alatt a tíz év alatt miből élt?*
- Állásban voltam. Részben a Köznevelés c. folyóiratnál, aztán tanár voltam.
- *Hol tanított?*
- A Petőfi Gimnáziumban, Budán.
- *Azt hiszem, azt nem is kell megkérdezni, hogy mit tanított?*
- Magyart, de sokminden egyebet is.
- *Ha elfogadjuk, hogy minden rossz jó valamire: mire volt jó ez a tíz év?*
- Nehéz kérdés, rendkívül nehéz kérdés. Hát... talán-talán arra, hogy kikeverhettem titokban, a sötétben, a hallgatásban valami olyat, ami más volt, mint ami előtte volt. Valami új hangot kellett találnom, és ez a keresés bizony jónéhány esztendeig eltartott.
- *Félő: nem megyünk-e bele valami hamis dologba. Jó, ha a próféta kimegy a pusztába 40 napig meditálni – már meg ne haragudjon a hasonlatért –, de ha 40 évig áll a pusztában egymaga, nem biztos, hogy meg tud szólalni újra.*
- Ebben tökéletesen egyetértek. Azt szokták mondani, a szegénység megedz, de a nyomor elpusztít. Hát ez a különbség a szenvedés-mennyiségek között, meg a hallgatás-mennyiségek között is, hogy egy kevés talán nem árt belőle, talán használhat, egy bizonyos fokon túl azonban okvetlenül pusztít. Ezt megtapasztaltuk.
- *Hogy lehet feltámadni?*
- Az embernek föl kell támadni. A következő köteteimnek, amelyek a hallgatás után jelentek meg, az alapproblémája az, hogy hogyan lehet feltámadni.
- *Nem mondaná el azt a régi verset, a Lázárt, ami úgy tudom, erről szól?*
- Egy négysoros.

LÁZÁR

Mikor lassan felült, balvállá-tájt
egy teljes élet minden izma fájt.
Halála úgy letépve, mint a géz.
Mert feltámadni éppolyan nehéz.

– *Mikor írta ezt a verset?*

– 58-ban, 59-ben, olyan körül. Tehát megkezdődött egy visszaintegrálódási folyamat, amelyet elsősorban a költészetben kellett valamilyen módon realizálni. Minden esetre közelebb kellett kerülni a világ tárgyaihoz, és ezt most egy kicsit szorosabban is értem. Nekem a tárgy szó sokat jelent. Mindig az volt a benyomásom, hogy a tárgyakban van valami, amit valami módon ki kell fejezni, le kell feszegetni a burkukat, és akkor megmutatják azt, amit mai divatos szóval úgy szoktak mondani: az üzenetet, azt a hírt, ami bennük van. A tárgyakban egyébként nemcsak jelentés van, nemcsak hír van, hanem bizonyosfajta öröm is. Azt hiszem, az érzékeltes és az érzékelés öröme nélkül nincs költészet, és az ember akkor támad föl, amikor az érzékelést újra megtalálja.

– *Nem az embertől fordul el Nemes Nagy Ágnes, mikor a tárgyak felé fordul? Ha egy kritikus ezt állítaná, mit mondana erre?*

– Azt, hogy ez demagógia. Akkor azt mondhatjuk Petőfire, hogy az embertől fordul el, mert anyja tyúkjáról ír. Hát miért nem ír közvetlenül édesanyjáról valami szép, halhatatlan költeményt? És ha ír, miért az anyja tyúkját emeli a verse középebe? Egyébként remekművű, hihetetlenül érdekes fényű versében miért távolodik el az anyjától? Minden tárgy az ember tárgya, akkor is az ember tárgya, hogyha kizárólag önmagában él a természetben, egy tölgyfa, vagy egy szikla.

– *A gyerek ezt tudja, a gyerek viszonya a tárgyakkal ugyanolyan, vagy nem?*

– Természetesen; ott az animizmus, az átlelkesítés, az ősember, a gyermek viszonya a tárgyakhoz. Elemien példázza ez a viszony azt, amit olyan titokzatosnak szoktunk tartani és bizonyos idegenkedéssel szoktunk emlegetni, az objektív líra alaphelyzetét. Mely, ugyebár, a tárgyakra korlátozza magát, de hogy korlátozza magát, kötéllal se lehet visszafogni a tárgyak meglevénedésétől és meglevénítésétől. A tárgyas hajlamú költő világa csupa nyüzsgő, élő *jelentés*, úgy, ahogy a gyerek természetesnek tartja, hogy a radírgumi is él.

– *Nem mondana el egy vagy két ilyen úgynevezett tárgyas verset?*

– Két kicsi vers. Az egyiknek az a címe, hogy

A TÁRGYAK

Fent, fent a tömbök. Déli fényben állnak.
Az én szívemben boldogok a tárgyak.

A másik vers:

A TÁRGY FÖLÖTT

Mert fény van minden tárgy fölött.
A fák ragyognak, mint a sark-körök.
S jönnek sorban, derengő végtelen,
fény-sapkában 92 elem,
mind homlokán hordozva mását –
hiszem a test feltámadását.

– *És ha azzal „vádolnám” ezek után, hogy megrögzött materialista?*

– Materialista vagyok, mint minden költő, aki az érzékelésben él és gondolkodik és – lásd a beszélgetésnek közvetlen ez előtti pontját –, tárgyakban, materiában mondja el magát. De hadd fűzzem hozzá, hogy semmit sem ér az a tárgy, amely önmagában néma, amit bizonyos fajta szellem, bizonyos spiritusz, vagy szpiritusz át nem jár.

– *Tehát maga a tárgyakat is a bioszféra részeinek tekinti, mint ahogy azok is.*
– És hogy szeretem ezt a szót, hogy bioszféra. De jó, hogy mondja. Mert ennek a tárgyszeretetemnek van ám egy titokzatos háttére is, egy titkos vonzódásom az úgynevezett természettudományhoz. Az „úgynevezett” nem a természettudományra vonatkozik, hanem az én érdeklődésem kezdetleges mivoltára.

– *Nem arról van-e itt szó, hogy a foghatatlan helyett a foghatót akarja megragadni?*

– Hát persze. Ilyen értelemben a költészet egy alacsonyabbrendű vallás, mint, megint csak emlitem a szót, az animizmus. Mérhetetlen erősen tapadnak a foghatóhoz, láthatóhoz, az érzékelhetőhöz a költők. Azt akarják megkaparintani, szavakká transzformálni, felmutatni.

– *Az az érzésem, hogy egy nagy természettudományos élmény kerítette a hatalmába magát. Máris nagyon távol vagyunk attól a Lázártól.*

– Bizony, a természet az egyik legnagyobb gyógyító. Tehát maga azt mondta, hogy természettudományos élményt lát a verseimben, itt én disztिंगválnék, nagy természeti élményt mondanék, amely bizonyos mértékig természettudományos élmény is, amennyiben igyekszem tudatosítani, amit látok. De a természeti élmény az elsődleges.

– *Amiről beszélünk, már is azt jelzi, hogy valami nagy felszabadulás, expanzió következett be a költészetében. Társadalmi, politikai háttéréről nehéz beszélni?*

– Nézzé, maga azt mondja, expanzió, kétségtelenül igaz, ugyanakkor valamiféle szigorodás is. Kezdetben nem voltam olyan tárgyias, mint ma vagyok, szubjektív voltam, egy élményből író. Most már sok élményből írok, úgy értem, élményrétegeket fényképezve egymásra, és ez egyfajta szigorúságot jelent, például a szerkezet szigorúságát. Valamikor, úgy életem közepetáján jöttem rá arra, hogy a lírai versben a szerkezet épp olyan fontos, mint bármi más, hogy a szerkezettel magával is egy csomó dolgot el lehet mondani. Azt hiszem, a lírai versnek van egy belső, a tudat szélein lebegő, imágó szerű szerkezete is, sokminden egyebe, de szerkezete is amelyet az ember a szavaival, illetőleg a sorközeivel igyekszik megközelíteni. De maga itt a politikumról is beszélt, mert maga politikus alkat. Szóval a politikum. Természetesen, ezt az expanziót, ezt a visszatérést a politikai körülmények tették lehetővé.

– *Az egyik, a legelső pont ebben a feltámadásban a Lázár, és a legelső pont, szerintem, az Eknáton-ciklus. Sokan nem tudják ki volt Eknáton...*

– Hát ezen nem csodálkozom. És ez egy kicsit bánt is engem, szívesebben választottam volna a versciklusom főhőséül közismert személyt, ugyanakkor nem tudtam Eknátonról elszabadulni, ettől az i. e. 14. századi fáraótól. Azt hiszem, borzasztó igazságtalanok vagyunk, hogy nem vesszük őt tudomásul az emberiség nagy gondolati hősei között. Most már tudjuk, hogy ez az ember először is vallási reformátor volt, kitalálta az első egy-isten-hitet, legalábbis úgy tudjuk, hogy ő az első, aki kitalálta.

– *Illetve úgy tudjuk, hogy Mózes találta ki, de...*

– Nem, már megbocsásson, Eknáton találta ki. Mózes fogalmazta meg a *lát-hatatlan* istent, az a következő absztrakciós fok a gondolkodásban. Tehát Eknátoné az az eszme, hogy egyetlen isten van, őnála ez még a napisten. Határozottan napvallás az övé, igen, de mégis csak az elvonó gondolkodásban, az absztrahálásban óriási lépés ám az, hogy egy istenre koncentrált az összes vallásos lehetőséget. Ezenkívül társadalmi forradalmár volt, lehetővé tette, mint általában a jó politikai viszonyok, egy nagy művészetnek a megszületését, amely elég élesen eltér az akkori és a mindenkori Egyiptom rendkívül statikus művészetétől. Tehát nagy gondolkodó volt, nagy reformer, úgy szokták mondani, forradalmár a trónon, meg az első európai entellektüel, vannak ilyen díszítő jelzői. Szerintem az Eknáton figura alkalmas arra, hogy magára vegye a mi 20. századi legfontosabb problémáinkat.

- *Megint csak eszembe jutott egy verse, amely ide vág:*

*Amikor én istent faragtam,
kemény kőveket válogattam,
Keményebbeket, mint a testem,
hogy, ha vigasztal, elhihessem.*

- Ugyancsak az Eknáton ciklusból való.

- *Hát maga az istennel viaskodik?*

– Is, természetesen, a végső okokkal. Az ember legvégső szituációjában étellel, halállal, istennel, ha tetszik. Az emberi élet értelmével; ez egy bizonyos kor után amúgy is belejön mindenkinek a lírájába. Úgy szokták mondani, ezek filozófiai kérdések. Hát tudja, ezek érzelmi kérdések.

- *A nagy metafizikus kérdésekkel nem akkor kezdünk-e foglalkozni, amikor már nyomasztó szociális gondjaink nincsenek?*

– Akkor most már mindjárt elmondok az Eknátonból egy másik négysorosot. Mert szorosan ide tartozik. Ez így hangzik:

Hogy a csak-jó se hal, se hus?
Én nem vagyok manicheus,
Az örök üdvösséget én
nem unnám.

S mit akarok evvel mondani? A *csak-jó* nem más, mint az emberi boldogság, az éden, a paradicsom, mindegy, hogy fogalmazzuk, vallásos terminológiában, vagy nem abban. Azt óhajtottam a kicsi verssel elmesélni, hogy nekem az az igazi élet, ha az embernek már mindene megvan, és akkor kezdődhet az igazi dolgokkal való foglalkozás: a magasabb emberi önmegvalósítás. Ha már valóban nem probléma az, hogy mindenkinek megvan a karéj kenyere, és mindenkinek – mint ahogy azt maga helyesen mondja – megvan a mindenoldalú lehetősége. Szellemi, társadalmi, egyéb lehetősége. Ha ezek már mind megvannak, akkor csakugyan foglalkozhatunk igazán nagy és valóban a szó magasabb értelmében emberszabású problémákkal.

- *Előbb a szerkesztés fontosságáról beszélt. De nem vitte-e túlzásba a szigort saját kárára is? Régebbi költészetében jobban szabadjára engedte a nyelvi erejét, a képalkotás szabadságát. Azt hiszem, ma is szabadabb áradást tudna adni a verseinek, de maga mintha tudatosan szikár akarna lenni. Nem esik így az ellenkező végletbe?*

– Az embernek egy idő után föl kell tudni ismernie, hogy mi az, amit akar, vagy nem akar. Mi az, amire belső indíttatása van. Nem fosztom én meg magam az égegyvilágon semmitől, amikor szikárra próbálom faragni a verseimet, mert én arra vágyom, nekem az az örömöm, én azzal fejezem ki magamat. Hogyha én a maga mintája szerint engedném szabadon, a világba hömpölyögni a belső monológomat, az nekem nem volna kielégítő. Úgy érezném, hogy ez nem én vagyok. Nehogy azt képzelje ám, hogy én valamiféle formai megfontolásból indulok ki, hogy szerkezet, meg ez meg az, ezek utólagos tudatosítások. Sőt, többet mondok magának, meg vagyok róla győződve, hogy pusztán formai kutaszkodással nem is lehet igazán jó verset írni. Igazán jó vers, érvényes vers, csak úgy születhet, hogy az ember a saját belső tartalmaira minden erejével ráfeszül.

- *Ez így van, de mivel magyarázza azt, hogy A szabadsághoz c. versétől, melynek a formája még hagyományosabb, lassan, lassan eltávolodott és elment egészen a szabad versig? Mi az oka?*

– Megint hangsúlyozom, utólagos kitalációval azt tudom ehhez hozzáfűzni, hogy ez még a hallgatás éveiben kezdődött el. Egyszerűen nem voltak alkalmasak azok a formák, amiket én mondjuk a 30-as, 40-es évek lírájától örököltam – József

Attilától, Babbittól, sokmindenkitől –, nem voltak többé alkalmasak annak az elmondására, amit valahogy el kellett mondanom. És önkéntelenül, magamban és magamtól kezdtem el feloldogatni a formát, mintegy fordítva megcsinálni azt a folyamatot, amin a század már átment.

— *Mért ad becsapós címeket, hiszen a Villamos című verse nem is a villamosról szól. Az Utca arányai-ról ugyanez derül ki olvasása közben, nem beszélve az Egy pályaudvar átalakítása című versének riportra utaló címéről. Az Eknaton, a nagy metafizikus kérdésekkel való szembenézés után nem visszalépés ez?*

– Egy tárgy, a legkisebb, vagy a legközönségesebb, egy város átépítésének valamelyik szelete tökéletesen elég és alkalmas a költőnek arra, hogy eljusson belőlük – ha akarja – a legmagasabb, a legmesszebb menő metafizikum...

– *De mi a metafizikum a Déli pályaudvar átépítéséről írt versében?*

– Az idő. Az időről szól az a vers. Arról szól, hogyan alakul át minden az időben, magunk is, ahogy átalakulunk és átalakítjuk magunkat. Az idő különféle rétegeit akartam – s bár még tudnám egy párszor – megírni.

– *Ha jogom lenne leszedni minden könyvet a polcra és mindenhová bekukkantani, nagyon sok természettudományos művet találnék?*

– Ami igaz, igaz, valóban találna egypárat. Megtalálná főleg a népszerű természettudománynak jónéhány művét, pl. az Élet és Tudomány c. folyóiratot, meg az Univerzumot, de sok minden egyebet is. Mindent, amit ma kiadnak, és amit én nagyon szívesen, boldogan végiglapozok, mert hiszen a természettudomány eredeti forrásaihoz képzettség és hajlam hiányában nemigen tudok hozzáférni. A népszerű természettudomány nekem nagyon is fontos, kérem, csinálják.

– *Mint mondotta: a háború után már többé nem tudott azzal a szóanyaggal mit kezdeni, amit lejárattott a háború. Új szóanyagot kellett előbányásznia. Mondjon szavakat. Milyen új szavakat talált?*

– Valóban, eléggé új a szótár, mármint a megelőzőhöz képest. Például: növény, állat, fák, szőlő, lélegzet, angyal, áttetsző, vékony, ló. Ez az egyik réteg, de ugyanakkor hozzáfűznék egy másfajta szósort is, illet, hogy: asztal, lámpa, elektron, égitest, autógumi, légifelvétel, nájlonszatyor, szinuszgörbe. Ezek az ún. tudományos, vagy hétköznapi szavak is tökéletesen megférnek a természetibb jellegűekkel.

– *A világmindenség meghódításának időszakában valaki, aki nagy metafizikus kérdésekkel néz szembe, az a nájlonszatyort választja?*

– Igen, mit szól hozzá. Bizony a nájlonszatyrot választom. Mondom, mindenféle tárgyat szeretek, de a jelentéktelen tárgyak egyre fontosabbá válnak nekem. A morzsalékok, egy faág, egy plékanál, egy kavics, és a fent említett nájlonszatyor. Valahogy épp ezért tetszenek nekem, mert morzsalékok, mert részmvoltukat nagyon erősen érzékelem, és talán az ellentétnél fogva különösen nagynak látom azt a jelentést, ami belőlük szól. Vagyis tárgyban én a kicsit és a nagyot egyaránt szeretem.

– *Maga, hogy úgy mondjam: nem röghez kötött, hanem tárgyhöz kötött költő. Verseinek indítását, azok keletkezését, mindig egy konkrétum determinálja?*

– Hogyne, nagyon erősen. Egész halom verset tudok erre nézve bizonyító anyagként felsorolni. Mit tudom én, a Krisztinában c. versem, amelynek anyaga a Krisztina tér és templom környéke, amely nekem „életterem”. Akkor a Város télen c. vers, amelynek alapja egy Kékgolyó utca-beli élmény. Ott lakott egy kovács, gyakran jártam nála, néztem a lópatkolást, gyerekkori lóélmények is vezettek. Akkor ott van a Fák c. versem, a szigligeti park télen. Balatonfelvidéki bányaművelés, elhagyott kavics- és kőbányák, tájképek Kisoroszi környékéről – és így tovább. Pontosan meg tudom nevezni az utcákat, a hegyeket, a helyszíneket.

– *A Várat.*

– A Várat például. A Vár, a Vérmező, állandóan visszajön, mert folyton látom őket. Itt a kapcsolat nagyon egyszerű, nagyon egyenes.

- Az Egy pályaudvar átalakítása c. versének mi volt az indító sora?
 - Szabadversről, pláne prózaversről lévén szó, itt csak szókapcsolatokról beszélhetek, nem verssorokról. Két szókapcsolatra emlékszem, mind a kettőt elsőnek nevezhetem, az egyik az, hogy *kiskockakő*. Utburkolási szakkifejezés, és bár mindannyian tudjuk, mi az a kiskockakő, rendkívül tetszett nekem a szakszerűsége. És azután tetszett, illetve megrendített a pályaudvar gödrének...

- Ne is mondja tovább. Csak ezt akartam hallani, hogy *kiskockakő*. Maga bizonyos értelemben megőrizte magában a gyereket. A gyerek is szereti kimondani a szavakat, legyen az *kiskockakő*, vagy bármi.

- Nem gyönyörű az, hogy *kiskockakő*? Milyen óriási urbanizációs folyamat van mögötte és milyen sok gyönyörű *k* betű van benne.

- Mi volt az első verse és mikor írta?

- Ezt véletlenül tudom, ha nem is dátumszerűen. Mindenesetre még nem tudtam írni. Az első vers így hangzott: *A büszke tehén. A büszke tehén a réten állt, csak állt.* Ezt írtam, illetőleg mondtam el, és ragaszkodtam hozzá, sok ellenvéleménnyel szemben, amely főképp a szüleimtől eredt, hogy ez vers.

- De hát miért *büszke egy tehén*?

- Ez megint olyan, mint amit a pályaudvarról kérdezett tőlem. A tehenet látam, ezért felelek, végtelenül tetszett nekem, amint ott állt a réten. Gyönyörű volt. A *büszke* viszont... valószínűleg azért került ide, mert ezt a szót akkor hallhattam életemben először. Tetszett nekem a szó, mit sem tudva arról, hogy pontosan mit jelent, és a remek látványt egy remek szóval diszítettem fel. Így lett *büszke* a tehén. Vagyis, hogy a kis versikével is úgy áll a dolog, mint mindenféle verssel, hogy a fele tiszta merő igazság, a tehén a réten, és a másik fele bizony kitaláció, szó, hazugság.

- Tehát, mondhatom-e azt (mivel élete első verse telerészelt a konkrétumhoz, felerészelt kitaláláshoz tapadt), hogy négyéves kora óta semmi nem változott?

- Hát, ha így akarja megfogalmazni, valóban, semmi sem változott. Azonos vagyok.

„MESTERSÉGEM, TE GYÖNYÖRŰ...”

Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemhez

Nemes Nagy Ágnes költészete küzdelmes történelmi és erkölcsi számvetés nyomán született. Fiatal költőként élte át a második világháborút, apokaliptikus időkben írta első verseit, vész hírek, üldöztetések, bombázások, az ostrom tüzei között. Ahogy szétnézett a világban, kiégett romokra és végsőkéig hajszolt emberekre talált. Évekig kellett küzdenie a rettenet és a romlás emlékeivel. Nemcsak városok roskadtak össze, nemcsak emberek pusztultak körülötte, hanem egy egész régi világ is: a polgári társadalom. Hagyományos értékek zuhantak a semmibe, Auschwitz és Hiroshima után az emberi civilizáció is veszélybe került. A fiatal költőnő elvetélt hittől és keserű torokkal indult útjára. Ami az előtte járóknak még erőt adott: a világ megismerése, a szerelem lobogása, a biztos önismeret, őt és nemzedékét, úgy tetszett, sorban cserben hagyta. A világ, amely nemrég még a rend és a célszerűség otthona volt, most oktalan és értelmetlen zűrzavarrá változott. Sokan kezdtek kételkedni abban, hogy a veszni látszó értelem és rend valaha is helyreáll.

Ahogy a világmindenség rendje a kaotikus állapotok zűrzavarába omlott, úgy üresedtek ki az ember természetes érzései, úgy fenyegetett valami névtelen borzalom. A fasizmus szörnyű tettei kételyt ébresztettek az emberi ész és lelkiismeret iránt. Nemes Nagy Ágnes is arra a véleményre hajlott, hogy a lélek mélyén szörnyek lakoznak: rémes ösztönök, amelyek csak az alkalmat várják, hogy pusztíthassanak. E vélemény révén eredt meg benne a bűntudat. Az elkövetett háborús bűnökért, a tobzódó erőszakért az egész emberiséget tette felelőssé. Magát az emberi lényt, a saját személyében is. Úgy érezte, hogy a bűn: a rossz vele jár az emberi természettel, s ezért a felelősségnek is osztatlannak kell lennie. Mintha névtelen szorongás kinozta volna, valami elkerülhetetlen végzet tudata. Pedig ez a szorongó érzés nem volt névtelen. Elvont megfogalmazásait, távlatos metaforáit általában konkrét utalások rögzítették a szerzett tapasztalatokhoz. A költő nyíltan bevallotta, hogy rossz közérzete nem filozófiai könyvek nyomán született, a város romjai és halottai taszították a mélységes kétségbeesésbe.

Költészetében ebből a kétségbeesésből keresett szabadulást. A félelmek és kételyek mögött lassan valami konok elszántság épült, kezdetben talán nem is a tudat felszínén, inkább a személyiség mélyebb övezeteiben. Makacs ösztönrel ragaszkodott eszméletének épségéhez, szállt szembe a rémülettel. Korábban *A halottak*, *A szörny* vagy a *Bűn* sorában agnosztikus reménytelenséggel tett vallomást. Most az igazság kutatására indult, új és teljesebb értelmet adott humánus eszményeinek. Ezekről az eszményekről: a szabadságról, a szerelemről és az értelemről, valamint az értük folyó küzdelemről adott számot *Kettős világban*, *Száraravillám* és *Napforduló* című versesköteteiben.

A küzdelem eredménye elsősorban mégsem a kiküzdött eszmékben keresendő, hanem a kiküzdött emberségben és intellektuális költői magatartásban. Nemes Nagy Ágnes ebben a magatartásban nyerte vissza biztonságát és reményeit. Az intellektusnak: az értelemnek költészetében különleges szerepe van. Végső menedéke, utolsó fegyvere az értelem. A „cartéziánus” eszmények híve, azoké az ideáloké, amelyeket Descartes, a nagy francia filozófus fogalmazott meg a józan ész nevében az újkor hajnalán. Intellektualizmusa nem tételes filozófiai eszmék megfogalmazásában áll, hanem a szüntelen vizsgálódás és értelmezés szenvedélyében. „A vers – hangoztatja egy nyilatkozatában – legtöbbször csak az intellektualitás hangulatát, az érte-

lem atmoszféráját veszi fel magába... A vers ritkán gondolkodik, a vers szuggerál... a versben nincs gondolatmenet indulatmenet nélkül". Minthogy nem bölcséleti eszmék szócsövének tekinti a költészetet, a költői mesterség nála az eszmélkedéssel, az indulat és a gondolat kristályos rendbe szervezésével azonosult.

Kitágította és megemelte a költői mesterség fogalmát. Nemcsak az alkotó műhely komoly fegyelmét és a költészet tudós ismeretét érti rajta, hanem a költői magatartást is. Fogalmat, amelynek erkölcsi jelentése van. A költői mesterség Nemes Nagy Ágnes számára értelmes tevékenységet jelent, amely felelősséggel jár, és amelynek határozottan morális súlya van. Ezt a meggyőződését *Mesterségemhez* című versében fejezte ki. A költemény a *Szárazvillám* című, 1957-ben megjelent kötet élére került. A hagyományos költői műfajok közül az óda műfajához, vagyis az ünnepélyes hangulatot árasztó költemények közé tartozik. Az ódai hangnemet a költemény erkölcsi súlya és emelkedettsége indokolja.

A vers megszólítással kezdődik, mintegy a klasszikus invokációk szokása szerint: „Mesterségem, te gyönyörű, / ki elhited: fontos élnem.” E két sor egyszerűen megfogalmazza a mondanivaló lényegét. A költő meggyőződése szerint tünékeny emberi létének a művészi alkotó munka ad rangot és értelmet. A komoly és emelkedett hangütést egyetlen terjedelmes mondat követi, amely részletesebben bontja ki a költői mesterség mindent: sorsot és eszméletet átható erejének tudatát. A verstestet alkotó mondat valójában két részből épül: egy kijelentésből, amely az első szakasz harmadik-negyedik sorában indul és a hatodik szakasszal folytatódik, és egy részletesen kibontott hasonlatból, amely a második-ötödik szakaszt tölti ki. A kijelentés első tagja a költő helyzetének ellentmondásosságára utal: „Erkölc és rémület között / egyszerre fényben s vaksötétben.” A helyzet dilemmáját azok a történelmi tapasztalatok magyarázzák, amelyek alapvető hatással voltak Nemes Nagy Ágnes egyéniségére és gondolkodására.

A második szakaszban induló hasonlat is ezt az ellentmondásos: küzdelemtől és vergődéstől sem mentes állapotot van hivatva érzékeltetni; pontosabban kifejteni. A hasonlat táját ábrázol: a romantikus festők vagy költők jellegzetes természeti alakzatát: „villámszaggatta táj” szikláit, „ahol állhatatlan roppant felhők... tüze összecsattan, / s a tűzzel csíkos levegőben / szülik a szüntelen csatát... / hol minden vibrál és veszendő, / hol minden fércelt, foszlado, / hol rojtosodik már a szív...” A romantikus hasonlatot egyszerűen nyomban elidegeníti a romantikától. A viharzó természet látványát egy elvonatkoztatás és egy személyes utalás emeli ki a romantikus tablók közül. Az „állhatatlan roppant felhők” valóságos képzetét elvontabb metafora magyarázza: „nagy, gomolyos agyvelők”. Az egymásnak rontó viharfelhők látványa nyomán születik az egymással csatázó emberi agyvelők absztrakta képe, amely a természeti folyamatot máris visszacsatolja azokhoz a történelmi és eszmei küzdelmekhez, amelyek a költő ellentmondásos közérzetét okozták.

A személyes utalás a közelmúlt történelméhez köti e viharzó küzdelmeket. A költő Buda ostromára hivatkozik, 1944 és 1945 fordulójára, midőn legmélyebb élményeit szerezte a háború kíméletlenségéről. Ez a „Buda-ostroma” azonban „végtelen”, ami nemcsak a régebbi ostromokra és pusztításokra: 1686-ra és 1849-re utalhat, hanem arra is, hogy az ostromállapotnak történetfilozófiai jelentése van. Az erószak, a háború, a pusztítás végtelen folyamatára utal, a költő alapvetően pesszimista bölcséletét érzékelteti. Ezt fejezi ki az a jelzős szerkezet is, amely az ostromot, mint „sejt-kora óta ismerős” eseményt jellemzi: folyamatosságot és állandó közérzetet, amellyel az ember szinte fogantatása pillanatában megismerkedik. És amelynek így antropológiai érvényessége van. Velünk született félelmet és szorongást jelöl, az emberi lélek eleve adott vagy elrendelt állapotát. Pesszimista ez a történet- és életfilozófia, a költemény azonban, mint látni fogjuk, meg fog vele küzdeni.

Az ellentétek harcában őrlődő történelmi lét az értelmes emberi szót is veszélyezteti. A *Mesterségemhez* széles mederben hömpölygő vihar-hasonlata végül a szavak sorsát mutatja be: „egyetlen szálon függ a szó, / a szó, amely a földből égbe / sístergő döngés ütemét / ingázza folyton, összevétve / önrángását, s a fellegét”.

Rendkívül érzékletes megfogalmazása ez az emberi szó, a nyelv, végső soron a költészet helyzetének. A költői szó a történelmi közeg viharzó ellentmondásai közepe születik, és ugyanilyen ellentmondásokat rejt magába a vers mögött álló művészi személyiség is. A költőnek összecsapó erők ütközési zónájában kell dolgoznia. Munkája ezért nemcsak szüntelen egyensúlykeresés, hanem pihenőt nem ismerő küzdelem is. Amely célja szerint veszélyes viharokban hozza létre az ellenállás és az értékteremtés érvényes módozatát. Vagyis magát a költeményt, amelynek hatalmas külső és belső erők háborgásában kell megszületnie.

A kibontott hasonlatnak az a fele, amely a költői szó sorsára és szerepére utal, már átvezet a mondanivaló végső megfogalmazásához. Pontosabban visszavezet az első versszak harmadik-negyedik sorában megkezdett, és a nagyívű hasonlat által megszakított kijelentéshez. Az ötödik szakaszt gondolatjel zárja le, jelölve annak, hogy a költő és a költészet körül tomboló nagy történelmi viharokat érzékeltető hasonlat végetért. A hatodik szakasz első sora, a pontosabb visszacsatolás kedvéért, megismétli a kijelentés első üzenetét. Majd ennek vaglyagosságát határozottan negatív előjelű fogalomra cserélve szembeállítja vele a „mesterség”: a költészet határozottan pozitív képzetét: „erkölcs és rémület között, / vagy erkölcstelen rémületben, / mesterségem, mégis te vagy, / mi méred, ami mérhetetlen...” A költészet mértékké válik, amely a kaotikus viszonyok és ellentmondások között biztonságot ad: „a fényt / elválasztja az éjszakától.” A zaklatott korban, belső vívódások idején a „mesterség” lesz az egyetlen bizonyosság, a személyiség épségét megszerző egyetlen erő.

A *Mesterségemhez* a világban: a történelemben és az emberi szívben tapasztalt elkeseredett összeütközéseket érzékelteti, hogy azután annál határozottabban hirdethesse a költészet rendteremtő erejét. Nem véletlen, hogy Nemes Nagy Ágnes az alkotó fogalmazásban keresi a rendet. A modern líra gyakran jár el így, a józan vizsgálódás és ítélezés eszközeként tekintve a költészetet, „az értelemig és tovább” lépve általa, ahogy József Attila *Ars poeticája* mondotta. Nemes Nagy Ágnes „cartézianus” műhelyében is a legmagasabb fokú értelmi tevékenység körébe vág a költői munka: a fogalmazás. Ha Descartes így szólhatott: „Gondolkodom, tehát vagyok”, ő így tehetne személyes vallomást: „Fogalmazok (verset írok), tehát vagyok!” Számos költeménye, így *Hadíjelvény*, *Az ismeret*, *A reményhez*, *Eszmélet* című versei tanúsítják, hogy „mesterségét” a létjelenségek állandó értelmezésének tartja. A költészet az ő számára mindenekelőtt azt jelenti, hogy intellektuális módon vessen számot tapasztalataival és felismeréseivel.

Az értelmes rend nemcsak bölcséleti vagy erkölcsi igény dolga, hanem poétikai elv is, amelynek az alkotásban van mindenképpen szerepe. Nemes Nagy Ágnes ismerte a francia szürrealisták: André Breton és Tristan Tzara vívmányait, mégsem vette használatba őket. Legfeljebb nagyobb szabadságot tanult tőlük, a képzelet merészebb szökkenéseit. Alkotó módszere mindenképpen fegyelmezett, azt a gondolati és képi tisztaságra törekvő szemléletet követi, amelynek Eluard, Auden, Montale és József Attila voltak mesterei. Költészetében, különösen szerkesztő fegyelmeiben van valami klasszikus. Metaforái és hasonlatai nem pusztán lelemények, inkább a rendező értelem művei. Mint a *Mesterségemhez* bőven kibontakoztatott vihar-hasonlata, amely távlatos, mégsem részletező képi formájában lenyűgöző hatást kelt és széles összefüggéseket teremt. Verseinek végig gondolt kompozíciója, sőt zenei rendre törekvő belső arányossága van. A kompozíció különleges szerepe, a szerkesztő művészet páratlan fegyelme tudatos művészre vall. Olyanra, aki sohasem engedi szabadjára képzeletét, s a költői képek bőségét komponáló szigorral fegyelmezi.

A *Mesterségemhez* című költeményt is benső fegyelem hatja át. A vers mindvégig ellentmondásos tapasztalatokra, a lélek belső vitáira és az emberi létezés szüntelen konfliktusaira utal. Az ismétlődő ellentétes szerkezetek: „Erkölcs és rémület között / egyszerre fényben s vaksötétben”, „erkölcs és rémület között, / vagy erkölcstelen rémületben” éppúgy a világban és a történelemben uralkodó feszültségekre mutatnak, mint a költemény hatalmas vihar-hasonlata, vagy a költői szónak, ennek az elvont fogalomnak a konkrét érzékeltetése: „a szó, amely a földből égbe /

sistergő döngés ütemét / ingázza folyton". Ezeket az ellentmondásokat kristályosan tiszta kompozíció foglalja magába. Kompozíció, amely tiszta és kidolgozott képekben és a vers megszerkesztett költői logikájában ölt alakot. Ennek a kompozíciónak hangsúlyos jelentése van. Arra (a költemény zárósoraiban tételeken is kifejezett) meggyőződésre utal, hogy a költészetnek kell értelmes rendet teremteni a világ és a lélek kaotikus zűrzavarában. A költészetnek kell elválasztania „a fényt az éjszaktól”.

A költői mesterségnek ezt a hivatását jelzi a választott versforma is. Nemes Nagy Ágnes hagyományos és szabatos formát használ; hét négysoros szakaszba rendezi szövegét. A szakaszok négyes és ötödféles jambikus sorok váltakozásából épülnek, a költő vigyáz arra, hogy lehetőleg tisztán hangzó időmértéket alkalmazzon. A szakaszok rimelhelyezése a-b-c-b; tehát a páros számú sorok rimelnek össze. Ez a rimelés nem túlságosan kihívó, nem áll tolakvó módon a mondanivaló elé. A rimek mégis tiszták és zeneiek, még az asszonáncok is: „élnem – vaksötétben”, „állhatatlan – összezsattan”, „csatát – ostromát”, „foszlado – a szó”, „ütemét – fellegét” – hangzanak a vers asszonáncai. Megfigyelhető, hogy a leginkább összehangzó, már-már tiszta rimnek tekinthető asszonáncok a két utolsó versszakban találhatók, ahol a költő a mesterség hivatásáról és erkölcsi szerepéről beszél: „rémületben – mérhetetlen”, „rovátkol – éjszakától”. A klasszikus forma is arról a reményről árulkodik, amelyet Nemes Nagy Ágnes fűz a költészet hagyományosan humanus küldetéséhez, rendteremtő képességéhez.

A mesterség fegyelve biztos eredményt ad, s az eredmény: az elkészült költemény olvastán talán nem is sejtjük, hogy mennyi munka és töprengés előzi meg a fogalmazást, majd a végleges szöveget. Nemes Nagy Ágnes szinte aszkétikus önfeleggyellemmel dolgozik, ritkán enged új verset a nyilvánosság elé, keveset ír, de mindannak, ami kikerül tolla alól, tökéletes formája van. Egyik vallomási írásában így világítja meg alkotásmódját és műhelyét: „A fél életemet azzal töltöttem, hogy értelmezek, tömörítetek, lefaragok. Amikor először megpillantom a leendő verset – úgy távolról, a maga őállapotában –, akkor az még olyan széles, mint a fél Galaktika. Akkor elhagyom a fölöslegeseket. Ez sokáig tart. Nyolcvan hasonlatból egyet választok. Százhusz emlékképből kettőt. Szüntelen eldobálom az anyag elemeit, hogy fájnak belé az izmaim. Végül esetleg nem marad más az egészből, mint néhány lézengő hélium-atom.”

Ezeknek az „atomoknak” azonban kivételes súlyuk van, mintha magukba sűrítették volna az elvetett emlékképek és hasonlatok tömegét is. A *Mesterségemhez* ugyancsak ilyen vers, súlyos szavakkal fejezi ki a költészet értelmes erejébe és hatásába vetett hitet. Nemes Nagy Ágnes versei sohasem könnyű olvasmányok, ám érdemes megküzdeni velük. A végsőig tömörített gondolat, a lényegéig sűrített emlék birtokba vétele további gondolatokat ébreszt. A költemény körül sajátos erőter képződik, s az első olvasásra talán enigmatikus szöveg lassan megadja magát a figyelmes olvasó előtt.

A KINCSKERESŐK ISMERŐJE

– 100 éve született Krúdy Gyula –

Amikor Schöpflin Aladár a Nyugatban búcsúztatta Krúdy Gyulát, írásában körvonalazta azokat a jellemző, ítélő vagy tartózkodó nézeteket, amelyek Krúdyval kapcsolatban már ekkor érezhetően éltek és élnek ma is. „A kritika mindig bajban volt vele. Nem illettek rá a megszokott kritikai kategóriák, nem lehetett rá a szokott mértéket alkalmazni. Nem is írtak róla mást, mint föltétlen magasztalást vagy föltétlen elutasítást.” Volt még egy lehetőség – amit maga Schöpflin is választott: elismeréssel, mégis hitetlen csodálkozással szemlélni ezt a pénzt, életet, tehetséget szerencsejátékos módjára szóró Pazarlót, semmi klikkhez nem tartozó, nem gyűlölt és nem istenített független szellemet, kiábrándult különcöt, aki oly végtelenül megvetette a világot, melyben élt, hogy független szabadságát is csak céltalan virágzásnak tudta, és mint hőseit, önmagát is a fanyar ironia csúfondáros tükrében látta. Mintha nemcsak alakjait, de őt magát is elnyelte volna kaján meséinek valószínűtlen világa: utókorából is csúfot űz, már-már elhitei, hogy passzionátus dilettáns volt, „betegek és lábtörötték” mulattatója, akit nem kell komolyan venni, valóságosnak tekinteni, mint az „életet”, az „irodalmat”, az „író” s más ily fontos dolgokat. Vagy inkább fordítva igaz: az „élet”, az „irodalom”, az „író” volt valószínűtlen, hamis abban a korban, melyben ő véleményt mondóan a „valószínűtlenségbe” menekült?

1921-ben így világította meg, mire utal *Bukfenc* című novelláskötetének címadása: „*Bukfencet kell már vetnie ennek a mostani világrendnek, hogy megint szép emberek jöjjenek a földre...*” Bukfencet vetett, illetve tótágast állt világrendben érezte magát, melyben az értékek, az eszmék, az élet felfordult valóságát a művészet is csak „bukfencel” ábrázolhatja. Aligha kérdés, melyik aktuális történelmi bukfencre utal Krúdy 21-ben, mikor két év előtti magaviseletéért hazaárulással, szándékos rosszhiszeműséggel, a nemzeti múlt meggyalázásával vádolta a hivatalos sajtó (saját szempontjai szerint: okkal). – „*Meg kell semmisíteni Magyarország történetét 1867 óta. Ez volt a legaljasabb korszaka a magyar nemzetnek*” – írta 1918 végén. „*Tudtuk, hogy bús, becstelen kártyás élet a történelmi múltunk nagy része, hogy mindig a szegénynek volt igaza s nem az úrnak, hogy papírmásé ideálokat emeltünk oltárnak, hogy főként rossz emberek sorozata az a gyűjtemény, amelyet történelmi arcképcsarnoknak neveznek... mégis hiába kerestük eddig a könyvet, amelyben megtaláltuk volna a kakukktojásból költött nemzeti ideáljaink igaz történetét... Itt tíz esztendeig nem lehet egyebet írni se regénybe, se színdarabba: mint Magyarország történetét, mostani napjait*” – folytatja 1919-ben. Véleményéből semmit sem tagad meg a forradalom után; ha előbb úgy tudta, „*egy rabszolgaságból, árlásból élő nemzet paráznalkodott itt politikai elvetemültségében*”, a 20-as években érezheti csak szavai súlyát igazán. A forradalmak bukásán kelt kiábrándulása valami indulatokon és kétségbeesésen túli, megrázó ítéletbe és önitéletbe csap át. „*Mindnyájan meghaltunk, kedves Laci* – írja 25-ben Hatvanyinak. – *Göögsek voltunk az irodalmunkra, hencegtünk temérdek értékeinkkel... Talán az egy Adyn kívül senki sem maradt meg a mi korunkból, ő is csak azért, mert idejében meghalt. Ha valaha föltámad még a magyar irodalom, ott kell folytatni, ahol 1918-ban abbahagytuk – nyomuk sem maradt meg ezeknek az esztendőeknek*”; így visszahangozza a Petőfi halálának évfordulóján, 1920-ban írt szavait: „*lealázottságunk*”, „*koldus nyomorunk*”, „*vakolat és ablak nélküli lelkünk*”, „*őszi légy ténfergésünk*”

szellemi, erkölcsi sivárságáról. Nem marad mégse más, mint írni, végre az igazat, a nagy regényt megírni. „*Benne az ó-Magyarország, benne az új-Magyarország, és a legújabb Magyarországból csak annyi, amilyen lapidáris egy sírfelirat szokott lenni.*” Milyen lehet az a mű, mely az alapját képező létezőre vési föl a sírfeliratot? De *létezik-e* ez a kiegyezéses-millenniumos-szegedi világ, történelmestül, ideálostul, irodalmastul, ha kihullott az időből, ám meghalni sem tud? „Megöltük és kibűnőztük magunkat” – írta Ady, s írhatná Krúdy, csak nem múlt, hanem folyamatos jelen időben. A különbség nem kicsi, de éppen ez segíthet Krúdy helyzetének, szemléletének, írói magatartásának különösségét megértenünk.

Krúdy megérte azt az időt, mikor – úgy érezhette – *Az idő rostájában* Adyjósolata beteljesedett, a hihetlenségig tökéletesen; hiszen nem végítélet a forradalomtalan pusztulás, hanem élhető élet, tengés csupán. Örökkévalóságra berendezkedett kísértetlét; mert a létezőt könnyen el lehet pusztítani, a fantom azonban megfoghatatlan. A fantomlétre érzett rá Krúdy, ennek megnyilvánulásait ábrázolta fölényes-érzékenyen, műveinek világa ez a „valószínűtlen” világ. Az előbbi idézetekben is rátalálunk azokra a magyar történelem „*legaljasabb korszakát*” jellemző kulcsfogalmakra, képzetekre, metaforákra, melyek regényeiben és novelláiban is főszerepet kapnak. A magyar valóság minden ízében a léttelen létezés világa, kifordított világ. Áruláson alapul, paráznaságon, kártyás felelőtlenségen, papírmásé hamisítványokon, kakukktojásból költött nagyságon, délibábos hengegésen. Röviden: hazugságon és csaláson, méghozzá önhazugságon és öncsaláson. Így van árulkodó jelentősége annak, hogy Krúdy hősei álmodozó illúziókergetők, váltóhamisítók, hamiskártyások, kincsesók, kerítők, házasságtörő nők, szerelmi szédelgők, hivatásos svindlerok, delirizáló alkoholisták, trapézművésznők, komédiások és jósnők – valamennyi foglalkozásra, magatartásra jelképesen a „más, mint ami” bukfence jellemző. Elmondták már Krúdyról, hogy „a magyar romlás virága” volt, egy évszázados nemzeti katasztrófa lassú örvényében bomló világ széphangú éneke és ítélője. Csakhogy mindaz a gordonkázó, mélabús, nosztalgikus szépség, kecses fátyolredőbe vont élet, amely – Szép Ernő szavával – „oly finom, mint az életről való képzelet”, a szívtárgyosan gazdag, bűvös líra, amit Krúdyban évtizedek óta felfedezni szokás – vajon ez a szüntelen szépség is: az-e, ami? S nem a délibábos illúziók, hamis ideálok, a „*fantasztikus tervek, légvárak szépen kicsirkalmazott remények, édesded ábrándok*” velejéig valóságellenes, rontó működésének bemutatása? A delirizáló-agonizáló „történelmi Magyarország” életformává vált ábrándos öncsalásának, csodakergetésének, „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország...”-bódulatának íróniával, groteszkkel átvilányozott, leleplező képe?

Krúdy szépségeire mindig érzékenyebb volt a fül, mint iróniájára, pedig a kettő nála nem él külön létet, egyiknek a másik ad értelmet. Emlékezésben, képzeletben csapongó líraiságáért minősítették már Proust rokonának, különös időjátékaért emelték Bergson mellé, szó szerint értelmezett történeteieért vélték fajtája-mentő, álmatag dzsentrinek; iróniájáról érdemben szinte senki nem írt Szaunder Józsefen kívül, aki talán a legtöbbet tette, hogy Lehár Ferenc és Proust között Krúdy valódi, megérdemelt helyére kerülhessen. Ritkán méltányolt, máig el-elfelejtett iróniáját mellőzve Krúdyból éppen Krúdy vész el: a kiélt magyar feudalizmus legalattomosabb, legtovább élő fertőzetének, a nemzeti és egyéni önáltatásnak, szédelgésnek páratlan ismerője és remény nélküli ábrázolója.

Életművében a határozott társadalomkritikát vitán felül elismerni szokás a kései művekre korlátozva. A *Három király* történelmi trilógiájában (kivált a *Mohácsban*), *A tiszazslári Solymosi Eszterben*, a *Valakit elvisz az ördögben* és az *Etel király kincsében*, az 1925-től haláláig tartó „realistább” korszak néhány élesen kritikai remekében. Kétségtelen, hogy ezekben a művekben valósítja meg tematikában is szembetűnően az 1919-es felismerést: kitartóan írni „*Magyarország történelmét, mostani napjait*”. A *Három királyban* a történelmi svihákságot, hamiskártyás árulást, „*vakolat és ablak nélküli lelkek*” sokaságát, a „*lógós szomorúság*” magavesztettségét ábrázolja, s a pusztulás, a máló-avatag, repedt-márvány romlás, az elkoszosodás és világvégi szegénység olyan csontig ható rajzát teremti meg a korszakos erkölcsi-

szellemi szemétdomb kifejezésére, amilyen kevés van – ha van – a magyar irodalomban. Solymosi Eszter történetében az előítéleteibe betokosodott, semmiresejő tudományokban világelső, kocsmasztal melletti szittyá gőgtől bőfőgő „történelmi magyarság” önfelemlő hazugságainak démoni, agresszív arcát mutatja meg. De kora hihetetlen történelmi anakronizmusát, a tótágot álló világrendet a két szatirikus dzsentriregény ábrázolja legmélyebben.

A *Valakit elvisz az ördög* és az *Etel király kincse* cselekményében is a délibábkergetés szatírája: mindkettő fantasztikus, ábrándos mese – ahogyan történelmi hivatását, nemes cselekvéseit a történelmi osztály elképzei. Előbbiben Alvinczi Eduárd indul el vörös postakocsiján, hogy megmentse a pusztuló középosztályt, felvásárolja a nyírségi dzsentrik hamis váltóit. A másikban Alvinczi alparibb alakmása, a nyíri Szabolcs vezér indul el Kótaj, Buj, Geszteréd vályogvető cigányoknál is züllöttebb és iszákosabb ősmagyar uraival, hogy kiássa Attila király mesebeli kincsét, melyet az egyenesen a bajbajutott utódok megsegítésére rejtett a Duna medre alá. Alvinczi új honalapítónak, új István királynak tudja magát, Szabolcs vezér a „harmadik honfoglalás” Árpádja: ime a „nemzeti önismeret”. Az önismeret rajza azzal lesz teljes, hogy illúziós terveik, céljaik felé vezető útjuk is csődbe fullad. Mikszáth gavallérjai még maradéktalanul, játékszabályaik szerint hüen végigjátszhatták életábrándjukat, s ha szemfényvesztés volt is, abban legalább mestermunkát végeztek. Szabolcs vezérék még dőre kincskeresésüket sem tudják végigjátszani, nem mintha nem lehetne találni egy álkincset, hanem mert tespedésük képtelenné teszi őket, hogy bármit elvégezzenek, amit elkezdtek. Másrészt: délibábos reményeiket is így hosszabbíthatják az idők végéig. Dolgavégezetlen hagyják ott, felejtik el a nagy tervet az útszéli kocsmákban – annál nagyobb, apprehenzív öntudattal – és megkönnyebbülnek „Bercsényi gróf” felmentő hazugságától (a kincset már elvitték a cigányok, s kezükben égi átokként kövé változott), hiszen így megússzák a fáradságot, és történelmi rosszorsukra kenhetnek újból mindent. Alvinczi, Szabolcs vezér „tisztá idealista” párja, látszólag azoknak a gazemberségébe bukik bele, akiket megmenteni akart. Végül a nyírségi dzsentri-világra – a kor középosztályára – Krúdy-nak ez az eltévedt lovasa, legtragikomikusabb kísértete mond ítéletet („*Valakit előbb-utóbb elvisz az ördög ezen az ürhatnám vidéken*”), de a szatíra éle nemcsak mélyebbre hatol ezáltal, Alvinczit is leleplezi. Szauder József mutatott rá, hogy a *Valakit elvisz az ördög* a *Holt lelkek* tudatos parafrázisa. Holt, ördög prédájára vetett lelkek a nyírségi vegetálók és Alvinczi, a magyar Csicsikov, aki ugyan nem tudatos, számító gazember, sőt – jótakaró, lelkesült idealista, mégis, lelkesültsége oly hazug ábrándon, a valóság oly tragikus félreismerésén alapul, hogy következményeiben objektíve életellenesebb, mocskosabb, mint Csicsikov üzletelése. Erre épp Alvinczi útjának eredménye, kiábrándulásakor is megörzött illúziója vet fényt. „Ha Csicsikov ügyel-bajjal szerzett is magának ‚holt lelkeket’, Alvinczi Eduárd már hamis váltókat sem tud vásárolni a halálba züllő nemesektől: nem adják ki kezük-ből, mert – büszkék rájuk, mert – megszokott módon élnek belőlük, mert – züllöttségük már a váltóhamisítás szintje alá csúszott” – írja Szauder. Ahhoz is lusták és tehetségtelenek, hogy fürge sviháksággal tartsák el magukat, a hamis váltó lesz foggal-körömmel védelmezett kutyabőrük, felsőbbrendűségük biztosítéka, az igaz magyar virtus záloga. Alvinczi hamis ideálja látszatra, érzelmi színezetében más. „*Hol vannak azok a szép szomorú emberek, akik önhibájukon kívül veszítették el az őseik vagyonát, biztos fedelüket, családjuk jövődjét és a maguk jelenét*” – kezdi ábrándos, eufémisztikus példalózását az ideális múlttól, észre nem véve, hogy olyan tulajdonságokat glorifikál, melyek az általa is megutált utódok alpariságában nyerik el végkifejletüket. A fokosmarkoló kocsmatöltelékek, dohszagú bibircsökgyűjtemények, „kvitt a hurka” honfiideálok ugyanarra az öncsalásra alapítják világelesőségük, jobb sorsra érdemességük öntudatát, mint amelynek patinásabb, szubjektíve nemesebb – így: alattomosabb – változatát ő maga képviseli. Alvinczi kiábrándul – nem a maga hazug illúzióiból, hanem a valóságból; a nyíri kisuraságok meg kiábrándulnak a „nagyzóló” Alvinczi valóságából, noha szívérványos reményeik be-

töltét várták a megmentőtől. Marad hát minden a régiiben; Alvinczi más tájakra indul postakocsiján a történelmi zengésű sóhajjal – akár Szabolcs vezér –, hogy ismét „nem rajta múlt”, cipeli tovább sorsverte nagysága hiedelmét, mert a valóság tükröt tartott ugyan elébe, ő mégis a valóságra lett dühös, nem önnön beteges vak-ságára. Hogy Alvinczi kísértettjárása, Szabolcs vezér kincskergetése betegség, valóságellenes, életellenes torzulás, azt az *Etel király kincse* utolsó bekezdése hirdeti (egy kívülálló levelének soraival, melyben az a Szabolcs úr eltűntén bánkódó pesti ismerőst vigasztalja): „Az ön kétségbeesésével szemközt határozott szerencsének nevezhetem a kincsásó eltűnését, mert az ilyen emberek betegséghordozók, akik járványt hordanak magukkal, amellyel megfertőzhetnek mindenkit, akinek a közelébe jutnak. Ezek az emberek a bolondság bacillusát hordják magukkal, és észrevétlenül beleoltják mindazokba, akikkel szót váltanak a maguk örülségéről. Előbb-utóbb továbbadják a ragályt, mint a pestist vagy bélhurutot... Ön szerencsésnek mondhatja magát, hogy a kincsásótól megszabadult, amit többi pesti barátainknak is kívánok.” Pontos kulcs ez a dzsentriregények ironiájának zárjához (ha még szükség lenne rá), de Krúdy ironikus ábrázolásához szélesebb érvénnyel is. Mert az ironia már korábban sem hiányzott műveiből.

A *Vörös postakocsi*ről 1913-ban recenziót író Ady jól látta, hogy a „vörös kocsi” olyan átfogó szimbólum, mely a Krúdy-világ „nagy társadalomtalanságának” hordozója; annak kifejezője, hogy míg alakjai „a társadalmon kívül bitangolnak” – épp ezzel leghívebb reprezentálói társadalmuknak. Ady ismerte föl először azt, amit a később hagyományossá lett Krúdy-képpel (a romantikus-biedermeier mesélő elítélt vagy felmagasztalt képével) szemben Bori Imre újított föl az utóbbi időkben (1974-ben) polémikus hévvel, legfrissebben meg Kemény Gábor emelt ki (1976-ban), hogy a *Vörös postakocsi* bizzar, álmatag világa nem romantikus múltnosztalgia kifejezője, hanem egy szüntelen ábrándokba révült világ valóságának ironizáló bemutatása. Ady szavaival: „a nem-valószínűség” Krúdynál „a művész legmélyebb élet- és magalátása”. A csipkefodor-libegésig fokozott finomkodás, édes-melankolikus szenvelgés-szenvedés – Rezedáé vagy Szindbádé – koruk valószínűtlenségének valóságát, saját irrealitásuk realitását ábrázolja. Nem a közvetlen szatíra célzatos-ságával, de társadalmi érvényű művek a postakocsi-regények, a Szindbád-novellák és társaik is. Alvinczi postakocsija Rezeda úr pesti világában is otthonra lel, nem kerül konfliktusba vele. A „honmentő” csupán egyik arca Alvinczinak – másfelől ő a nagy szerencejátékos, a kor nagyszabású spekulánsa, aki bár liberális inasokkal jár, mert a vonat csak kereskedőknek és kupeczeknek való, megjelenik időnként Pesten is, hogy a megvelett kupeczek, kereskedők vagyónát elnyerje a turfon. Alvinczi de genere Gut-Keled váltókkal spekulál, részvényekkel kereskedik Indiától Londonig, Béctől Nagyállóig, lovat futtat Epsomtól Alagig (ügynökei révén persze), hogy kirgiz selyemkaftánban üldögélve medvebőrös szobájában Medici Katalin rózsafüzérét morzsolgassa, Viktória-aranyakat vessen toprongyos tisztelőinek, hódolatban részesüljön Madame Louise „barátságos házában”, bejárhassa ősei kastélyát szíve bálványával, Montmorency hercegnővel, aki francia királyoktól származik, egyébként pedig Stümmer Lotti néven mutogatja a harisnyakötőjét valamely tánckarban. Alvinczi tehát otthon van azon a Pesten, ahol „amerikai verseny keletkezik” üzleti vállalkozások között, ahol a „kávéházak negyedévenként cserélnek gazdát”, ahol mindenki azon töpreng, hogyan nyúzhathá le klienseiről az utolsó bört is, ahol száz és száz elegáns dáma sétál az utcán, „aki nem tudja, hol fogja lehajtani a fejét éjszakára”, ahol a jókedvű, divatos urak „lehetséges, épp rablógyilkosságon vagy betörésen gondolkodnak”. Nemcsak a Nyírségben nagyúr Alvinczi, hanem a részvényesek közt, a lóversenyen, a kávéházakban, a nyilvánosházakban is; Buda minden polgárasszonya és Pest összes trapézművésznője, tőzsdeügynöke és hamiskártyása az ő kegyeire pályázik, titkára lesz Rezeda Kázmér is, „korunk hőse”, aki mint „az élet szeretetre méltó gibicei, halk csodálkozással kíséri a hazardőrök verejtékes munkáját”, és a nagyúri szemfényvesztés megbűvöltje lesz.

Krúdy regényeiben gyakran két szálon fut a cselekmény, két főhős érintkező, összefonódó élete fonalán. Gyakran áll Alvinczi mellett Rezeda (vagy Patkó Bandi),

Szomjas Guszti mellett Józsiás, Almos Andor mellett Végsőhelyi Kálmán stb.: a múlt kísértetnemzedéke mellett a jelen elveszett nemzedéke. Együtt fejezik ki a kort, egyformán otthonosak benne, miközben elvágó hontalanok; mégsem egyformák, csak összetartozók, mint a fantomélet királyai és hoppon maradt gibicei. Egyfajta betegséget hordoznak – másképp. Az elveszett nemzedék rosszul érzi magát a honmentő történelmi ábrándozók és a szélhámos üzleti spekulánsok együttes történelmi elmaradottságában, az anakronisztikus haladottságban; a magyar feudálkapitalizmus valószínűtlenül ambivalens világában. Rezeda, Józsiás (ugyanígy Szindbád) gyökértelesen bolyongó. Megvető félreállításuk a kilátástalanságból ered; egyszerre csömörlöttek meg jelenükben múlttól és jövőtől, az utóbbitól csak igazán. Hisz jövőként arra a „jobbira” számíthatnak, amit a jelen gyalázatosságában már megtanultak nem kívánni. Ez a jövőtlen jövő, a valóságos élet perspektíváitól való megfosztottság teszi őket partravetett különcökké, akiknek a cinikus mindentudás és mindent megvetés elégtétele marad. Életük játék csupán az étellel, melyben csak képzeletük síkján szeretnek jelen lenni, valószínűtlenségéből ábrándjaik „valóságába” menekülnek. Művek hosszú során keresztül egyetlen tevékenységet üznek: a szerelmet. Az életnek ez az az intim szférája, ahol a kor pusztítása az egyénben a legmélyebben megmutatható. Rezeda és Szindbád félreálló gibic-természetéből egyébként is adódik, hogy kivonják magukat (valódi énjüket) minden tevékenységformából, melyben a külvilág közvetlen erőszakot követhet el rajtuk, illetve ilyenekben csak szemlélőként vesznek részt. Ahol teljesen jelen vannak, ahol egész énjüket, sérülékeny emberségüket még kipróbálhatják, az a mélybe rejtett érzelmek világa; a szerelem az utolsó lehetőség, melyben a kivonuló különc még kapcsolatot vél találni a valódi étellel. Törvényszerű persze, hogy ez a körtünet-szerelem kudarcot vall, teljesség helyett soha-nem-teljesülésbe, a boldogságkeresés csödbe visz. Rezeda vagy Szindbád szerelmei nem bírják el a sóvárgásnak, életváagnak azt a terhelését, mely rájuk méretett. Kapcsolataik valósága (a csalások, praktikák, veszekedések, zsarolások, csábítások alparisága) mégiscsak a nemkívánt világból való, és menthetetlenül fanyar komédiába fullasztja az ábrándos érzelmeket, amikkel a szerelemjátékosok vágyaikat kiszínezik. Egyikük szerelmeiben sem valósul meg más a sűrű tartó, végzetesen szép és nagy szerelemből, mint a színjáték, a nagy illúzió: önhitető szenvedélyeskedés, poetizált ábrándozás, retorikus széptevés, biedermeier konvenciók (mélabús színhelyek, női ereklyetárgyak – harisnyakötők, imakönyvek, hajtűk – kegyeleti gyűjtése, töltött revolverek és öngyilkos búcsúlevelek feletti szenvedély). Így lesz a pótlékká züllött szerelemnek – házasságtörésnek, szédélgségeknek és prostitúciónak – éteri szerelemmé alakoskodott ábrándja csalo, életszépítő hazugság. Rezeda, Szindbád, Józsiás vagy a *Gázláng* Edmundja, a *Tótágas* Levrey Konstantinja tudja ezt, mégsem akarja tudni. Cinikusan ismerik szerelmeik valóságát (nem úgy, mint Alvinczi és széles rokon-sága), tudják, hogy nagy szenvedélyeik színjátéka Madame Louise házába való és csalásaikat kendőzi. De azt is tudják, hogy eltemetett jobbik énjük, megtagadott jogos vágyaik, emberi érzelmeik: maradék valóságuk ad benne hírt magáról, ha olyan torz és terméketlen formában is, amelyet az operettideálokért rajongó külvilág kényszerít rájuk még szobájuk és magányuk mélyén is. Hazudozásaik mélabúja, érzelmeik valódi vággyal árnyalt cinizmusa lesz felemás „különb” voltuk záloga, védekezésük a látszat és nagyizálás buborékvilágában. Szüntelenül ironizált érzelmes-szép ábrándjaik időtlen ideje (Szindbádnak „*Valami olyan időt mutattak az órák, amilyen talán soha sincs*”), repülőszőnyeges és más elutazásai, százéves fiatalságuk kortalansága annak a társadalmi látszatvalóságnak lelki lenyomata, melyet a nyírségi és a pesti idő egyidejű irrealitása, a honmentő-ügynökölő postakocsi utazása, a százhusz éves Alvinczi kísértete fejez ki, s melynek maguk is kárhozott részesei.

Szindbád, aki – társadalma léttelen létére oly jellemzően – megjárja az életet, majd a halált, s innen oda, onnan ide szökni kényszerül, mert élni se, halni se tud, utolsó utazásának paradoxonában fogalmazza meg legborzongatóbban az egyénnek és kornak ezt a viszonyát. A nagybeteg Krúdy utolsó műve, a 33-as keltezésű, posztumusz *Purgatórium* a „mért nincs bűnöm, ha van” rémült kérdését visszahan-

gozza. Az ideggyógyintézetben szenvedő, vízióiban hajánál vonszolt, pokrócba kötözött, lovasrendőröktől taposott, megfigyelt és elárult Szindbád, miközben szenvedéseiben társadalma megnyomorítottjaival azonosul (ahogy Szauder József emlékeztet rá), arra a következtetésre jut, hogy vagy ő a méltán fenyített, szörnyű bűnös, vagy a vele kegyetlenkedő világ. S elfogadja bűnösségét, hogy ezzel ítélje a világot. Bűne hasztalan keresésével fokozza hánykódó szenvedéseit, de mikor végül lábadozva távozik a gyötrelmek és a gyötrődőkkel való mélytudati azonosulás purgatóriumából, régi önmagára jellemző paradoxonná enyhíti a korábbi alternatívát, s az ironia könnyedségével tűnődik azon, hogy talán nem más ő maga sem, mint „egy vén, talaját vesztett szélhámós”, aki mindenével – életével, halálával is – „csak huncutkodni akart”, de a még nagyobb szélhámósok elbántak vele.

Krúdy alteregói egy reménytelenségbe zúllott, bántóan irreális társadalmi állapot tipikus lelki körképét mutatják. E külön ábrándjaikkal is kopott senkik, szelíd nevetségességükben is különbek, passzív undorukkal is cinkosok, cinkosságukban is tiltakozó áldozatok olyan társadalmi jelentésű reakciótípust képviselnek keserű megrendüléssel és illúziótlan, kemény ironiával, mely rejtett önitéletté teljesedik, és Krúdy különös, „komolytalan” írói önszemléletét is magyarázza.

Ez a mű, ez az írói magatartás eleve csúfot űz minden tömjénezésből, világ-nagyságokhoz mérő értékelésből, mely őt ugyan nem érti meg, de nevében keresi „világirodalmiságunk” elrejtett kincsét. Csúfot űz „komolyan vevése” másik végletéből is, a humort nem ismerő, militáns kritikából, mely szó szerint veszi az író látszatait. A szélsőségek egyformán érzéketlenek a fölényes komolytalanság művésze iránt, mely Krúdyt élteti. Centenáriumra próbakő lehet: sikerül-e valódi értéke szerint tisztelnünk a hamis ünnepek gúnyos-keserű krónikását.

KISS DÉNES

Balladás ősz

1

*Szivemre fészkelte az ősz babonája
károgó torkú tekete madár
Felhőket kerget szárnyasuhogása
Öreganyám kendője foszlik a tájra
Nem a házunk nem az otthon
ahova hazavár*

2

*Pompás elragadtatása múlásnak
aranyveretű koszorúja
az ősz Szentmihály lovának
Lelőtt s arcrabukó levelek hőreje
tűz-vörheny a hegyoldalon
Gyönyörűség hamis pénze
veled kell eljátszanom
Mosolyom élével kettészelt szomorúság
október füstje fájdalom*

*Pompás elragadtatása múlásnak
messziről hallik fák vacogása
Még csillagot simogatnak az ágak
a szél még táncosnők lobogása
ahogy átfordul hulló levelek háta
bukó illegése a nyárnak
mikor cigányos farát riszálja*

3

*A tölgyek is mind kiskabátban
csak a szél lábnyoma a pázsit
az nem táncol nem mórlikázik
Zsibavirágok tejútja sem világít
Nem láttam én még sose láttam
hogy az évszak ily halálos
ragyogásban vörös lázban
már a nyárban fölompázik*

4

*Mert bennem is más szél dúdolt
virágfejlányok jártak csárdást
Szeptemberem októberem
hol a júliusi sugárzás?
Hol a kalászosok arany mezője
hol vannak a bronzemberek?
Kóroók kopjafás temetője
a varjúgyászok szántás berek*

5

*Fejemre is más ég kopik
hajamból virágzik a dér ki
Már ősz lesz – őszöm minden évszak
szívem is tudja agyam is érzi
Gyerekkorból páráll a rétszag
ibolyaillat körmöm alá bújt
Október éget hűvös parázslás
a széllal lehámló bőröm is száguld*

*Nem látok el a jövő nyárig
Jegenyék lobognak üszkös fáklyák
Elvéti az évszak a pályát
Hajamon komor tél villámlik*

KÜLÖNÖS TESTAMENTUM

– Illyés Gyula új verseskötetéről –

A *Különös testamentum* készíthetné bennünket arra is, hogy kíséreljük meg áttekinteni a költő negyedszázados útját s ha vállalkozhatnánk rá, azt kellene legelőször is észrevennünk, hogy ciklikusság figyelhető meg benne: témák, motívumok, kifejezésformák ismétlődnek, térnek vissza a versekben, ám ezen a körkörös, emelkedő pályamozgáson belül a hangsúlyok fokozatosan eltolódnak, áthelyeződnek egyik témacsoportról, stílusváltozatról a másikra. Ilyenformán nemcsak időben esik messze egymástól a *Kézfogások* és a *Különös testamentum*, kifejeződik a távolság a versek szemléletében és hangjában is. Verstípusokkal jellemezve ezt a folyamatot, azt látjuk, hogy a tárgyias leírásból, logikusan kifejlő gondolati érvelésből, s a motivált részletezés stílusából miként haladt az általánosítás és a személyesség körei felé Illyés lírája s hogyan lett benne meghatározó a szürreális képrendszer, a kihagyásos szerkezet, az ellentétek egyidejű kifejezése. A világos tartalmú, szerkezetű költői közvetlenség helyébe összetett jelentésrétegeket egymásra építő közvetlenség lépett. Régebben a lírai tárgyiasságot és tárgyilagosságot a pátosz s főleg pedig az ironia emelte ki az egyjelentésű leírás közegéből; jelezvén, hogy a versek világának harmóniája, nevezetes józansága, tapasztalatokból leszűrt bölcsessége, mely a költő világképének hű tükre, egyúttal belátásból is ered. Néha épp a tudatos mérséklés, az indulatok megfékezése tartja fenn és működteti. A pátosz és az ironia az önmérséklettel elfojtott gondokról, indulatokról, gyötrődésekről adott egy-egy villanásnyi képet, vagy arról, hogy a bizakodás, a szerencsésebb jövőbe vetett remény hogyan oldja ki a költőt a jelen gúzsaiából. A pátosz, az ünnepiesség nemcsak megfért a tárgyiassággal, hanem kapcsolatra is lépett vele. Arra már Szabó Lőrinc *Tűzcsóközénél* példát mutatott, hogy az életrajz anekdotikus tényei, az esetlegességükkel tündető emlékek előhívhatják a költőből az egész élet érzékelésének felemelő tudatát; azt a — költő szavával mondván — csodát, hogy személyes életét időtlenné tágítva, egy-egy vers tartamára, az ember eggyéforrhat a mindenséggel. A személyesből az időtlenbe vezető útnak a bejárása kelti fel azt a megindultságot, mely hegeli értelemben a költő lelkét áthatja és kitölti. A pátosz mindig olyasmit jelöl, ami az emberben igaz és értékes, tehát nem minden szenvedély pátosz is egyúttal. Szabó Lőrinc a személyiség kitágításában talált rá a pátosz forrására és tartalmára, Illyés verseinek pátosza is a személyesből fakad, személyes átéltség alapozza meg, de a közösségi, nemzeti tennivalók megfogalmazása, a gondokra való figyelmeztetés adja igazi tartalmát. A pátosz eszmék alakját ölti fel, eszmékbe költözik és helytállásra, cselekvésre buzdít, ami a versekbe erkölcsi fölhevítések, intelmek, érték-választások formájában ömlik át.

Az ironiának az a szerep jutott Illyés lírájában, hogy a választott tárgy többoldali szemléltetését s főként értelmi ellenőrzését, racionális fölülbírálatát lássa el: az egyértelmű leírásba belevegyítse a kérdőjelek, kételyek, aggodalmak másfajta hangulatát, alkalomadtán gúnyosan visszajára fordítsa a jelentést. Ilyenformán került néha még a töretlenül vállalt és hirdetett költői hivatás is egy-egy versben ironikus megvilágításba. A gúny gyakran öngúny is volt, ami ugyan soha nem hatolt olyan mélyre, hogy akárcsak kérdésessé tehetné volna Illyés költői magatartásának alapelveit; azt a közösségi-erkölcsi felelősségtudatot, mely az ő szokratészi belső hangjaként mindegyre megszólalt lelkiismeretében és írói munkájának irányát kijelölte előtte. Mindenesetre egészséges távolságot iktathatott be költő és tárgya, vagy a köl-

tészet és az élet közé. Az ironia romantikaellenes szerepet vitt költészetében, a pátosz meg épp romantikus színeket vegyített lirájába, a tárgyias leírást emelte föl a nemzet, az emberiség kikezddhetetlen eszményei fénykörébe. Ha a gúny a „nem” volt, az emelkedettség, az ódai pátosz az „igen”-t mondta ki, sziklaszilárd hittel.

A tartózkodó egyensúly, a fegyelmezett szigorúság, az arányos eszmefejtetés és a nyelvi kifejezés minden árnyalatát ismerő Illyés Gyula valójában egyik leg-háborgóbb alkatú költőnk. Életművét csak úgy idézzük hitelesen magunk elé, ha a belső feszültségek, a megnemesített ellentétek átélése és mindig nyomatékos kifejezése vonalán is végigtekintünk életművén. Az ellentétek nem futó benyomásokból erednek nála: egyéniségéből, helyzetéből és világképéből, vagyis teljes személyiségét megmozgató kétsarkú feszültségből szikráznak föl. A származás és szerep, hűség és eltávolodás, forradalom és nemzeti megmaradás, haza és nagyvilág – ezek a dilemmák szinte első tollvonásától maig kísérik. Egy részük egyáltalán nem számít irodalmi kérdésnek, legjobban maga Illyés tudta ezt, leírta nemegyszer, hogy a társadalmi, közösségi felelősség és a szabad, kötetlen írói alkotómunka szembekeverülhet egymással, amaz gátolhatja emennek öntörvényű kibontakozását. De itt, ezeken a tájakon, ahol az irodalom a nyelvében élő nemzet életének kérdése volt, Németh László kifejezésével, a nemzet „sors-zónájában” helyezkedett el, a közösség életéből jövő fölhívás az írói alkotásnak nemcsak tárgyat, kimeríthetetlen témát, de állandó sarkallást is adhatott.

A költészetnek ebben a helyzetben az erkölccsel és az értelemmel kellett szövetségre lépnie, a vers nem lehetett magánbeszéd, a közösséghez kellett szólnia, a leírt szó cselekedetnek számított és a költő hűségéről adott tanúsítványt. Erkölcs, cselekedet, hűség – ezek a nem-irodalmi fogalmak a két háború közötti időben a legszorosabban hozzánőttek az irodalomhoz, és elvegyültek a poétikai tartalmú fogalmakkal. Az irodalom az erkölcsi indítékú helyzetismertetés, a nemzet javát szolgáló feladatvállalás közösségi szerepét foglalta el. Illyés életművének is az az egyik leg-általánosabb ismertetőjele, hogy erkölcsi indítékokra hallgatva, a közösség megszólaltatásának gondját és terhét vállalta magára. Egy kicsiny műhelyben, Magyarországon, az etnikai közösség és az emberiesség költője volt s így persze a nemzeté, de sohasem csak a nemzeté. Ha annyit mondanánk róla, hogy nemzeti költő, a megtisztelő jelzővel, akaratunk ellenére, szűkítenénk művének irodalmi, szellemi körét.

A hely, a helyzet és a történelem hendikepje Illyésben is, miként nemzedéktársai legnagyobbjában, Németh Lászlóban, kifejlesztette és felnövesztette a morálizálást, a tanítást. Ezen mérhető legészrevehetőbben, valójában mit is jelent a történelmi hátrány és mivel sújtja hangadóját a kis nemzet, amely – a ritka kivételeket ismerjük – el van zárva attól, hogy világmintává tökéletesedjék. Sorsa arra ítélte, hogy helyzetéből merítsen erőt; helyzete viszont különleges, majdnem egyedül: óriási műveltség, európai látókör és a hazai gondok nyomása, ebből a szorításból kellett művet teremtenie. De hogyan tudhatott egyszerre két istennek áldozni; megfeleltetett-e a hazai kívánalmaknak úgy, hogy ugyanakkor máshol is elfogadják, megértse, gondolatait követni tudják?

Legnagyobb tehetsége nem ahhoz volt, hogy átvészelve, hanem ahhoz, hogy ki-sákmányolja az időt. Nem sopánkodott a külső kényszerítések miatt, erőt merített belőlük. Azon lehet ezt mérni, hogy soha nem tért ki a reá váró feladatok teljesítése elől. A negyvenes évek közepén írott versei, történelmi drámáinak első sorozata a *Dózsáig*, cikkei és tanulmányai, a „pesszimista” költészetéről szólótól a *Hajszálgyökerek*ig, el egészen az elmúlt esztendő végén publikált kétrészes írásáig – tanúsítják, hogy mindig a legsürgetőbb tennivalók elvégzésére vállalkozott. Jó néhány-szor olyanra, amit rajta kívül mástól nem lehetett remélni; mert rövidlátás, kishitű-ség lenne, ha azt gondolnánk, hogy mindehhez elsősorban úgynevezett bátorság szükségeltetett. Sokkal inkább nagy távlatokat átfogó gondolkodás, világos elme, biztos ítélkezés. Veres Péter jegyezte meg a népi írókról szóló egyik írásában, hogy voltak közöttük olyan írók, akik a társadalmi valóság megmutatását elsősorban mint lázító tényrt köztölték; voltak akik emellett még a szocialista világnézet hirdetését és ter-

jesztését is szolgálni akarták; akik ugyanezt társadalomtudományi érvekkel is alátámasztották; voltak, akik a nemzeti felelősségérzet felébresztésére törekedtek; s voltak, akik verseikben, regényeikben fejezték ki a magyar valóságot. „És volt, akiben mindez mintha együtt lett volna” – Illyés Gyulában.

A *Kézfogásokat* az *Új versek* folytatta és egészítette ki új hangsúlyokkal; a *Dőlt vitorla* a *Fekete-fehérről* fonódott így össze; a *Különös testamentum* azt a hangot viszi tovább, mely a *Minden lehetben* szólalt meg. Hogy a kötetek ilyen arányosan párba rendeződnek, azt persze csak a mostani visszapillantás veheti észre; amikor Illyésnek ezek a vers-gyűjteményei megjelentek, mindegyiknek épp abban a pillanatban időszzerű jelentése, poétikája, újítása vagy hagyományokat őrző karaktere ragadta meg figyelmünket. De azért lehet mégis különös jelentősége annak, hogy negyedszázad vertermésének kötetekbe rendeződése ilyesféle szabályosságot mutat, mivel így jobban kivehető, hogy a kötetpárokból miként módosult az „emberi” és „nemzeti” jelentéstartalma, pontosabban szólva: hogyan alakult át, változott meg egymáshoz fűződő viszonya.

Ha egyik mintának a *Kézfogásokat* tekintjük, akkor azt látjuk, hogy az ötvenes évek első felében írott verseit még könnyűszerrel tagolhatjuk, csoportosíthatjuk témák és műnemek szerint. Magyarság-versek (*Bevezető, Árpád, Zrínyi, a költő, Széchenyi hidja, Bartók, Levél a vízgyűjtőről és a fenyőről, Szekszárd felé, Erdélyben*), tájleíró, természetfestő versek (*Kalicka, Gyalogút, Az őszi Tihanyból, A szil s a szél, A késő télre, Cinegemadár, Cser-erdő, Fülemülék*), a magánélet köreiből mozgó dalok, költemények (*Élettársak, Aggódó szív, Alvó asszony, Két üdvözlés*), az öregedés élményével szembenező versek (*Elmúltam harminc, Doleo, ergo sum, Mars bona, nihil aliud*) követték egymást a kötetben, mely egész hangulatában kiegyenlítettséget, harmóniát sugalmazott és az ellentétek feloldását tükrözte. Legszembetűnőbb a természetfestő és leíró jellegű versekben; a világgal, a tevékeny élettel egygyéforrás darabjaiban, a derült nyugalom, a szemlélődés életképeiben. De azokban a nagyobb lélegzetű költeményekben is, melyek érveket, ellenérveket szembesítettek, a nemzet létkérdéseivel viaskodtak. A *reformáció genfi emlékműve előtt* és a *Bartók*, a keserű, lehangoló tapasztalatok ellenére, ugyanúgy eljut az ellentétek föloldásához, amiként a *Levél a vízgyűjtőről és a fenyőről* allegóriája is bizakodó hangulattal zárul.

A *Minden lehetben* és a *Különös testamentum*ban ezt a fajta műnemi tagolást már nemigen találjuk meg; a költő eltávolodott attól a konkrétum-világtól; mely a *Kézfogások* lírai jellegét megszabta. Megváltozott, alapjaiban alakult át időszemlélete: kevesebbet hivatkozik a jövőre, annál többet a múltra. Nem válik szét külön a magyarság-élmény, külön az emberi élmény: helyzetek vannak, adódnak, bennük minden összefolyik, egymásba ömlik, miként ezt a *Várakozásokban, Az állomások hosszán, Bemutató, Fehér fák, A nagy nemzetek büszke fiai* című verseiben is megfigyelhetjük. Az idő az, ami mindent meghatároz, mindenütt jelen van.

A múlt idővel szemben végül nincs sem értelmi, sem értelmén túli magyarázat:

„Eljött. Az Eljövendő.

Beszélni sincs mit.

Beszélni ő, ha van mit” –

írja az *Itt az évszak* című versében. Igen, végül ez, ennyi marad: beszéljen ő, ha van mit... De ezt a dermedt állapotot, bár átéli, hosszabb ideig nem tűrheti Illyés. Nem vonzódik ahhoz, ami mozdulatlan, ami végleg lezárt, – az alakuló, változó élethez, annak látványához, emlékeihez, jelenben mutatkozó tünényeihez kötődik. Ezt szegezi szembe a halál-tudattal, amiben találni értelmi ellenérveket, konokul életpárti logikát, de ezen túl azt a többletet is, amit egy gazdag élet élményanyaga, tapasztalatkincse, küzdelme, harcokat vállaló hite nyújthat. A kötet versei tehát nem a múlandó egyéni létet próbálják moralizáló derűvel diadalmenetté átirni. Illyés egyet tesz, tehet a halál ellen: az életről beszél. Mint a gyűjtemény egyik legszebb darabjában, a *Várakozások* című versben:

A közös baj, a közös remény
legvérszerintibb két szülők.
Ahogyan a méhtől a magzat,
úgy tartunk egyre új világba.

Majd tovább:

Valami magyarázatot
vártam mégis: mi végre várunk?
Várákozni: maga az élet?
Mert hinni tud, ki várni tud?

Szabad a tél szürke hajával.
Őrzi melegét a csukott száj.
De nyílik, lélegezni kell,
szívni kell így-úgy a világot.

Lehetne külön arra kitérni, hogyan alakul itt át egy Ady-motívum, a *Ki várni tud* című versből az, hogy: „Tartsd magad, Mert most az a leggazdagabb, Ki várni tud”. Illyésnél az állító mondat kérdőmondatba vált át, ám ez lényegtelen, egybehangzik a két gondolat: így vagy úgy, vállalni kell a világot. Azt, amelyik velünk, bennünk történik: a múltat, emlékeket, a jelent. Ebben a világtudatban nem találni rejtélyt, homályt; a léten túli lét nem kínál vigaszt; a magány nem a költő élet-eleme. Annál inkább a baj meg a remény – a kettő együtt. Ahogy írja: „De szök-dell még szívem; küzd konokul halálig benne a nem s igen.”

A kötetben továbbélnek azok a költemény-alakzatok, amelyek Illyés legújabb líráját már régebből jellemzik. Így mindenekelőtt a hosszú költemény; az a kompozíció, mely őriz leíró jelleget abban, ahogy egy tárgyat, emléket, lélekállapotot jellemez, körüljár; néhány motívummal mintegy megelevenítve elénk állít. De ez a leíró tárgy-megjelölés csupán a vázat alkotja, maga a költemény érzelmi, gondolati hullámokból alakul, növekedik. Váltogatva a rövid, tömör kijelentő mondatok szentenciáit az epikai tartalmú hosszabb egységekkel, és a versmenetbe mindegyre beékelődő közbevetésekkel, kérdőmondatokkal. A *Várákozás* című vers épül ilyen módon, amelyben az a legegényibb karakterjegye, ahogyan a különböző elemek vegyülnek, egybeolvadnak; az egyhangú leltárnak, a leírások, állítások, kérdőmondatok, utalások, időváltások nyomatékot adnak, a jelentéktelent a lényegbevágóval úgy keverik, hogy végül egységes szerkezetté állnak egybe a költemény tárgyi, érzelmi motívumai.

Akad a kötetben néhány természetet rajzoló vers, ezek amennyire egy tájat, évszakot, látványt írnak le, épp annyira világítják meg azt is, aki a természet egy darabját rögzíti. A *Konok kikelet* bravúr-költemény, dallamvonala, ütem-harmóniája, rím-párjai azt az Illyést idézik, aki nem ismer lehetetlent; amit magyarul költészetben csinálni lehet, az mind a kezéhez áll. Külön figyelmet érdemel, hol miért döc-centi meg az ütemeket, miért kever a tökélyre vitt zenei hangzatokba némi zavart; vagy azt, hogyan nehezíti meg önmaga dolgát azzal, hogy nehezebben ejthető szavakat, összetételeket vegyít a kikeletet ünneplő mondatokba.

Hogy a nyelvi anyaggal hogyan tud bánni, azt nemcsak ezzel a zengő-bongó költeménnyel lehet tanúsítani, hanem azzal, ahogyan másutt a hosszú meg rövid szavakat rendkívüli műgondra valló módon keveri vagy ahogyan a magánhangzókban rejlő értékeket kiaknázza mint például a *Sár-róna tölgyeseiből* című versében:

Sár-róna tölgyeseiből fut rozsdabarna szél:
mindent mi fényes-édes volt végleg avarnak söpör.
Álló nap az utolsó gulya-kút gyászindulókát zenél.
Betyár-fő a kiakasztott ostorfán a vödör

Vörösfényű széllel száll egyre mindig egy-idő!
Volna papír kezemben, azt tépi-szórja – így
szaggatja csak fejemből (már hullt lombként söpörhető
népekről) egy – no, még egy! – meg-megdúlt elme ráhagyott
eszme-rongyait!

De mindegyiket fölülmúlja a *Bemutató*, ez az öt részből álló költemény, mely akár egymagában példázhatja, mivé alakult át, az idő szorításában, az a nagyvers kompozíció, melyet egykor *A reformáció genti emlékműve előtt* jelenített meg. A gondolati képekbe költözött át, a lépésről lépésre haladó, motivált eszmefejtegetést utalások, kitérők, célzások váltották fel. Grammatikailag most sem tér el a szabályoktól, szókincse is az irodalmi nyelv lexikai anyagából merít – a költemény tárgya, logikája viszont nem egykönnyen világítható át. Elejétől végig korrekt mondatrendje olyat rejt, amit nem tudunk „áttenni” hétköznapi nyelvre. Önironikus közbevetés előzi meg a befejező részt:

Maradt valami zeneszerszám –
Hang abból még jöhet.
Vén vaknak is kijár a napszám,
dünnyöggjön bármi nyomorultan.
A dallam bent maradt az – ujjban,
ha nincs is már szöveg.

Épp hogy olyan szövege van, amire régebben nem akadt példa lirájában. Az *Egy régi kéregető ének dallamára* is az egyhangúnak tetsző szó- és hangismétlés hátrányait állította maga elé legyőzendő akadályul, ugyanezt vitte végig a *Bemutató* nagyobb terjedelmű ötödik részében:

Dantéból makogás esik,
Plato szájából rágott kő esik,
ez eszelősen röhög, az nyüszít,
a meg-nem-állíthatóság esik,
a pitypang ernyős termése esik,
juhar légszaváros magva esik,
anyák fölmutatják kisdedeiket,
esik, esik, esik,
esik, míg másként nem végeztetik.

A *Különös testamentum* egy nagy nemzedék nevében is szóló búcsú, „letűnt hadunk utolsó hátrvédéként” fogalmazott végrendelet. Az ironikus elégiák költője, midőn a megtett útra visszatekint, – barátai emlékével társalogva, mégsem tud másként, csak bizakodva előrenézni „aként, / mint kiket el nem némít / se gáncs, se kín, / se halál, – ugy-e? én zord / barátaim”.

Töredék Csorba Győzőnek

*Négy tornyú székesegyház, Pécs városa! –
egy évtized hiányzik életemből,
hogy költőd bölcs és fanyar mosolyával
egyezni tudjon szavam, gondolatom.*

*Jött ő – csak maga tudja, mily sárosan.
A kultúra fölüljáróján láttam
a magát kitagadó dal mesterét.*

*Érkeztem tarlók felől hiszékenyen,
óhajtottam szerelmet védtelenül,
a sorsomat kimondtam – ámulva rajt.
Délebbre lakó bátyám tudta sorsát.*

*Hallgatózom még mindig a semmibe,
mert nem tudok előlegezni békét,
csak előkészíteni csatlakozást.*

*Az előre megbékélések közül
robbanás-zene hangzik – mégis! Hogyan?
A vulkán szőlőt terem, de krátere
vasolvadék bugyborékolást szorít?*

Hatsoros

*Kétséges kezdés előtt, mint lány fejű
baba az ablakra néz, csak figyelem
vadgesztenyefák között a levegőt.*

*Termését mind a fáknak nem szedem föl,
kipattoghat fényesen, szüz-véresen;
kell nekem a bőségből is csak a jel.*

VILÁG KÖRÜLI UTAZÁS

Csorba Győző összegyűjtött verseiről

A költői pálya négy évtizede során Csorba Győző lírájának filozófiai, közérzeti, hangulati tartalma a szorongástól az oldódás, a nyugtalanságtól a béke, a lázadástól a higgadás felé látszik elmozdulni. Nem a közönyös ataraxia vagy a magabizó dogmatizmus értelmében, nem iskolás tételek és életszabályok önigazoló problémátlanságában nyilatkozik ez a tendencia, inkább rejtetten és bonyolultan érvényesül, küzdelmes meditációs gyakorlat folyamatában, a lelki, szellemi, biológiai sors új meg új kihívásait elfogadó s rájuk fölkészülő ars vitae-ben. Eredendő kérdés-fölvetése a harmincas-negyvenes években a válságtudat és az egzisztencializmus kontextusában értelmezhető. Az ember individuális lényegének tömény koncentrációját és melléktekinetet nélküli érvényesítését tartja a legfőbb értéknek; panaszaival a világ ellen abban a gondolatban futnak össze, hogy az egzisztencia sűrűségét ezernyi kényszerű hatás oldja föl, „Véletlenül kapott élmények / töltik a lelkünk túrt teherrel”, a „külön világ” megvalósíthatatlan, „nem lehetünk páratlan-mások, / egyetlenek, míg itt bolyongunk / a föld színén” (*Szerenád a szomszédban*). Az ember: önmaga célja, „piramis csúcsa”, elvegyülni, folytatódni nem akar, „hogy ne legyen közeg / közöttem és a végtelen között, ami következik utánam” (*A gyermekemhez*). A szűrőség, a megrekedt idő életérzését világméretűvé nagyítja, nem lát különbséget „a vágy, a van, s az emlék”, a lét meg a nemlét között. Így lesz nála is a halál az a határhelyzet, amely véglegességében, egyértelműségében mintegy helyreállítja a létező azonosságát önmagával: a hús gödörben lepattannak rólunk „a más hatások”, megszűnik a kiszolgáltatottság az alattomos változásoknak, „idő felett időtlen űrben / leng ő, ki nincs, nem lesz, ki volt már” (*A halott lány*). A megoldás másfajta változatát kínálja az elmebetegség misztériuma. (Ahogyan a halálhoz fűződő szoros viszony mindenek előtt személyes élményekből fakad Csorbánál, egy gyerekkori barátság történetében a „hülye”-motívumnak is megvan az életrajzi fedezete, még ha a primitív és a szkizofrén jelenségek iránti érdeklődés a kor egyik elterjedt áramlatához kapcsolódik is.) Az egészségesek bolond sietségével, értékes emlékeket elveszejtő gyakorlatiasságával szemben a homályos lélek az „állandóság temploma”, a régi gazdagság őre: „Áll az időben, s áll az idő benne. / Mint ki a jég közé fagyott, és kiben jég mered. —” (*Egy hülyéhez, gyermekkori barátomhoz*) Egy külön, fantasztikus világ megteremtésében és megkérdőjelezhetetlen, spontán belső igazolásában kereshetjük a titkát e „fura társ” szuggesztíójának: „a gyermeki agy / boldog sziporkázása, a 'lehet' határtalan tágsága, a szabad / szó és szabad mozgás” (*Ocsúdó évek*, LXXIV.) — érett ésszel is ilyen motívumokkal indokolja Csorba tartós vonzódását, vagyis, a filozófus Jaspers kifejezéseivel élve, a hitelest, a mélyet, a sugallatosan megnyilvánulót véli megtalálni a beteg tudatban, mindazt, amitől a köznapi robot törvényszerűen megfosztja a józan felnőttet.

A halálközelség meg a lelki szegénység fogalmai nélkül e líra későbbi fázisai se jellemezhetők, tartalmuk azonban meglehetősen átalakul; a halál eszményített célképzetből riasztó ellenfélle válik, a patológikus elem átadja a helyét a „gyermeki” tágas, de a normális lélek szféráján belül elhelyezkedő koncepciójának. Az egyéniség lényegének attraktív és tüntető megvalósítása helyett — talán a negyvenes évek végétől nyilatkozik meg határozottabban ez az addig is készülődő fordulat — a szerény médiumszerep, a létezés nagy személytelen folyamatának szol-

gálata kerül az életbölcselet középpontjába. A követendő magatartás mintája és jelképe a *Faültető* lesz: „mint eleven csatornán a célba áradó / víz, ömlik rajta át a lét, hogy folytatódva / őrizze ismerős világunk legnagyobb / kincsét, míg ő magát fenékig üresíti”. Az egzisztencia nem önmagában, hanem hatása, haszna, a létrehozott mű révén tör a bár korlátozott, relativ, de a maga határain belül bizonyos és megnyugtató maradandóságra. Az elültetett vagy megóvott növény, a szaporodó és bensőségben fölnevelt család, a másokat élni tanító művészet annak a belátásnak a következtében válik önmagán túlmutató program részévé, „hogyan mankód s nem marsallbotod van”, céljait az tölti be, aki „csirát rejtő magként” hull a földre (*Biztató*). A modern nyugat-európai ember szorongását, az individualizmus krízisét az ősi keleti bölcsesség föllevenítésén alapuló önátadás, szeretet, „jóakarát minden étellel szemben” (Gandhi) oldja. Csorba átkölti a teremtésről szóló mordvin hitregét, változatot ír Li Taj-po soraira, egyik értelmezője szerint gondolkodásmódja, pl. az a jelentés, amelyben az út, rend, törvény fogalmait használja, leginkább Lao-ce-re és a Tao Te king-re emlékeztet. Ez az orientáció szellemi környezete, Várkonyi Nándorhoz és Weöres Sándorhoz fűződő fontos barátságaira is utal, az ő archaikus és Európán-kivüli vonzalmaikkal, kutatásaikkal is párhuzamos.

E keletiesség másik fókusza, műveltségének, bölcséleti és költői érdeklődésének meghatározó eleme a Biblia lehet. Hálás téma volna apróra megvizsgálni azt a sokféle tárgyi emléket, remiszincenciát, amelyek a vizözön-képzettől (*Kit nyugtalan ágyad, Én Noé-bárádám*) Lázár feltámadásának apokrif parafrázisáig, Jákob és az Úr küzdelmétől, *Dávid és Abiság* történetétől a Jézus életére és példájára tett utalásokig átszövik költészetét, vagy azokat a bibliai eredetű fordulatokat, megfogalmazásokat sorra venni, amelyek az évezredek hagyomány idézésén túl nyelviileg is régiesítik verseit („Itt állok külső sötétre lökötten”, „de lelkeink ó lelkeink / ó jöjjön el a ti országotok!” stb.). Lényegbe vágó műfaji és stilisztikai párhuzamok sejthetők Csorba korai panaszdalai, Istennel való vitázó monológjai vagy éppen asszonyát dicsőítő és hálaadó énekei meg a bibliai zsoltárok világa között, alighanem az a nagy Ady-reveláció is, amelyről költői fejlődését summázva beszámol, ebben a biblikus komolyságban és ősi egyszerűségben forrott ki és vált el a közvetlen hatás-szerűségtől: „Sót és epét tettél a számba: most borral, tiszta mézzel / kínálgatsz egyre-másra: mögöttem, érdekeltem / szövetkeztél egy békés, fegyvertelen vitézzel: / biztos derűvel állok ijesztőimmel szemben” (*A testemhez*). Mélyen megérinti az ún. bölcsességirodalom, a helyes életfölfogást körülíró és magaslatló aforizmák és maximák. Egyik kései kötetében ciklust és verset szentel *A prédikátor könyvének*, de a „hiúság”, a bölcslet és bolondot egyként utolérő halál, az ember metafizikai sorsának kifürkészhetetlensége: a salamoni könyv alapkérdései egész életében foglalkoztatják s a vers sokévtizedes küzdelem eredményét szögezi le a reménytelenül is őrzött bizalom paradoxonában, hogy „hinni mégis”, „érezni a csodákat a nagyszerűség levegőjét / és mindig hogy minden hiúság”. Az Újszövetségből leginkább a jézusi etika önzetlensége, az alázatban elérhető fölemelkedés programja vonzza: „Aki felső ruhádat...”, „Aki arcul üt téged jobb felül...” — idézi a *Tudni kell* c. versben, s a „szeretetlenben telhetetlen” anyja és a szerelmét végsőkéig kitágító, „faló-magatartású” szerelmes boldogságát és erejét ama legnagyobb titkok közé sorolja, „melyek révén egy élet emberinek nevezhető”. Az *Észrevételek* egy passzusa rávilágít az életmű vezérszólamai közé tartozó gyermek-motívum bibliai eredetére is; az anyag viselkedését, a törvény vita nélküli szolgálatát jellemezve írja Csorba: „A törvény rangja különbözhet, de a magatartást a készség minősíti. A gyermek még közel van az anyag engedelmisségéhez. 'Ha olyanná nem lesztek, mint a gyermekek...’”

Gyermeki áhitattal követni az anyag sugallatait: az ember- és önismeretre alkalmazva ez az attitűd egyfajta biológiai szemlélet készségét is jelenti, odafigyelést a test jelzéseire, késztetéseire. Lehet, hogy Csorba fogékonyságát a testi-fiziológiai élet kérdései iránt a veleszületett fogyasztás büntetlen szegycene is táplálta („Más voltál, mint a többi kétlábú: elkanyargott / útkjuktól utad, s fortyogó szegycenbe ejtett” — emlékezteti testét), de sokkal inkább világnézeti eredetű a polémia, me-

lyet a szellem, a tudat egyoldalú túlbecsülése, a természeti létezészt negligáló betű-kultúra ellen oly szívósan folytat: „mégse rendjén való” — írja metsző ironiával a *Sötétedéskor* c. versben — „hogyan holmi őszies / idő a homo sapiens érdemfényét a sapientiát / megtompíthassa s logikátlan viselkedésre ösztönözzön / biológiai tövű indítással a semmiképp se / szalonképes atavizmus jegyében”. Arra a titokzatos zónára figyel, ahol az anyag mélyéről kibontakozik valahogyan a gondolat, azt a zenét akarja lekottázni, amelyet testi mivolta, „dajkáló sejtjei”, szövevei „beszóttek magukba”. Az emlékezést ilyen biopszichikai mélyfúrásnak tekinti, legszívesebben szétbontaná és görcső alá tenné idegeit, agyát, csontját, húsát, vérét (a testrészek, a szervek leltározó felsorolása számtalanszor visszatérő stilisztikai eszköze): „meg kellene / keresni, amiben tudattalan / a tudat, csak az anyag szelleme / őrizi, az ő titka, nem az enyém is, / ami azonban én is vagyok, én is” (*Ocsúdó évek*, XXXIV.).

A szerelem alapszintje is az érzéki testiség, a vérünkben kihirdetett Törvény; a legszebb vallomást a „test köznapi élete” zengi ki, s az igazi őszinteség az lesz, „ha majd a rémes / szót testünk mondja már és a másik érti is már” (*Bízzunk a test köznapi életében, Mi lesz?*). De azért a gyönyör, az összeszokottság, az *Ars amatoria* mégiscsak eszköz, „A bőrön, véren, rostokon / átsüt egy másik, átsüt egy / fénylőbb izgalom.” Így jön létre a „testlélek” fogalma, Csorbának ez a mélyértelmű és szép kifejezése az ember anyagi-szellemi egységére, megbonthatatlanságára. Végül az anyagba és a testbe vetett bizalom alkalmas fegyverként működtethető az elmúlással, a halállal folytatott harcban is. Az anyag megmaradásának bizonyossága „az eliziumi mezők tágasságánál nagyobb távlatokban” teszi lehetővé a mozgást átalakult maradványainknak (*Tágabb távlatokban*); az alacsonyabbrendű létezőkkel vállalt szolidaritás Csorbánál nem leereszkedő, hanem néhol inkább menekülő és nosztalgikus érzés: „állatok, növények rang nélkül közéjük / bebújnék közéjük melegbe közéjük” (*Közéjük*). Bármilyen groteszknak látszik a gondolat — de hiszen a groteszk fogalmát Bahtyin valóban a halálból való újjászületés és megújulás ősi törekvésével, a karneváli világállapottal hozza kapcsolatba —, Csorba hinni akar a „tevékeny halott” eszméjében; szerinte a porként „csillagos szétszórásra” ítélt test még hasznosan elvegyülhet az élővilággal (*Sírok*), a belekeveredő és elbomló testek révén talán „valamit a föld is megismer” a humanitás rejtélyéből (*Tudni kell*), s ha a halálon kifogni remélhet általa, akár a legbizarrabb leleményt is komolyan fontolóra veszi: „Inkább falidísz fura csillárt / a csigolyákból egyebekből / (ahogy a kapucinusoknál) / a csontváz győzni sose bírjon / ... / hogy dúlassék föl legalább / hogy azértse hogy csakazértse / győzzön végképp a pusztulás” (*Dúlassék föl*).

Az ilyen szemlélet összeszűkíti a teret és előre-hátra sokszorosán meghosszabbítja az időt. Csorbánál az őrtoronynak — mint a költő életterének — emlékezetes motívuma sem a nagy távlatok, tág panorámák áttekintését, a dolgokra messziről pillantó perspektívát jelképezi elsősorban: a „csönd, s jó magány” vonzza a toronyhoz, „a szép törvényeket” fürkészi (*Március*), amire a tárgyi világból rálát, abból a legfontosabb egy kert flórája és faunája, megújuló vegetációja. Mintha az ősi kínai bölcs mondáshoz tartaná magát: „Nem kell, hogy a küszöböt átlépjed, s a világot mégis megismerheted.” Első olaszországi utazásának lírai reflexei közül az egyik legjellegzetesebb az *Agrigento*; a lángoló agyat és szívet nem gyógyítja a földrajzi távolság és a sok nagyszerű útiélmény, „Közelebb itt se vagy az éghez, / közelebb itt se vagy a földhöz, / magányod itt se lett nagyobb, / de elviselhetőbb se.” Neki az egyik fától, gyomtól, rovartól a másikig vezető néhány lépés is *Világ körüli utazás*, s az Odüsszeia vége-hossza-nincs tengeri kalandsorozatát pár-perces (persze az emlékek, az idő sok-sok rétegét megbolygató) bolyongásba sűrítve éli át egy régi padláson. Szorongásaiban, „üldözött vadként” még a szűk *Parasztszobában* is túlságosan, fenyegetően tágasnak érzi a teret: „Ha még kisebb lenne az ablak, / a négy fal köze még szorosabb, / s a mennyezet is lejjebb szállna, / akkor volna jó igazán.” Az összehúzóerőnek és a tér redukciójának ez a reflexe — talán mélylélektani spekulációk nélkül is megkockáztatható — eredetileg a világba vetettség szorongásával lehet kapcsolatban, s Csorba életfelfogása átalakulására, szel-

lemi attitűdje férfiasodására jó példa az, ahogy a vissza-születés, az anyai ölbe való visszakivánczolás fiatalkori motívuma (*Csömör*) idővel a fészekvágy és fészeképítés sztoikus árnyalatú, de tevékeny és másokkal törődő programjába illeszkedik bele.

Nehéz eldönteni, az eredendő hűség teszi-e, vagy a bölcsesség, mely a világ minden pontját középpontként tiszteli, hogy Csorba makacsul kitart élete néhány elhatározóan fontos, „archetipikus” színtere mellett. Számára a természeti táj, a víz, a fák, a halak, állatok világa gyerekkora óta mindmáig Dunaszekcső-sziget (prózaí vallomásában megjegyzi, hogy a Balatonhoz pártolván is „mindig a Szigetet és a Dunát, csak a Dunát” keresi), a *Séta és meditáció*ban nagybetűkkel írott A VÁROS pedig a mindenféle regionális vagy decentralizációs eltökéltség nélkül örökölt és vállalt-választott Pécs. Az öslemény mindkét esetben a gyerekkori tapasztalás emléke, a gazdagság, a telítettség, a csorbitatlan világharmónia érzetée, amelyet a találkozás későbbi — tudatosan keresett — alkalmi kikezdehetnek és gyöngíthetnek, de végképp érvényteleníteni nem tudnak. „Ó, jó-e, jó-e vissza-visszatérnem?” kérdegeti a felnőtt, s egyaránt fáj a szembesítés, ha a *Gyermekkori táj* „kegyetlen ridegséggel hasonlít s mér meg egyre”, vagy ha átalakulása, változása miatt nem igazolja a róla őrzött rajongó benyomásokat: a Szigetben „most riadt / szemmel járok, ha járok, mert nem a / dolgok színét, de a fonákjukat / látom” ... (*Ocsúdó évek*, LXXXII.) Pécsből már eleve néhány kimetszett és kinagyított szelvényt állít előtérbe sajátos térélménye, a gyermekkorból „egy városszéli új lakótelep” s főként a temető kimeríthetetlen birodalmát (az emlékezetnek és a nyelvnek milyen gazdag tárnái nyílnak meg, amikor önéletrajzi költeményében ennek az elveszett paradicsomnak föltámasztásához ér!), később pedig az őrtony-lakás meg a hozzá tartozó kert mikrokozmoszát. Pécsi verseinek legföltűnőbb ihletője az időszembesítés, pontosabban régi és új látvány, belső és külső kép egybevetése. Lebontott, költőzködő városrészekre, egy-egy eltűnt pécsi utcára ír verset, „a régít nem felejtethi, / az is benne van, ami nincs, / az is benne van, ami van:” (*Séta és meditáció*); a szűkített tér az időbeli változatosság elemétől, a régi és a friss élmény hajlásszögének szüntelen módosulásától válik sokarcúvá, s egyúttal — az életmű hosszsmetszetében — élővé, mozgóvá, dialektikusan kibontakozóvá.

Hasonlóképpen áll a dolog a Csorba számára elsődleges közösség, a család élményével kapcsolatosan is. „Lassan rájöttem, hogy lelkem legmélyén család-középpontú vagyok” — mondja vallomásában a házasságkötése utáni évekről, bár ez a tulajdonság, melyet a népes családba születés természeti adottságán kívül a gyerekkori Petőfi-élmény is fokozhatott, már legkorábbi verseiben nyomatékosan jelen van. Csakhogy különleges formában, az elmúlás, a halálsejtelem zománcával bevonva; apja, bátyja, Aranka húga elvesztése nyomán az összetartozás tudatához elválaszthatatlanul hozzá társul gondolkodásában a válásé, az idő föltarthatatlan működésé; „tudom a törvényt: nem lehetsz örök”, készül jóelőre az édesanya elvesztésére (*Karácsonyfa-díszítés*), évtizedek után is számontartja és élőkként szólítja meg régen eltemetett rokonait, de a felejtés, az elidegenedés, a távolodás mennyi tünetéről sem hallgat. Az élőben megpillantja a majdani halottat, eleven arcon a facies Hippocraticát; felesége dicsérete, a „késő, tiszta zsoltár” akkor hangzik föl ajkán, amikor már a bőrön „a bűjő hervadás kárörvendőn kitor” (*Már nem odázhatom*), a hitvesi szerelmet „a vetkezés furcsa-groteszk folyamataként” ábrázolja, amelynek végén a bőr, a hús, a csont gönceit is le kell majd vetni (*Milyen az, Szerelmesek*). Ahogyan egy-egy színhelyet, utcát, kertet, vagy éppen körtefát, számócatövet, elszáradt rózsátot versbe véve sem a megfigyelés és leírás pontosságát, plaszticitását ambicionálja, hanem a példázatszerűséget, a rejtett lényegre való rádöbentés gesztusát, ugyanúgy családi költészetétől is idegen a leíró jelleg, a zsáner-szerűség: idevágó versei az összetartó kisközösség kialakulásának és szétoldódásának életrajzi történetiségéről bontanak ki víziót, hol a „biztos hogy elveszítlek” gyilkolásra bűjtogató keserűségével (*Steiner*) hol a *Folytatás*, a „gyermek / s unokák újító tengerébe” oldódó továbbélés vigasztalóbb árnyalatával, a hozzászokás és -szoktatás pedagógiai csökönyössége meg a kiirthatatlan iszonyodás ellentétének

jegyében, a rémségek megszelidítése, emberiesítése céljából merészen előrefurakodva az időben. *A jelen emléket* keresve Csorba arról akar szólni, „ami még megvan, de törvényszerűen elmúlandó”, a jelenésről, mikor „a jelenbéli emlékkép sugárba öltözik, szikrázó-szépbe, s látványa ezerszeresen előlegezi a majdani gyötretetést”.

Az élő és élettelen létezők iránti tiszteletből, az antropomorf magabiztosság leküzdésének igényéből és a múlás törvényével való szembenézés állandó gyakorlatából egyaránt szerény, látszólag igénytelen ars poetica következik. Kulcsfogalmai a használni akarás, az élet gazdagítása, a törvénykeresés; ide vezethető vissza a lét komor, démoni, éjszakai oldalával való küzdelem programszerű vállalása, melyet a „fekete szavak szárnyán” kelő nap vagy a földalatti homályt megjáró *Liliom* hasonlatai fejeznek ki emlékezetes módon, s innen ered a teremő, „az egyenrangú létezőket egyenrangúkkal gazdagító” művészet koncepciója, mindenfajta „külön ügynek” megmaradó öncélúság elutasítása. Bonyolítja a kérdést Csorba nyelvfilozófiai intuícója, amely szerint a „közös nyelv”, a közösség nyelve akkor tölti be hivatását a legmagasabb fokon, ha fölöslegessé válik, megszünteti önmagát, ha a harmonikus együttlétezés és együttselekvés nyelven túli kommunikációjában oldódik föl. Ez a gondolat olyan látszólagos ellentmondáshoz vezet, amely megfordítja természet és művészet konvencionális viszonyát; Csorba kíváncsian arra irányul, hogy a létező maga váljék költészetté („Írjon verset a körtefa / a szőlőlevelek / a pirosló csipkebogyó / a ködös reggelek / egyszóval a lángeszű ősz”), a művész, a szellem pedig olvadjon vissza a természetbe („és én is azzal hogy vagyok / hogy élek s hogy mások között / s hogy még hancúrozik szemem / a lányok mellén és farán” — *Alkotók*). A költészet haszna és maradandósága nála szükségszerűen a „fogyasztás”, az érdeklődő befogadás függvénye lesz, jövődöbéli szerepét a „táplálék” metaforája érzékelteti a legfrappánsabban, a tápláléké, melyből az utókor „élő érdeke szerint” válogat, a szükségtelent illendő helyére, a szemét közé vetve *Élve már, Verseim sorsa*). A látszólag lefokozó és groteszk metamorfózis (akárcsak az emberi test továbbélésével kapcsolatos képzet) voltaképp a jövőbe való átmentés és maradandóság reális eszköze, győzedelmes hátrálás, melyben az élet „önként, taktikából” enged a pusztulásnak, hogy „a korlátozott lehetőségek között megmaradhasson” (*Győzni fogó*). Egyébként Csorba ars poeticájában ritkán szól az irodalom nemzeti szerepéről vagy földadatáról, magyarságát a nyelvi szférában éli, de a költő és a költészet nagy egyéniségeket elszigetelve kiemelő, individualista fölfogását a Janustól Adyig és tovább tartó vonulatról szólván is elutasítja, s határokat oldó, a részek magasabb egységét kutató szelleméhez híven így figyelmeztet alkalmi jubileumaink szemléleti veszélyére: „egy-sok, sok-egy / személy ez mind. [...] akárhogy is: *csak-eggyel* nem lehet / dolgunk; [...] itt van: egyetlen, hatalmas / magyar költő, ki meglelt valaha, / ki alszik, és ha szükséges, fölébred” (*„A századokat számolálja...”*)).

Csorba lírájának egyik tartós, mélyen megélt dilemmája a megszólalás mikéntjére, a hanghordozás — s vele természetesen a tematika és a költői funkció — kérdéskörére utal. Hogyan és miről szóljon a vers? Tartalmi, világnézeti gyökereiben ez a gond az átélés „síkjai”, az élet szférái közötti választás sarkalló kényszerét jelzi; a filozófia, a látomás, az eszkatológia végső kérdésekre irányítottága, élettől elforduló aszkézise épp úgy vonzza, mint az örök banalitások, a természeti, a szerelmi, a családi megfigyelések-tapasztalatok empirikus világa. „Csodák villámlására vársz. / Tárulkozó eget fürkészel:” — figyelmezteti magát az *Előszóban*, a *Szabadulás* c. kötet prologusában, s fontos fölismerésre bukkan: „— ó minden szürke perc bogos dzsungel, bozót, / s a jámbor dolgok is! / figyelj álarcaikra!” A méltó tárgyat aggódva válogató, „magos nyilatkozásra” váró költészet koncepciójával „az észrevétlenül növekvő semmisségek” számontartásának és megfejtésének szürkébb, de talán életerősebb irányzata vitázik. Eleinte a szent borzongások lírája, a „kásás megszokást” elutasító halál-hívogatás, a szerelmet „százezerévek zúgó mélyein” készülő misztikus találkozásként átélő diadalmas fatalizmus szólama erősebb és meggyőzőbb: a korai kötetekben vannak ugyan környezetleirő versek és a bontakozó, megerősödő, majd elhaló szerelem fázisait nyomon követő, hagyományosabb

pszichológiai szemléletű *Naplórészletek* is, de inkább csak formai kísérletezésnek, költői hangpróbának hatnak ahhoz az éret, férfiasan zengő dallamhoz képest, amelyet az egzisztenciális bölcséleti kérdésekkel viaskodó, zsoltáros hangszerelésű költemények szólaltatnak meg, a sorsunk mélyén „föl nem robbant bombaként” hallgató Istenhez intézett *Szóalj meg bennem!*, vagy a mítikus, filozófikus és szerelmi élményt ötvöző, az „ürbe lógni, és oktalan remélni” életérzését kifejező *A híd panasza*. A negyvenes években, kimutatható kapcsolatban a háború s a rá következő korszakváltás kíméletlenül az egyéni életbe hatoló benyomásaitól, csöndes belső fordulat zajlik le: az égről, a káprázatókról és a hűtlen szavakról is a „szürkén és fénytelen” guggoló tárgyakra, dolgokra helyezi át figyelmét, hogy aki él, „Szétéphetetlenül / tapadjon megtartó szívükhöz” (*Vigyázzon, aki él*). Igaz, a fogadkozást, hogy „nincs szavam / a végzetes ügyekre: / nagyobbá vált egy háztető, mint / az élet-halál örök ikre” (*Falun*), nem szabad szó szerint értelmezni; a kifelé fordulás, a tárgyiasság, és egyszerűsödés, a csodálkozni tudás a sokszor látott dolgokon nem szünteti meg, csupán ellenpontozza, kiegészíti a metafizikai ajzottságot, a nagy víziókat, a halálra született ember kétségbeesett kiáltozását. De létrejön és állandósul ebben a költészetben egy fény és árnyék kettősségével, összegeződésével jelképezhető szintézis, valamiféle „chiaroscuro” látásmód, a szemlélet olyan tágasága, amelyben a létezés folyamatának csöndes bizonyossága és az egyes létezők végzetes ügyein érzett megrendülés összefér és összeér.

Ettől fogva versben és prózában Csorba ismételten sikraszáll „a tömör, szigorúan funkcionális fogalmazás és vers-szerkesztés” eszménye mellett; pontos és szabatos akar lenni, elhárítja mindenféle „ünneplényesség pódium színpad” cifrázkodását, stílusára is jól illik az a fiatalkori önjellemzés, amelyben karácsonyfadászek között is kietlen-szürkénék és kopárnak nevezi magát. Az efféle kopárságot azonban tévedés volna „eszköztelenségnek” vagy épp a stilizáció, a nyelvi anyag megmunkálása hiányának fölfogni. Indulása évtizedében őt is megéri a költői kép 20. századi forradalma, sorról sorra kigyózó, raffináltan kidolgozott metaforarendszereket alkot („Kucorgó, gyáva kedvedet cikázó gyík hátára fektesd, / serkentse föl, s a lusta köd guruljon el belőle, / kössön rá tréfás hurkokat, — csomózd hanyatló kedvedet / a tátottszájú kémények vidám / torkából gombolyogva ömlő ritka füst-höz.” — *Május*), itt-ott találkozik a népiesség modern, „szürrealisztikus” változatával is („*Csontjaimba* tüzet rekesztettél, / tenyeredből futni eresztettél, / az örömek felém csörgő / csermelyeit elsiklattad tőlem. —”). Fejlődése nem ugyan a kép gyökeres kiirtása, de mindenesetre megfegyverezése, egyszerűsödése és a mondandónak való föltétlen alárendelése felé mutat, mintegy párhuzamosan azzal a folyamattal, hogy szókincsében egyre több mindennapi, egyszerű, a közbeszédhez tartozó fordulat csatlakozik az archaikus-biblikus, filozófikus és választékosan költői stílusrétegekhez; néhány vers-, ciklus- és kötet cím (*Magánbeszéd, Szólitások, Válaszok, Észrevételek, Megközelítések* stb.) is érzékelteti a költő szándékát, hogy a látomásos és képi elem mellőzésével is megragadható tartalmakat valóban nélkülük mondja el, a keresetlenül csattanós, aforisztikus, a lírai közlendőt a sorok közé rejtő, a keleti haiku-művészetre emlékeztető fogalmazásnak olyan apró mesterműveiig, amilyen a *Mind a három*: „hát igen mind a három // hogy megjön hazajön lefekszik / s itthon alszik a régi ágyon...” Metaforika híján, figyelmet keltő ritmikai vagy akusztikai megoldások híján (a változó sorhosszúságú, belülről föllazított és az élőbeszédhez közelített jambus igazán közkincse újabb líránknak) az efféle versek hatásának titkát végülis Csorba retorikai és versmondattani invenciójában nyomozhatjuk. A *Mind a három*ét pl. abban a mesteri fogásban, hogy a közlés minimumával, a címet is számítva mindössze tizennyolc szóval nyelvi portrét fest a zsémbelő, a gyermekeivel való találkozást keveslő idős emberről; rövid szövege zsúfolásig telítve van tartalmilag közömbös és a közhasználatban elköptatott elemekkel, jelenést nem hordó mondatszóval („hát igen”), szócsoporthozismétléssel (mind a három”), pongyola kötőszóhasználat (,,hogy”, időhatározói mellékmondatban), fölös bőbeszédűséggel („megjön hazajön”, „itthon”) és fakó köznyelvi sztereotípiával („lefekszik — alszik”), mégis, a finoman komikus stílusparódia tükre egy törvény-

szerűen ismétlődő közös-emberi szituációt és fájdalmas taglejtést villant föl, a ki-kényszerített derű, mint annyiszor, ezúttal is tragikus tapasztalatot ellensúlyoz.

Csorba sokáig szükséavú költőnek számított, csak az utolsó tíz esztendő hozta meg számára a sűrűbb megszólalás kegyelmét. De most se lehet szó vele kapcsolatban gátlástalanul áradó, rutinos verbalizmusról. Évgyűrű-szerűen bővülő ciklusai és a belőlük szervesen épülő kötetek a létezés titkaira változatlan intenzitással rácsodálkozó, megfektetésükért csillapíthatatlan egzisztenciális izgalommal harcoló szellemre vallanak. Termékenysége következmény, a szívós napi küzdelmet, az egyszerű, szürke dolgok társaságát vállaló olyan program folyománya, amely az úri zuhanás félelmével, a metafizikai bizonytalansággal a megfoghatóra figyelés, az evi-légi helytállás és naprakész fölkészülés stratégiáját, a *Rendületlenül* jelszavát szegezi szembe: „Vagy így vagy úgy de így is úgy is / mondani rendületlenül / az utolsó lélegzetig / akárha nem történe semmi.”

Bárdosi Németh János:

NYUGTALAN MADARAK

Bárdosi Németh János karcsú kötetei mindig tartogatnak meglepetést, ajándékoznak örömet a vers és a szépség barátainak. Jóllehet életéről csak ezt tartja érdemesnek elmondani: „rabja voltam a kötelesség — sokféle zsarnokának — pedig, ha ott, akkor — egy perc édes szédületében — megállok, — talán a világot — tehettem volna teljesebbé”, olvasója mégis ellentmond neki, hiszen lehetetlen észre nem venni, hogyan teljesedik ki lírája kötetről kötetre, s hogyan válik egyre áttetszőbbé, humánusabbá költészete. Vonzó következetességgel, makacs hűséggel őrzi azokat a nemes eszményeket, melyek jegyében költői generációk indultak útra, szociográfiák s utópiák, eposzok és regénytörödékek születtek. Bárdosi Németh János szótárából nem törölte ki az idő a legszebb emberi tulajdonságok jelentését. Ő ma is azt vallja, hogy ember és ember között a legbiztosabb kapcsolatteremtési lehetőség a szeretet, hogy csak az a nemzedék képes kiteljesíteni magát, mely hű elődeihez s hazájához. Tartásában, a költészetről vallott felfogásában tetten lehet érní a romantikusok hevületét s pátozát, költészete azonban sosem patetikus, mi sem áll távolabb tőle, mint a retorika. Szerényen és csendesen vall a maga emberségéről, de mert ezt oly vonzó egyszerűséggel és szemérmességgel teszi, világát hamar a magunkénak érezzük, s az eszméiben szívesen osztozunk. Az öregedő költő talán észre sem veszi, hogy amint fázva panaszkodik a közelítő télről, amikor lépteinek meglassúbbodása-

ra panaszkodik, s a meredeken meg kell állnia, mert nem kap levegőt, akkor teljesedik ki igazán lírája, akkor válik egyetemessé mindaz, amiről ír.

Újabb kötetének vissza-visszatérő motívuma a lassulás érzése, annak a tudata, hogy feltartóztathatatlanul múlnak az évek s az idő járását nem lehet visszafordítani:

Lefogva jó csikóim
gyeplőt a szélbe dobva
vágatni nem tudok már,
tempósan sétálgatni
ez itt a jelszó egyre,
hol van az ifjú vágta...

— írja nosztalgiával a *Nyárták árnyában*. De ha nem száguldhát is, lassan lépegetve módja és alkalmá van rácsodálkozni a természet és a világ ezer szépségére. Meghallja a természet furcsa, andalító zenéjét, beszívja a virágok bódító illatát és szívében régmúlt legendák emléke él: „egybefoly álom és való — zenébe olvad minden át” (*Hómező*). Emlékei „mézét” gyűjtögeti, de van szeme annak meglátására is, amit a jelen, az élő, mozgó, alakuló valóság kínál. Jelen és múlt szintézisére törekszik, a minden eddiginél teljesebb látás és ábrázolás képességét kéri kegyelmül:

szeretném én is megtalálni
azt a belső, igazi látást,
hogy tobzódó szinkarnevalban
együtt ragyogjon ezer színben
szívem szikrázó kristály-tömbje.
(*Színek*)

A *Nyugtalan madarak* kötet bizonyága szerint a költő megtalálta a „belső látás”-nak e kivételes adottságát. S ha tekintetét

fátyolozza is olykor-olykor a „megriadt gond” — egyik visszatérő kulcsszava ez —, ha rémiti is a közelgő éj kérlelhetetlen látomása, arcát mégis a fény felé fordítja és a sugárzó fényözönben a tárgyak és a gondolatok eddig talán rejtett összefüggéseire eszmél s azokat fejezi ki a rátalálás boldog bizonyosságával. Ezt a teljesség-élményt fejezi ki a kötet egyik legszebb verse, a *Sugárzó fényözönben*:

Ilyen sugárzó fényözönben
ne kérdezd, hogy mit örököltam,
látom az eget és a földet,
melyet a lelkeim átölelhet.

Enyém a világ és az élet,
a birodalmunk messze érhet,
csillagokig és azon is túl,
ahonnan Nap és Hold elindul.

Az igazságot abban látom,
úgy nézz szét bátran a világon,
ne mindig, ahogy mások látják,
csak a föld látott-hallott-táját.

Ami volt, van, vagy lehetséges,
további célt már ne is kérdezz,
állj meg az arany fényzuhanyban,
ez a sugárzás csallhatatlan.

Szándékosan idéztük egészében e verset. Nyilvánvalóvá lesz belőle, hogy Bárdosi Németh János nemcsak a hagyományos értékeket őrzi, hanem azt a költői hagyományt is, mely oly sok változatban tűnik fel a dunántúli lírában. Versei kristálytisztaságúak, a gondolati egységet sosem bontja meg, érezhető gonddal ügyel a versformára, a mértékre és a rímek zenéjére. Tiszteletre méltó következetesség ez. Hiszen épp napjainkban vagyunk tanúi a vers átrétegződésének, a forma felbomlásának, a nyelv szándékos összetörésének, az alakzatok elmúlásának. S íme, egyszerre rátalálunk egy szigetre a háborgó tengeren, ahol minden a régi színekben pompázik, s ahol érintetlenül él még az aranykori vegetáció. Mi tartja életben ezt a birodalmat? — kérdezhetnénk. Mindenekelőtt a hűsége. Mert Bárdosi Németh János nemcsak eszméihez, nemcsak a verseihez, hanem a szóhoz hű, hanem ifjúkora nagy ideáljaihoz is, akiktől a legtöbbet tanulta. Ezt a tanítást igyekszik most érintetlen teljességében áthagyományozni azok-

ban a verseiben, melyeket Adyról, Babitsról, Kosztolányiról, József Attiláról, Illyésről és Kodolányiról írt. Az sem véletlen, hogy nemzeti múltunkból a bölcs Deák Ferencet idézi, s Berzsenyit, kitől egyenes út vezet a még régebbi hagyományhoz: Horatiushoz, aki úgyszintén elkötelezett szenvedéllyel szerette actiumi birtokát. S ha Bárdosi Németh János a magáénak érzi is az egész világot, azért igazán a Dunántúlon, a Kemenesalján, Bárdoson és környékén van otthon, ez a táj volt közvetlen ihletője, s ennek fizeti most vissza szép emlékező elégiákban a kapottakat. Ezek a versek nemcsak borongós hangulatukkal, könnyes rezignációjukkal ragadják meg az olvasót, hanem az ábrázolt életformával is, hiszen a paraszti élet olyan elemeit idézik, melyeket ma már csak prózai leírásokból és emlékezősekből ismerhetünk.

Nem egy versében figyelmeztet Bárdosi Németh János, hogy az ember csak akkor élhet emberhez méltón, ha tisztességesen él, s így keresi helyét, rendeltetését a világban. Nos, ha valakire, hát a költőre valóban jellemző ez az emberi egyenesség és tisztesség. Alighanem ezért is őrzi oly következetesen a múltat, ezért ápolja azokat a szájakat, amelyek a nemes emberi eszményekhez kötnek. Úgy érzi, küldetése szerint meg kell énekelnie, versbe kell „rántania” az ihlető tájat, azt a vidéket, mely szerves része a magyar kultúrának:

jegenyék sora várja,
hogy versbe rántsd a tájat,
amelyért annyi vágyad,
annyi ríméd csengett...
(*Mecseki tavasz*)

Elsősorban ez a belső parancs, felismert küldetéstudat a magyarázata, hogy Bárdosi Németh János verseinek központi főszereplője a táj. A fák, bokrok, füvek és virágok mind-mind hű társai, általuk és velük mondja el sokszor az embernek szánt üzenetét. Ha tájverseinek képeit lefordítjuk, mindig emberi tartalmakra bukkanunk. Ezért is figyeljük némi aggállal, hogy költeményeiben egyre többször tűnik fel a tél képe, mely Bárdosi Németh János szóhasználatára szerint a személyes elmúlással adekvát. Valójában — épp ez a kötete a bizonyossága — még sok és fontos emberi mondanivalója van számunkra. Kívánjuk, hogy ereje és egészsége legyen ezek versbeszedé-

séhez, s hogy az „örök hazatérő” továbbra is a dunántúli táj igaz szavú, hűséges lírikusa lehessen, oly módon, ahogy maga írja:

...én is kezes fia vagyok e tájnak,
költők emlékét őrzöm szívemben,
hegyek és völgyek halmain
hazatérő vagyok mindig,
megfejt tej melege,
patakok csobogása fogad,
dombok jóillatú tája zár be
hű egeidbe,
Dunántúl.

(Hazatérő)

RÓNAY LÁSZLÓ

Pákolitz István:

VARGABETŰK

A mostani magyar költészet jelentős része az ún. „ontológiai” líra. Ez a „létlíra” azonban nagyon gyakran teljességgel egyedileg látott és megélt, s nem az emberiség korszerűen megélt létéről beszél.

Pákolitz István *Vargabetűk* c. új kötetének verseit az élet apró eseményeiből építi: valaki énekel a szomszéd kertben; napozik egy nő; horgásznak; valaki kutyát sétáltat; hó esik; énekel a feketerigó; karácsony van vagy húsvét; kevés gyerek születik; sok manapság a közéleti hiúság és az ebből fakadó tilalomfa; önkényeskedő és nagyképzű a maszek fuvaros; a kisgyerekkor vidéke mára alaposan megváltozott; stb. Egy következő réteg a szubjektíve megélt, de mindenkiben felvetődő tartalmaké: az öregedés; a felnőttnek a gyermekkori tényekhez-émlékekhez való viszonya; szerelemvágy; társakhoz és barátokhoz fűződő érzések.

E költészet lényegét persze nem az imént felsoroltak adják, hanem a költőben megtestesülő tartalom, amely az említett élet-tényekhez való viszonyát meghatározza. Ez a tartalom és viszony korántsem egyedi, s jelentőségét sem az a magatartás próbálja megadni, hogy minden vele és benne történt dolog azért lesz fontos, mert ő költő. Vagyis e versekben nincs semmi költői nagyképzűség, önmagának vagy a költői lét-

nek a túlbecsülése. Pákolitz István számára mindig az önfontoskodás hiánya alapozta meg annak lehetőségét, hogy jelentős költészetet valósítson meg. E hiánytól persze nem lenne jelentős költészet. De ez a hiány új benső utakat és új magatartás-lehetőséget tárhat fel, hiszen a költő és a költészet felülbecsülése manapság torlaszokat épít a költő és a valóság közé.

A költő körüli élet tényei egyáltalán nem szépek, egyszerűek és megnyugtatóak. Hiszen a szomszéd kertből hangzó dallam „náthás-göthös”; a halászó madarak — s nyilván nemcsak ők — „finnyás-anarchisták”, „rekviráló-erőszakosok”, potyalecsők; az újsághírek a „magánzó multimilliomost” hurrázzák, mert feljutott a világ tetejére, és nem a két nepáli teherhordót; tilalomfáink „erdőnyivé burjánzottak”; az „ügyeletes” csak a „főisteneket” sorolja fel, a „mesztéllábas gyalog-flótásokat” sohasem; mások kigúnyolják a rossz és hamis szelmalmok elleni harcot; hiába szól az igaz szó, a „táncolók nem arra táncolnak” stb. Pákolitz István költészete azért igen jó és hiteles, mert az életnek ezeket a negatívumait nem emeli egyetemes létállapottá, hanem meghagyja a maguk valóságában és valóságos arányaiban. Ez csak akkor tehető meg, ha nem hiszi, hogy ő vagy a költő a lét közepe. A valóság tényeihez való pontos és helyénvaló viszonyból lényegessé válnak az önmagukban kisszerű és/vagy negatív események, de nem mint a lét alap-tartozékai válnak lényegessé, hanem mint olyanok, amelyek életünk mostani szakaszát fullasztják. Így e tények nem „ontológiaiak”, mert nem megszüntethetetlen tartozékai az emberi létnek. A költő viszonyának tartalma mindig olyan, amelyből e negatívumok ostobasággá, fölöslegessé változnak, olyan értelmetlen jelenségekké, amelyeket az ember nem szükségszerűen, csak vakságból vagy ostobaságból terem, s ezzel hozza létre mások életének kínjait.

Pákolitz István emberi-költői tartalmának és a valósághoz való költői viszonyának egyik alapvonása a magasrendűen értett becsületesség és tisztesség, amelynek következtében az általa bemutatott élet minden negatívuma ellenére biztonságossá, számunkra emberileg lakhatóvá — és nemcsak: elviselhetővé — válik. Amikor ön-íroniával szól önmagáról, önmagát néha baleknek, ügyefogyottnak, kétbalkezesnek stb. tünteti föl. Holott egyáltalán nem ügye-

fogyott, amikor pl. gyermekkorában Szent Rítához könyörög, hogy „nőügyekben” segítse meg; nem kétbalkezes, amikor akár halászbótjának, akár életének zsinórja összegubancolódik; avagy amikor földre néz, nehogy megbotoljon a kőben, s közben fejét veri be a kítámasztott ablakba. Nem „sajnáltnivaló”, amikor életében „éppen-csak” ezeket és ezeket a dolgokat hozta létre, vagy amikor „kisszerű” dolgok történtek vele (*Vargabetűk*). Mindig a becsület és a magasrendűen értett tisztesség téteti vele, hogy így éljen, s ez a magatartás az élet nyugalmának és biztonságának az egyik tartópillére. Csak azért látszódnak a mások szemével nézett és így megírt önmaga ügyefogyottnak, kétbalkezesnek, mert mások — mi mindannyian — nem éljük ezt a feltétlen tisztességes és becsületes életet, vagy mi lázongunk-kiabálunk örökön olyanokért, amikért nem érdemes. A rosszal, a negatívummal szemben kétségkívül van benne fölény, de ez nem a mindent tudó álokosság fölénye. A jóban, az emberi becsületben hisz maradéktalanul. Pákolitz István minden sorából árad a tisztesség mindenkit elérő intenzitásába vetett bizalom, s ez adja a fölényt; annak az állandóan megélt ténye, hogy a tisztesség és becsület mindenkihez megvan, s csak ostobaságból, mintegy elkerülhető esetlegességből nem valósítja meg mindeki.

E magatartásnak a veszélye, hogy az életet hamis idillnek láthatja. Pákolitz István csak ott esik ebbe a hibába, amikor mindent a becsületre bíz vagy a jóra, s ahol ezt valami egyetemesen érvényesülő — s nem emberek tetteiből összeálló — tényezőnek tekinti. (Pl. *Zobák, Pirostojás, Harminc*). Am ezek a versek kivételek, hiszen pl. a kötet egyik legjobb versében, a *Rangban* a jákobi történet ürügyén mondja el, hogy az üdvösséghez a lajtorja tövében „gyözködve-bizakodva” kiverekedett áldás, a „tettekre váltható akarat” szükségeltetik.

Pákolitz István költészete a mai élet mindennapjairól szól, és a mindennapok érzéseit, gondolatait, naponkénti viszonyainkat telíti meg költészettel és ezáltal teszi azokat nemessé, értékessé. Véleményem szerint ezért szólhat hitelesen mindannyiunkról. Manapság ugyanis nemcsak költők és költőcskék gondolják, hogy rettentően fontos és rendkívüli életet élnek, hanem többé kevésbé mindannyian. Pákolitz István

költészete megtaníthat arra, hogy csavarjuk lejjebb ezt a hitet, egyedileg senki sem hajt végre évszázadokra szóló tetteket. De azért életünk, küszködésünk nem semmitse érő élet, hiszen az egyedileg jelentéktelen, de tisztességes és becsületes élet beépül a kollektive alapvetően jelentősbe, s így épül az elkövetkező korszak. Ő megtalálta azt, hogy önmaga számára a gyerekkori „Pörgőscsiga Kócmadzagustor Öregeperfa” legyenek az élet hitelesítői és igazolói, vagyis a becsületes és rendíthetetlenül igaz viszony a gyerekkor eszményeihez a felnőttkorban is. És ez a fontos, nem az önmagam által világgraszálónak kinevezett tetteim, szavaim, magatartásom; ez a benső, de tettekbe és viszonyokba objektívalódott tisztesség és becsületesség a fontos, nem az a pár „kacat”, ami már akár megvan, akár még hiányzik, és nem a siker és nem a kitüntetések.

Igy hát mégis életünkről, sőt létünkről is szól ez a költészet. Látásmódja és költői megjelenítésmódja tökéletesen illő mindennapjainkhoz. Tudjuk, a lírai művek nyelvi képi szövege sugallhatja, hogy a költő vagy a mi életünk egyedileg is rendkívüli; Pákolitz István versei így sem árasztják ezt magukból. Szóképei a köznyelvhez közelálló költőiséggel jelennek meg, miként versbeszéde. Mivel költőileg-költőként is a mindennapokban él — s nem valami kivételes világban — nem a nagy költőelődök valóságához való viszonyát variálja, nem is bújik láthatatlan világokba, hogy onnan nézze a láthatót, hanem azt éli, amit mindannyian élünk, illetve élhetnénk. Am ezt úgy éli, hogy bennünk, olvasóiban költészetté fényesedik az, amit unalmasnak, taposómalomnak, érdektelennek látunk, vagy bosszantónak, illetve örömtelnek érzünk.

BÉCSY TAMÁS

Bertók László:

EMLÉKEK VÁLASZTÁSA

Bertók nem tartozik a bőkező költők közé. Most is a „negyvenedik év holdudvarában” öt év terméséből ebben az „Emlékek választása” című második önálló verskötetében nem egy terjedelmes, de ön-

fegyelemmel annál tisztább válogatású versgyűjteménnyel lepi meg az olvasóit. A szó szoros értelmében meglepi, mert így együtt szorosra fogva, a kötet alig hatvan verse kitűnő példa arra, hogyan válik valaki a tehetség és a mesterség szigorú gyakorlásával és mestereinek hangjától fokozatosan megszabadulva, önállóhangú, igaz és jelentős költővé.

Erre az egyénit jelentő hangkeresésre és néha kézenfekvő lírai kísérletezésre végig kitűnő, poétikailag érdekes példákkal szolgál a kötet. Már-már szellem és versfejlődés kutatására is alkalmas. Különösen az első, a „Vízszintes” ciklusról mondhatjuk ezt el. A választékosan keresett és megtalált jelzők változatáról, a sokszor erőltetett képek tisztulásáról beszélek. Az elhallgató — elrejtő stílusról, a versszerkezet és szerkesztés válogatott módjáról. E verstípusoknak az első fejezetbe sorolása viszi a kötet szép ívét tovább. A bizonytalan így lesz szemünk előtt és fülünkben is Bertók hangja. Csak a költő által egyedül értelt hallucinációkból, — egyszóval egy belterjes lombikstílus helyett — életélményből áttételesen is a közösségről és a közösséghez szóló lírai hang. Egyre tartalmat fogóbb és nem titkot sejtető. Gondolat igényű.

És milyen tiszta világ. Úgy is mondhatnám, mekkora fegyelemmel, elmélyedéssel választott és épített. A valóságból és az idők tanulságaiból rakott és ahogy mondja „gyerekkorom példatadó felnőttjeinek tisztaságára törekedve”. Így sűriti:

„Madárláb-könnyű ember lépdel
történelmemben, lecsapolatlan
Hanságom lidércei közt,
kezében Veronika-kendő, arcom nyoma
holdvilágnál is fölismerhető.
Asszony vagy férfi? Anyám? Apám?
Behúzott szárnyú ifjúságuk
mégis röpdülő mégis-angyala
gyerekkorom vártplomából?”

E vers után legtöbbet kóstoltat meg gyerekkorának élményvilágából a „Levél egy pályatárshoz” című már-már összevont, vallomásszerű versében. De a „Zöld pajzs alatt” ciklusának többi tíz versében is erről beszél és ez a nála somogyi, paarszti, széteső magyar világ, melyről Illyés írt és amelynek versalaphangját Erdélyi ütötte meg, Bertóknál se hangjával, se formai ha-

tásával még csak nem is érinti költőnk líráját. Itt-ott inkább Sinkai mélység tárul elő verseiből. Leginkább a sejtelmesen, szaggatottan, mesterségesen dramatizált sorokból, vagy úgy is mondhatom, ezek közül a ma divatos, érzés és értelem elhallgató szakaszok közül. — Hogy Sinkai? — Igen, és ez is csak javára szól, hiszen bár-hogy is forgassuk, ma már Sinka művének teljességét látva, liránkban ő a magyar Garcia Lorca.

De Gulyás Pált is megemlíthetnénk. A „búzatáblát érintő délutánból” ilyen sorok hajlanak elénk:

„olvad a csontok kormozott hava
hajt nyelvet zöld kerekeket
őzek szemébe csapódó ágat
béklyózott gépeket
hajtja a mese nélküli mesét
Prokusztesz újabb szerkezetét
ellenem? értem? itt vagyok
állok felettük zöld pajzs alatt”

Így jutott el aztán a „Profán vallomás” c. verséhez, vagy a „Megváltó zenc” szép indításához, a „Könyörgés méltó keresztért”, — Kondor Béla emlékének ajánlott verséhez —, melyek a feladatmeglelés és -vállalás, a sorshoz és a velünk hozott jóhoz való, — mely jó hordozza a szépet is! — ragaszkodás hangjait sűritik.

„Engem a hiány égbe röptet
ők a nagy szárnyaló sóprögetnek
mérícskélük szégyenem hosszát
gerincük hozzá igazítják
Pilátushoz mérik az embert
jaj Atyám adj méltó keresztet!”

Itt kell megemlíteni még a „Hátsó udvar”, a „Ne törjétek szét” és a „Nem értette” c. verseit, melyek az említett Bertóki hang legszebb darabjai. Például a „Talpig fehérben” c. versből a somogyi fehér gyász szigorú tisztasága fénylik. Úgy gondolom, hogy ez a ma nyugaton gyakorolt és egyre inkább nálunk is átvett és utánérzett, száraz, világos, szinte mesterkélt szikár prózavers és ez az olykor felsoroló jellegű vers-stílus is hozzájárult ahhoz a különbséghez, amely a fent említett népi költészetünk hangjától nem csak elválasztja, de talán majd meg is újítja liránkban ezt a hanyatló szép ágat.

Bertók lírájában már egy kísérleten túl-

jutott olyan lírai „képiró”-rögzítésnek lehetünk tanúi, amely szinte mindig a külső mögé néz. Egy családi fotográfiát szemlélve le is írja ezt a folyamatot. Így aztán mondanivalójával és beleérzésével a „haptákban, / hetykén, ijedten, képiró úr kedvére, kiveszőben, / mindig a más csapdáiban.” állók történetében kutat. Az értelem lámpájánál, látszatra elnyomva az érzelmeket tisztul ki ez a hang és tartalom. Így lesz makacs keménnyé ez a stílus. Maga is csapdától tartva, sohasem büvéskedő, de mindig valamit, legtöbbször lényegeset mondó és sohasem a poétikai szabályok között elködlő. Úgy lesz Bertók lírai képiró, hogy tudja, feszes fényképei mögött időben, történelemben, cselekedetben és életben is mi volt és mi van. Ebben, ehhez illeszti és ebből emeli ki új képekkel, néha nehezen áttehető hangulatokkal versmagát.

„Szaporodnak az öregasszonyok,
hanyatt-falum kő-ujjai,
mint pisztoly csöve halántékomon,
mint a kipusztult állatok.
Anyám elküldte teste darabját
mintául a földnek, apám
mozdulatából kiáll a penge,
élén: elárult gyerekkorom.”

Íme: ez az említett kavics-tiszta kopogású beszéd. A sok alkalommal erősen kereső, de mindig az igazat és felelősséget kimondó. Egy szikár pátosz, így is mondhatnám. Az „Egy fényképre” c. verse az, amely költészetének és kötetének mintadarabja, szinte ars poetikája:

„Tetten érni a folyamatot,
mikor színén a lényeg átsajog,
láttni, láttatni, hogy élet, halál
egy pillanat szarvhegyén dől vagy áll,
hogy a világ teljesebb, mint amit
szemünk jelez, képzeletünk vetít,
kívülről, mégis benne! emberi
korlátainkat szétfeszíteni —
ragyogja, ami ki sem mondható,
árnyék és fény keresztjén a való.”

Azt hiszem minden jó és szép versnek ilyen tömören kell kimondani a gondolatot, amelyet emberileg és költőileg fölfedeztünk és tisztáztunk. „Nem könyvből merített ihletet, / uborkafa árnyékos páholyból” szólni, de messze minden mester-

kéltségtől a „fénykéve-fal” ragyogásában. Ahol a gondolat és a vers már tett. Azaz a költői teremtés és mű szinte már összepréselt tömböt jelent. Nehéz feladat. E harcból a kötet sok példával szolgál. Csak-hogynem érdemes lenne végig elemezni a fejlődést, mely jól tudja, hogy a mindenáron újszerű fogalmazás még nem új, csak egyszerűen nehezen érthető. Bertók pedig mindig és könyvének legjobb darabjai is bizonyítják, hogy nem az újszerűt, de az újat kereső. Persze a különös és erőltetett jelzők, mint például „meredek öngyilkosokkal” és az erőltetett fogalmazások, például „foncsorozott pórusaid közben is látszom”, vagy az „elázott lelkünk morajlik”, a gondolatot és a mondanivalót nem teszik biztosabbá. A talányosra kihegyezett vers befejezések, a sejtetések, érdekessé tehetik a verset, de csak a fölvetett és megérzett lényegtől való eltávolodást bizonyítják. Sokszor pedig jólismert modorosságot. A divatos és kéznél levő hatásoktól szinte világosan kimutatható az út az egyéni hangig. Itt is a bizonyíték, e könyv, hogy Bertóknak van bőven lelki és tárgyi és erkölcsi tartaléka. Egyéni, saját útján költői tájékozottsága is nagy segítségére van. És továbbra is épp ez segítheti, hogy a becsúszó hatásokat egyre biztosabban szerelje le. Az egész kötet vonala és az ismeretéselem elején felsorolt telitalálat — versei is bizonyítják, hogy túljutott már a nyakatekerten, a divatosan összetetten, mert világos, hogy a szép egyiket sem kívánja. Csak azt, hogy felismerjék és kimondják, oly egyszerűen és világosan, ahogy lényege fénylik. (Magvető.)

TAKÁTS GYULA

Kalász Márton:

SZÁLLÁS

Van a kötetben egy vers, hangsúlyos helyen, ciklus végén elhelyezve, *Német erdők felől* a címe. Szépen megformált, gondosan fölépített szonett; afféle ars poetica. „A költészet nem zsákmány...” — kezdi a verset a költő, és még háromszor ismétli meg, hogy mi *nem* a költészet. A tizenegy sornyi tagadás után élesen út a pozitív hitvallás: „a vers kétes szerzés, lopod haza /

ködmön alatt, s mihelyt mindenki alszik, / kirakod, töprengsz, mi válnék belőle.”

Kalász Márton költészetét közelítve is talán könnyebb lenne megfogalmazni, hogy milyen *nem* ez a költészet, mint azt, hogy milyen valójában. Nem hiúságot, dicsekvést tápláló „zsákmány”; s ha zsákmány is, és jár is érte elismerés, megszerzése nem könnyű, nem készenkapott; itt a vers nem „gondüzés”, nem magakellető riszálás... Más szóval: Kalász Márton lírája elszakadt a lineáris festegetéstől, a leírástól, az érzelmes kitárulkozástól. Ugyanakkor tanult, nem is keveset, a líra modern forradalmáraitól, de nem éri be a szürrealizmus eredményeivel, az automatikus versírással, a szabad képzettársítással. Ez a költészet nem sárbaragadt, nem hagyományelvű, s nem elégszik meg az ötletekkel, a játszadozással... S még hosszan folytathatnánk e líra negatív jellemzését.

Am amit a költő versben megtehet, nem lehet a kritikairás módszere. A versben a három sornyi pozitív megfogalmazás egyensúlyba kerül (sőt még nagyobb hangsúlyt kap a szonett végén) az előző tizenegy sornyi negatív jellemzéssel, ami ezáltal tulajdonképpen csak a fő gondolatot előkészítő terjedelmes versküszöbbé halványul. A kritikában — terjedelemben is, hangsúlyban is — a pozitív jellemzésnek kell uralkodni.

Milyen hát ez a líra? Fölfoghatjuk-e ön-jellemzésnek a *Német erdők felől* utolsó sorait, s ha igen, mit jelent e költészetben a „kétes szerzés”, a „ködmön alatt” hazalopott zsákmány, s a két hangsúlyos ige a vers végén: „kirakod, töprengsz”?

Kalász Márton nyolcadik önálló kötete a *Szállás*. A hat ciklusban elrendezett több mint nyolcvan vers (az utóbbi két év termése) költészetének kiteljesedéséről, költői világának tágulásáról ad hírt. Megszaporodtak az önelemző, életprogramot megfogalmazó, helykereső, önarcképszerű versek, de a „terep- és környezetrajzok”, a világ gondját föl vállalo költemények se n hiányoznak. Mintha egy korábbi korszak dühei és acsargásai visszaszorultak volna, s derűsebb hang, oldódás, jóleső ernyedés, megnyugvás jellemezné a verseket, melyekben ilyen sorokra bukkanunk: „a nem-létező / félelem gyűrűje / szép vadászatoknál átléphető”, vagy: „valaki az aljban velem lépést evez”. Persze e versek sem a gondtalan derű, a rántalan nyugalom, a felhőtlen pihenés állapotát sugározzák; még

a derűsebb hang közé is gyakran keveredik egy-egy disszonáns kép, pejorativ jelző: „szurkáló csillagvilág”, „kétes dél”, „ritkuló irhám”, „furcsa gyógyulás” stb. Még pontosabban: úgy tetszik, a kötet elején található környezetrajzok a kiegyensúlyozottabbak, s az utolsó ciklus önportréiban a szorongás, az aggodás, a disszonancia erősödik föl.

Kalász költői világának kiteljesedését jelzi a többes szám megszaporodása. A költő átéli a közösség, a világ, az „egymás” problémáit. Kérdéseket és erkölcsi ítéleteket fogalmaz meg a világ dolgairól. Fölidézi a háború emlékét, nemcsak a tegnapit („mi volt a Donnál, Isonzó alatt”), de a maiakat (a „helyi kis pokolcsinálók” mesterkedését), s a holnap bekövetkező lehetőségét is. Költészetében újból visszatér a szerelmi téma, s egy neki áldozó teljes verseskötet, a *Viola d'amour* után is képes új oldalról megközelíteni, a legfinomabb érzelmi elmozdulásokat is nagy érzékenységgel kifejezni. A költői versvilág tágulásának további állomásai a költészet hivatásáról szóló versek, a költőtársakat, az elődöket megidéző költemények, valamint az utánalopakodó gyerekkori emlékekkel leszámoló, az elmúlással, a halállal, „az elme locska képességével”, a téboly szorongásával szembenező vallomások.

Amíg a kötet versvilága a kiteljesedés, a totalitás irányában mutat, maguk a versek a költői látásmód és kifejezés tekintetében egyre közelebb kerülnek egymáshoz. Kalász Márton költészetében a tematikai gazdagodás és a szemléleti egységesülés, a tartalmi változatosság és a rokon megformálás sajátos dialektikája valósul meg.

Dísztelen, kopár, élesen metszett verseket ír. Költeményei a kemény körvonalakból, határozott, sötét színekből építkező Barcsay-képek szikárságára emlékeztetnek. A formai egyszerűsödés egyik jele a redukált szókincs, a kulcsszavak gyakorisága. A kötet első felében a *világ* szó (a szinonimákkal és a különféle összetételekkel együtt) több mint hússzor fordul elő. A kötet hasonló kulcsszava (képe) a *dió*, melynek képzetét Kalász Márton a kötethez fűzött magyarázatába is beleszőtte. De a versek legmeghatározóbb elemei nem a szókincs, nem az alakzatok, hanem a metaforák. Milyenek ezek a képek? „Kockára fagynak gondolataim” — írja egyhelyütt. „A hétvégi koránkelők / találomra s haránt / szelők

tacskó-testű táskával az utat” — olvassuk másutt. Nem két szabályos félből álló hasonlatok, nem behelyettesíthető szimbólumok, nem szabad képzettársítást előhívó sziporkák. Eredetiek, újszerűek, de — s talán ez a legfontosabb — érvényüket (értelmüket) mindig a vers-egészben nyerik el. Az első kép attól kap jelentést, hogy a „tundra-kutya” képében megjelenő rejtett költői önarckép része (s talán a „kockára fagyás”-ban a mai világ, a hűtőszekrény jégkockái is benne vannak). A másik jelenetet viszont a volán mellől, az autó szélvédő üvege mögül látja a költő, s ebben a vershelyzetben fénylik föl a kép értelme. „Egy fagyos nyolcas végképp kidob” — mondja Kalász a kötet egyik legszebb versében. A kép önmagában talán értelmetlen, de telitalálat értékűvé nő a Kormos István emléket idéző tizenhatsoros vers utolsó-clótti sorában. Egyszerre része a vers egészét átfogó képnek, „a mindig nyaggatható bicigli” képének, s egyszerre utal a lefelé haladó útra (életre, halálra). Az egész költeményt átható képalkotás Kalász Márton más verseiben is megfigyelhető. *Azt mondta: Dimnye vagy* — itt már a címben idézi az uralkodó képet. A *Költészet* című verset a búcsúsok képe szövi át. József Attila sorsát (*Dal J. A.-nak*) a vágott dohányból csavart cigaretta képével köti össze... Jól tudjuk, hogy egy egy kiragadott metafora értelmezése mindig kockázatos művelet. Annak megéreztetésére tehát, hogy Kalász Márton költői képalkotása mennyire eredeti és újszerű, mennyire elszakad a hagyományos hasonlaltól és a szimbólumtól, álljon itt egy teljes vers. A rövid, három soros költemény arra is példa, hogy képei mennyire a vers egészbe illenek, s a rész mennyire az egésztől nyeri el értelmét. A vers címe: *Ködcsipke*. Három sora: „A kedvem halkan öltözik. / De túl nagy már neki a tenger / úszni zseblámpa-ablakig.” A „perc-emberkék” boldogságával beérni nem tudó vágyat (Ady), a „mindenséggel mérd magad” József Attila-i programot Kalász Márton szuverén módon, sajátos eszközökkel, egyéni metaforába öltöztetve, tévedhetetlen biztonsággal fogalmazza meg.

Kalász Mártonnál a vers megértése nem a hasonlat megfejtését, nem asszociációs képességeket föltételez, hanem kiegészítést kíván. A kihagyásos verstípus (hogy röviden jellemezzük és egyúttal társakhoz is kössük Kalász Márton költészetét) az ol-

vasó nagyobb aktivitására, beleélőképességére számít. Itt a versbeli elemek (képek) nem mindig logikusan, vagy legalábbis nem a megszokott, a formális logika szerint kapcsolódnak egymáshoz. A vers mégis — ha sikerült — megbonthatatlan egység. A kihagyásos vers lemond a vonatkoztatott részről; a mondatrészek közül többnyire az állítmányt hagyja el. Ha a hagyományos hasonlat elemeit a két pont között meghúzható legrövidebb távolság köti össze, akkor a kihagyásos vers képei gyakran a lóugrás szabályai szerint kapcsolódnak egymáshoz. Nem tagadhatjuk, hogy ez a versformálási gyakorlat kedvez a pillanatképnek, az érem-versnek, a töredéknek, az ötletnek. Kalász Márton új kötetében megszorodtak a vers-kísérletek, a kiérlelést megelőző töredékek. Hogyan is mondta a *Német erdők felől* végén? Mit csinál ötleteivel a virrasztó költő? „Kirakod, töprengsz, mi válnék belőle”. S bizony gyakran előfordul, hogy a verscsírát, mielőtt válnék valami belőle, kész vers gyanánt az asztalon, illetve a papíron hagyja. (Ilyennek érezzük a *Jég hátán* ciklus több darabját.) Máskor meg mintha túl sok metaforát zsúfolt volna a versbe, s nem fordítana elég gondot az elemek egymásmellettségére, kapcsolódására (pl. a *Naptár*, a *Film* c. versekben); s a *Nem onnan érkeznek* huszonhárom sora is nehezen bírja el ezt a négy súlyos, eredeti metaforát: tücsök-anyánk, álom-eves, hanga-hajbokraink, férge-malom. Csak e veszélyek s a kötetbeli egyenetlenség jelzésével együtt lehet hiteles Kalász Márton költői képességének, eredeti látásmódjának hangsúlyozása. Am a kötet igazi súlyát nem a sikerületlenebb darabok, nem a homályban maradt, fölfejtetlen versek, verstöredékek adják meg, hanem a kiérlelt, megformált, a kihagyásos formájukkal is a teljesség és a befejezettség érzését fölkelteni tudó darabok. Szerencsére minden ciklusban van három-négy ilyen vers. Cím szerint is emeljük ki őket: *Tundra-kutya*, *Korán, észak felé*, *Régi katonák emléke*, *Fülelés*, *Üdvözlét*, *Az eleven szeretet*, *Nem tudtam, hogy sírni fogok*, *Elszalasztott nyarainkért*, *Bartók*, *A visszatérő álom*, *Temető*, *Zsoltár-töredék* és a már korábban idézettek. E versek Kalász Márton legjobb színvonalát, költészete mai magaslatát, líránk marandó értékét jelzik. (*Szépirodalmi*)

TÜSKÉS TIBOR

LŐDÖRGÉSEK KORA

Tatay írásából érezhetően hiányzik valami, amit a memoárokból többnyire megtalálhatunk, s mintha éppen ez a hiány teremtené benne valahogyan különbséget- okozó többletet. Azt azonban, hogy mi hiányzik, nehéz lenne meghatározni. Talán az a fajta személyesség, amit az önéletrírók jellegzetességüként szoktunk meg? Ő maga írja a „bevezetésfele” végén: „Nem hőse, csak tárgya leszek e műnek”; ez azonban bár szükséges, nem elegendő meghatározása a hiánynak. Talán tovább segít a cím alá írt műfaji meghatározás: REGÉNY. S a „regény” itt nyilván nem úgy értendő, hogy Tatay megszűri-formálja élete élményanyagát, mások is így tesznek memoárjaikban. A „regény” itt inkább az említett tárgyyszerűségre utal, ami persze nem tévesztendő össze a tárgyyszerűséggel, az objektivitással, amitől a szerző még bőven lehetne „hőse” a műnek, s épp ezt a hős-optikát kellene azután folyton korrigálnia a tárgyyszerűség lencséjével. De ha valaki tárgy, akkor nem szorul korrekcióra. S így ugyanolyan közvetlenséggel írhat az életéről akár egy házról, egy képről, egy fáról, egy templomról, egy romról, egy tájról vagy egy tányér zilás, csillogó fénykörökkel ékes aransárga húslevesről. Az objektivitás korrekciójának hiányából fakadó közvetlenség szinte magától megteremti a regény, az elbeszélés lehetőségét.

A *Lődörgések kora* mindenesetre valódi krúdys novellával végződik, és ez a groteszkül gálans post-Kákániai szerelmi história vaskos monográfiáknál hübben tükrözi a két világháború közötti Magyarország s benne Pécs penetráns provincializálódását, a magyarság-mentést és a *Nyugat*ot is beleértve. Mert az utcára bocsájtott ölebével alkalmas udvarlóra vadászó, unatkozó monarchiabeli szépasszony nemcsak a háborút és a dilettáns békekötést ítéli el fölényesen, de — viselkedésével és beszédes történetével — a pusztuló magyarságot sirató korszellemet sőt — nagyon finoman — Babits Mihály bizantinizmusra emlékeztető tiszteletét is, s a régi hosszú béke széles tájaihoz szokott szemével az egész beszűkült és szóvirágokba menekülő magyar életet. Tatay bizonyo-

san sokat tanult tőle, s ha nem is sikerült a hölgy szívében s lakában a — montecarlói játékkaszinó-robbantásra szolgáló szisztémán szívós türelemmel s kisebb-nagyobb sikerekkel dolgozó — Nagy Játékos helyébe lépnie, íróként sokat megőrzött elődjének merészségéből s a látszatokban tetszelgő világra fűtülő fölényéből. Tatay valamiképpen Nagy Játékos irodalmunkban; vagy ahogyan Bertha Bulcsu kifejezte: „profí”, akkor, amikor a legtöbben még valami mások is igyekeztek vagy kényszerültek lenni az íróságon kívül. A *Lődörgések kora* a hosszú készülődést meséli el a professzionista íróságra.

Messziről kezdi, az apja — bakonytamási lutheránus pap — házában kifüggesztett Luther Mártonné sz. Bóra Katalin képtől. A kép szerencsére nem emlékeztetett a csontos, erős vonású asszonyságra, „ahogyan azt Kranach Lukács, a nagy sógor ábrázolta. A mi Katalinunk már a legendáké volt, mert a legendák szeretnek törékeny, búbajos asszonyi lényt helyezni a nagy vérmes hősök oldalára”. És csak a legendák igazsága elég erős, hogy évtizedeket vagy akár századokat átvészelve eleven valóságként épülhessen emberek életébe. A Tatay-családban „minden más ható erőnél életesebben” jelenlévő „lutheri szellem” efféle legendás igazság volt, mely „kétségek és kísértések között, a Gonosz-szal való szüntelen harcban teremtett a történelemben új korszakot”.

Másféle volt persze többnyire az a lutheránusság, amivel a szarvasi evangélikus gimnáziumban és a soproni teológián találkoztunk. Bornirt pedagógusi buzgalom, meddő tudományosság és magabiztos kegyesség különféle képviselői merülnek föl emlékeiből, de nem azért, hogy elítélje őket, inkább csak hogy keret gyanánt álljanak ismételt, sikertelen pappá-válási kísérletei körül. Keret — és nem magyarázatként, mert a magyarázat — amennyiben egyáltalán szükséges és lehetséges — belülről fakad. De nem a „lélekből”, mert Tatay Sándor tudja jól, hogy nincs annál az embernél elviselhetetlenebb, mint aki folyton a lelkeről beszél. „Inkább hallgass vagy böggj, mint a számár, mint hogy a lelkiéletéről beszélj, mert ennél mindkető sokkal elviselhetőbb. De ha mulatságos történeteket hozol magaddal összefüggésbe, különösen ha kicsit, óvatosan nevetségessé is teszed magad, szóval ha érdekes dolgo-

kat hazudsz magadról, és nem riadsz vissza egy kis bohóckodástól sem; hát még ha képességeidből is elitikkolsz valamit, legalább annyit, amennyivel több vagy a hallgatódóidnál, akkor tiéd az embertársaid szeretete. Ha pedig elég ravasz vagy hozzá, hogy ezt ki is használd, akkor tiéd a világ”

Tatay sose volt elég ravasz; épp amikor leginkább kellett volna, szemernyi ravaszság se akadt benne, soha. Így hát nem is lett övé a világ, de embertársai szeretetét — tán még néhány író társáét is — megnyerte. S hogy tanácsa — hogyan használhatnánk a szokott „ars poeticát” ennyire nagyképszerűségmentes kontextusban — mennyire jó, azt ez a könyv is példázza, melyben csupa mulatságos történet összefüggésében mutatja önmagát, nem riadva vissza egy kis bohóckodástól sem. Olyasféléképpen jár el szóval, mint Fellini a *Bohócokban* vagy még inkább az *Amarcordban*. Vibráló képsorokban villantja föl a soproni Deák téri korzóra kimerészkedő bátor kicsi kurva gáláns megmentését, első regényének megírását és — mai viszonyok közt hihetetlenül gyorsnak és könnyűnek tűnő — kiadását, szövetkezését a derék nyomdással papírkereskedés-indítására, becsőppenését a soproni irodalmi életbe s találkozását Paragyi Györggyel, az első olyan emberrel ismerősei közt, „aki már országos hírre tett szert”. De épp amikor elindulhatott volna a helyi liberális lap tehetséges szerkesztőjének oldalán a „civitas fidelissima” pózában tetszelgő és a közeli Bécs bűvöletében élő városka sznobjai és hazaffyai ellen, eltéríti egy különös kollektív szerelem, ami — filmre kíváncsozó fordulat ez is — a szemébe árpa gyógyítása végett csepegtetett anyatej ürügyén bontakozott ki a csodálatos Kanizsai-lányok iránt. A nők és a szerelmek általában nagy és fontos szerepet töltenek be a könyvben. Tatay lepkelebegésűen finom s ugyanakkor vaskosan testi megilletődéssel tud írni a szerelemről, ahogyan egykor Krúdy s most Gulyás János. Egy könyv, de talán egy egész irodalom embersége elég jól megítélhető abból, hogy miként vélekedik erről az ügylehet legfontosabb, mert legáltalánosabb és legalapvetőbb emberi kapcsolatról; s a *Lődörgések kora* csakugyan mélységesen humanus könyv, jó természetes emberiség árad minden egyes lapjáról, fittyet hányva korunk vér-, kegyetlenség-, keménység- és

sex-dívatjának. Tatay mer szinte biblikus szavakkal írni szeretetről és mer meghatódni; nem óvakodik kínos gonddal, hogy még a nyomait is elkerülje mindenféle érzelmességnek. Ismeri az érzelmek szerepét az emberek életében. Tisztelet az emberek gyengéit is, amíg másnak nem ártanak vele, s nem hajlandó szigorú elvek alapján pálcát törni felettük. „De van úgy — írja apjáról —, hogy az engedékenység nem gyengeségből származik, nem is gyávaságból, hanem inkább lelki gazdagságból.” Ilyesféle engedékenység emeli valahogyan ezt a könyvet, jóleső kontrasztként a sok üldöztetést, mellőztetést, sértést, sértődést görgető emlékiratirodalommal szemben. Innét az a tiszta derű, ahogyan például elmeséli furcsa lovagi és üzleti kalandjait a bécsi művészi alvilág őt — enyhén szólva — kihasználó kalandorai között. És ez a bécsi kaland, megértéssel, sőt szeretettel ábrázolt szélhámosaival, logikusan és ökonomikus szerkezettel vezet át a községi fejezethez, melyben saját grafológusi működése önironikusan vázolt keretében mutatja be a városka kedvesen-szatirikusan megrajzolt szellemi arcképét.

Ez a kedvesen satirikus hang szolgál azután a pécsi évek bemutatására. Az egyetem, ahová a teológia után beiratkozott, nem sokat zavarta Tatayt, nem is vesztet reá szót. Sokkal fontosabb dolgokról tudósít részletesen: egy furcsa diáktanyán összeverődött együttes különös szerelmi viszontagságairól, barátságáról Weöres Sándorral és Takáts Gyulával, irodalmi és lapalapítási terveikről Várkonyi Nándor már akkoriban hatalmas irodalomszervező tekintélyének árnyékában, Berda József pécsi látogatásáról és gargantuai angyaliságáról. És beszámol saját hatásos fölszólalásáról a horogkereszt terjedése ellen egy diákgyűlésen. Utóbbi esemény Tatay módszere szempontjából is igen érdekes, mert Takáts Gyula is rögzítette a szemtanú hitelességével: „Egy viharos egyetemi tüntetés nagyhangú szónoka elé ugrott valaki. Sapkáját csattanva vágta a vegytan-fizikai előadóterem kisérleti asztalára. Mindenkit megdöbbenő szónoki fogással, és ez a piros arcú ifjú kijózanítóan az ágáló szónokok és a meglepődött egyetemi polgárok arcába kiáltotta az ormánsági magyar egyke tragédiáját és a magyarság pusztulására éhesen szervezkedő baranyai Volksbund szerepét.” Ugyanígy írja persze le Tatay is,

de gondosan ügyel, nehogy valami „erkölcsi tökélet” kovácsoljon belőle a maga számára. „És szólottam — írja — nagy ékes-szólással a baranyai magyar templomok elhallgató harangjairól, mert tudtam, hogy a jól bevált szövegek sokkal hatásosabbak megfelelő helyen, megfelelő módon találva, mint amit ott helyben talál fel az ember”. És általában igen kiszámítottak, majd-hogynem számítnak tünteti föl szereplését, s ügyel rá, hogy hangsúlyozza: nem-hogy bántották volna miatta, ellenkezőleg, a siker útjára lépett általa. Sásdi Sándor, a Pécsi Napló rovatvezetője azonnal föl-kérte, írjon ezekről a baranyai dolgokról. Írt is, „és ez abban az időben is ért anynyit, mint ha elegáns ruhában jelenik meg az állást kereső. Egy elegáns öltönyt ki tudott megvásárolni? De egy cikket akárki kinyöghetett a saját szakmájában, ha jól összeszedte magát. Írni mindenkit megtanítottak az iskolában. Sajnos én nem használtam ki szónoklatomból és írásbeli dolgozatomból származó előnyeimet, mert akkor nem lehetne ennek a könyvnek a címe „Lődörgések kora”. Pedig, úgy találom, ez nagyon is vonzó cím.” Tényleg nagyon is az. És nagyon találó, mert Tatay mindig ügyesen elmulasztja az éppen adódó alkalmakat és előnyöket egy kis egészséges lődörgés kedvéért. Olykor csak regisztrálja a tény, de most külön meg is magyarázza: „Mert nem volt kedvem — írja a Nagy Játékos hölgyének lakcímét hordozó kutyus megtalálását kommentálva — cikkek sorozatában siratni a pusztuló magyarságot. Sajnáltam ifjú életemet, hogy a Nagy Sir mellett álldogáljam el. És megint egy dolog, amiben nem hittem, a korszellemmel ellentétben. Nem hittem a Nagy Sirban. Ám

tudtam magamról, ha jó szóval, jó magyar-ként dédelgetnek, hát megteszem. Jut talán hely rá nagyobb lapokban is. De nem kívántam én semmilyen misszióra sem elszegődni. Hazaviszem a kutyát inkább.” Ez a derűsen antimissziós magatartás tán a lődörgések lényege. Ez alapozza meg a Berda József pécsi látogatását leíró fejezet angyali humorát, s emeli élő legendává az egész könyv eme ügylehet leglődörgösebb részét. Sok minden előfordul és szóbakerül itt egy vallatóra fogott kacsaszíros üvegtől és egy felépítendő árnyékszék anyagából elcsent téglától egy öreg pap réges-régi miseruhájáig s a katolikus vallás egyéb kiválóságaiig, nagyon sok minden, csak éppen irodalom nem. S az ember éppen így tud meg, ezekből a jóízű ifjonti lődörgésekből a napos és éjszakai pécsi utcákon, székesegyházban és kocsmákban, többet és lényegesebbet Weöres Sándor, Takáts Gyula és Berda József költészetéről, mint tudós irodalomtörténeti tanulmányok tömegéből. Emberközelbe hozza a történetet, mint mindent amihez nyúl. Bertha Bulcsu említi Tatay badacsonyi szőlőjét részletezve a hozzája tartozó bazaltsziklákat, amik beszívják a nap melegét s később kályhaként sugározzák ki magukból. Hát efféle jó bazalt-meleg sugárzik Tatay írásaiból is; emberszeretet, tolerancia, engedékenység, elfogulatlanság, józanság, jókedv, pártatlanság, természetesség, életöröm gondokkal terhelt is derűs melege. Ha tetszik, ez ennek a misszióktól menekülő írásnak a missziója, ezt az éltető meleget szórnyen és fájdalmasan nélkülöző világunkban.

VEKERDI LÁSZLÓ

Barta Lajos születésének 100. évfordulója alkalmából október 20-án emlékünnepeket rendez a Baranya megyei Tanács művelődésügyi osztálya Beremenden, a kistapolcai szülőfalu szomszédságában. Az ünnepségen felavatják az író mellszobrát, melyet Záhorzik Nándor készített. — Ugyanezen a napon irodalmi emlékműsort rendeznek Pécsen.

Weöres Sándor és Károlyi Amy szeptember 4—8-ig a Megyei Tanács meghívására Pécsre és Baranyába látogatott. Siklóson, Harkánytúrdón, Mohácson és Zengővárkonyban jártak; Pécsen szerkesztőségünkben találkoztak íróbarátaikkal, a Megyei Könyvtárban pedig — Weöres Sándor egykori munkahelyén — ünnepi irodalmi esten vettek részt.

Amerigo Tot szeptember 4-én Pécsre látogatott és részt vett szobrainak bemutató kiállításán a Modern Magyar Képtárban. Az állandó kiállítást Takács Gyula megyei tanácselnök-helyettes nyitotta meg. A fehérvárcsurgói születésű, Rómában élő művész a Baranya megyei Tanács Janus Pannonius művészeti díjjal tüntette ki.

Baranya megyei Tárlat címmel csaknem fél száz képző- és iparművész munkáit mutatják be a Pécsi Galériában. A kiállítást Csorba Győző nyitotta meg szeptember 17-én.

A nemzetiségi művelődés távlati programja Baranyában címmel kiadta a megyei tanács a német és délszláv nemzetiségi kultúra fejlesztését szolgáló intézkedéseinek tervezetét az ezredfordulúig. A kiadvány

foglalkozik a nemzetiségek demográfiai helyzetével, majd részletesen tárgyalja a közoktatás, a felsőoktatás, a közművelődés, a népművészet, az irodalom és művészetek, a tudományos kutatás, a tömegtájékoztatás és sajtó, valamint a külföldi kapcsolatok bővítésének feladatait. A nemzetiségi kultúra fejlesztését folyóiratunk is támogatja.

Rippl-Rónai József állandó kiállítása augusztus 20-án nyílt meg Kaposvárott, a Róma hegyi villában, a művész egykori otthonában és műtermében.

Megjelent a Szekszárdon szerkesztett Dunánál c. perodika 2. száma. Kiváló anyagában többek között Csorba Győző verseit, Csányi László: Bevezetés Fülep Lajos pályakezdéséhez c. tanulmányát, Sipos Lajos: Adatok Babits Mihály házasságáról, Gál István: Babits és Amerika, valamint Salamon Sándor: Várkonyi Nándor és a Róneszansz c. közleményét olvashatjuk.

KIÁLLÍTÁSOK: A pécsi FEK-galériában szeptember 7-től M. Szücs Ilona festményei. — A Baranyaker pécsi Új Tükör klubjában szeptember 12-től Zágon Gyula rajzai és írtaragásai. — A komlói Május 1. Művelődési Házban szeptember 15-től a Pécsi Grafikai Műhely alkotásai. — Szeptember 18-tól a pécsi Rákóczi úti kiállítóteremben Fekete Nagy Béla művei. — A pécsi Képcsarnokban szeptember 21-től Altörjai István festményei.

A békéscsabai Megyei Könyvtár bibliofil sorozatában megjelent Takács Imre: Beszéd a fejtákhöz c. verseskötete, a szerző illusztrációival 250 számozott példányban.

A JELENKÖR PÁNTEONJA

Absztrakt

Félig magyar, félig ír,
vénen-ifjú Pionír,
szemében kigyúl a pír:
azúrmennybolt talára,
az Isten asztalára
(néhánykor absztrahálva)
hieroglif-képet ír;
s bárki, burgya-
hebehurgya,
azt hiszi,
csak lepketánci
amit pingál,
míg a parnassz-csáléra dőlt,
avitt főstőállvány előtt
elállingál
Assisi
Szent Martyn Fránci;
– nem magyaráz ő se, én se:
szebb a titok megsejtése.

*

Nem füled s hajadat,
de majdan-magadat:
bensőd fogalmazza;
néz is, de inkább lát:
így igaz a rajza,
mert csak hasonlít rád.

Bukolikus

Neve-híre általános,
bárd-viselős, vagyis bárdos;
ilyeténképp, vagy: namármost
bárd Bárdosi Németh János;
amikor még Jancsikám volt,
gól nélkül védte a hálót;
zúgott is a nagyária:
Hajrá, hajrá, Szabária!
– rójja versét az Időbe,
Sorsunk-ba és Irottkő-be,
Dunántúl-ba, Jelenkor-ba,
Ill(y)és szekérébe fogva;
még a krajcárja se hamis,
ezért futja prózára is;
nem bort iszik: málnaszörpöt,
– nem is szedi rá az ördög.

Széphasznos

Ögörög-pannon rézgálic égre
pingálja versét Becén, becézve;
szögmérő, körző, cosinus-alfa;
másképp nem is gyűjt métrikus dalra;
takátsgyulálva elforr a vinkő,
hóttig nyakalnák somogyi spinkók;
knossosi jótét-nagycsöcsű lányok
nemigen verik föl a napszámot:
fintorog-billeg a sok rissz-rossz segg,
– paskoljon rá a radai rosseb!

Varázsló

Nakonxipán – Panyiga,
hulló manna – Sanyika;
mielőtt az anyja szülte,
Józsuéval játszott ferblit,
s már csecsszopóként megülte
a Pegazust – és a serblit;
varázslatos Bűdös Kőlök:
röftel saját szintje fölött
szappanbuborékot fúj,
gondol egyet, belébűj,
s ki-se-mondom-gyorsan
ott terem a Marson;
aranyszalmakazal megett
meghág egy bongyor telleget,
s – hogy tovább ne toldjam –
rittient egy új ping-pang nyelvet
s a zsoltáros Dávid mellett
hegedül a Holdban.

Böllenkedő

Hic iacet Victor
de genere Csorba,
Faustus Doctor
hullott vála porba;
classicus kintor-
na volt zengő torka,
postumus fintort
vigyoríthat Lorca;
hádészi import,
prófétai torta:
Kierkegaard-himpor-
cukker rákotorva;
szóföstő Pictor
csillagközi torba
kóstola vackor-
ízú gyimilcs-borba;
Rimbaud, a Scriptor
teremtette orrba:
pécsi Preceptor,
álljon szépen sorba!

De se ipso

*Poeta clarus,
laureatus
parvusque natus
Pákolitz Stephanus:*

*hóttáig hitte maga-magáról,
hogy ösztönös-főlkent jokulátor;
bár maradt volna a szegény jámbor
paksi megváltó, pipázó kántor;
tenyésztett volna bogáncsból rózsát – –*

– punctum. Elvitte a Jelenkór-ság.

Vasgerekben

*Nagy erejét a hajába
sűríté, nem is hejába;
neve bőkve alliterál,
a Parnassusra gravitál;
Tüskés Tibor műtáj-Emir,
azt hiszem, csak verset nem ír;
minden műtáj-lében kanál,
pláne ha lábujjhegyre áll;
verselemzés, műkritika,
tankönyv, szociográfia
és tájesszé; pihenésül
főstő-interjú is készült;
geográfus, monográfus,
homokba ír, ha nincs árkus;
de a lelke így se könnyebb,
mások helyett is ró könyvet;
mindent begyűjt földön-egen,
irodalmi vasgerekben.*

Barkácsoló

*Busafejű vadböleány,
szava mégse zord hang;
pillantása költemény,
szemöldöke Mont Blanc;
nincsen íróasztala,
klozeton ír verset,
hol vidámat, hol borúst,
hol haragos-nyerset;
csokrértára bokkrétát
rimből himez-hámoz:
lipilámpa az egen,
de Cserkúton fárosz;
Galambosi Lacika,
barkácsoló Pacika,
ha rövid a facika,
viheti a zaciba.*

Vitorlázó

Camus, Kafka, Szakonyi, Sartre
együtt nem ér egy kalap szőrt;
Hemingway, Mann, Déry, Illés,
Cyurkó, Sánta, Örkény – naés!?
baktütyentek, sőt biggyeszte,
tudok én is aztat-eztet;
kisregényben, nagyregényben,
interjúban, novellében
megteremtek minden bigyót,
rossz percemben kesudiót;
west-vizeken vitorláztam,
a Spiegel-ékkal megjártam;
elbaltázták, bizony, mert a
nevem így lett Bulcsu Berta;
jó kaniból szuka lettem,
ki kettyint most már helyettem?
nem kis ügy: nősténnyé váltam,
ezt csináljátok utánam!
kitelik még több is tülem.
– kinyalhatjátok a tülem.

Danaida

Csókdosó kedvű új Dana-Ida,
hattyúba ojtott énekes liba;
amphorájának terebély lika:
elfoly a Léthe vize, s ez hiba;
hejába friss a Pilincka-forrás,
és jába tölti korsaját folyvást:
üres a pitli, szomját nem oltja,
– és nem a könnyét, verseit ontja;
költő-kanik közt egyetlen Diva,
leszázalékolt Kosztolányika;
véméndi korhadt kopjafa alatt
kitartóan vár egy vérmes Gu//narat.

Bábeli

Bourbon-házi Thierry Árpád
Pusztaszeren természet árpát;
mivel a rúd gyakran rájárt,
közénk vágott pár petárdát;
egy pukkanás, két pukkanás:
Thieryt olvasson, senki mást!
szinre szint és tromfot tromfra.
csak fölépül Bábel tornya;
Saturnusra néz az ablak,
megette majd eldolgogzat;
nem is iszik, nem is eszik,
szerelembe se nem esik,
furtonfirt csak ír az Árpád,
mint kit a Szentlélek járt át;
csipás Halál ha beköszön,
könyvvel vágja majd fültövön.

Arcvonások

A padláslesöprések időszakában nem hogy nem fogta vissza lírai indulatát, de verseit cséphadaróra formálva rontott Séta Pista kapcabetyárrá silányodott utódaira. Emiatt, hónapszám, busás honoráriumot sápolta az Állami Jótékonykodási Kirendeltség kasszájából.

Visszafojtott düheit mostanában bölcsen körülírja. Néha oly csavaros-áttételes, hogy olvasó legyen a talpán, aki szándékait kiókumlálja. Kimélet a lektorok számára sincs.

Nevének e-betűjét gyakorta írják a-nak, kiterébélyesítve a szabadasszociációs bázist. Ez a figyelmetlenség azonban inkább biztatással elegyes előleg: magasrendű eszmei-esztétikai Kánonhoz kénytelen igazodni. Vagyis: csak tiszta Forrásból meríthet. – Egyelőre Bertók. De lehet még Bartók.

Hétfejtündér

*Bruckner Szigrid gatyakorca,
abban köhög egy fi-bolha;
virágot, gazt, angyalt, manót
összeprüsszent álmot-valót;
gyönyörűen hazudozik,
tigrisekkel házasodik;
bohóckodó elmés deltin,
hétfejtündér Lázár Ervin;
mielőtt meghalna okkal,
jót szellent s rá rézgombot varr.*

Metafora

*Titkon pipázva gyerekzsivajban
akkor is ír már ha nem akarja
míidőn lecsapand rá a végóra
kigyóz belőle tájn metafora
pont meg a vessző nem is nagy kunszt itt
el is elhagyja az interpunkcit
Arató-verset közölnek bárhol
egymaga írja mindet a Károl*

Tűzcsiholó

*Míg a skribler népek írásaik fósták,
megkopaszodott a Jelenkór-i Osvát;
marxi lángra gyűlnak irodalmunk fényi:
szítja Szentlukácsgyörgy s Páterszederkényi.*